

**Міністерство освіти і науки України
Сумський національний аграрний університет**

**МАТЕРІАЛИ ТРЕТЬОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА
ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ**

23 квітня 2020 р.

Суми 2020

ББК 67(4 Укр)я43
УДК 340 (477)

Рекомендовано до друку науково-координаційною радою Сумського національного аграрного університету (протокол №10 від 22 травня 2020 року)

Редакційна колегія:

Курило М.П., перший проректор Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, професор (голова);

Запара С.І., декан юридичного факультету Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, професор;

Арістова І.В., завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права, доктор наук, професор;

Клочко А.М., завідувач кафедри міжнародних відносин Сумського національного аграрного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Кузнецова М.Ю., завідувач кафедри приватного та соціального права Сумського національного аграрного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Ясинок М.М., завідувач кафедри правосуддя Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, професор.

А 43 Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри: матеріали Третьої Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 23 квітня 2020 року). Суми, 2020. 183 с.

Збірник містить тези доповідей, учасників Третьої Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри» (м. Суми, 23 квітня 2020 р.). Розрахований на науковців, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, юристів-практиків, представників державної служби та органів місцевого самоврядування

© Автори тез, 2020

© Сумський національний аграрний університет, 2020

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС	7
<i>Арістова І.В.</i> ПРАВОВІДНОСИНИ В ІНТЕГРАТИВНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ: РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВА	7
<i>Бугайчук К.Л.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В ЧАСТИНІ ПОРУШЕННЯ ПІШХОДАМИ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ	11
<i>Гамбург І.А.</i> ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗДІЙСНЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	13
<i>Калюжна С.В.</i> ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ.....	17
<i>Коротич Е.А.</i> ОТДЕЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ	20
<i>Михайліченко М.А., Циганок М.Г.</i> ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ НЕРУХОМИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ПИТАННЯ.....	23
<i>Савостьянова І.В.</i> ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НЕУПЛАТУ (НЕПОЛНУЮ УПЛАТУ) ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОШЛИНЫ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ.....	26
<i>Стогова О.В.</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ НОВАЦІЇ.....	28
<i>Сукмановська Л.М., Репан М.І.</i> ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ.....	31
<i>Телятицкая Т.В.</i> МЕТОДОЛОГИЯ AGILE НА СЛУЖБЕ УПРАВЛЕНИЯ МИГРАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ	34
<i>Хатнюк Ю.А.</i> ПОВНОВАЖЕННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	38
СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	41
<i>Андрієвська Л.О., Скляр Д.О.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ.....	41
<i>Бибіло В.Н.</i> ЗАКОННОСТЬ ПРИГОВОРА СУДА.....	44
<i>Бойко В.Б., Котвяковський Ю.О.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ПОКРАЩЕННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ	49
<i>Бойко В.Б.</i> СУЧАСНИЙ ЕТАП СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ	52
<i>Вітер Д.В.</i> ДО ПИТАННЯ ВІДБРАННЯ ТА ПОДАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ЕКСПЕРТИЗ, ЩО ПРИЗНАЧАЮТЬСЯ СЛІДЧИМ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ ЦІЛЮВИХ ПРОГРАМ.....	54

<i>Коробка О.С.</i> ДОПИТ У КОНФЛІКТНІЙ СЛІДЧІЙ СИТУАЦІЇ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ	57
<i>Котвяковський Ю.О.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПОСТАНОВЛЕННЯ УХВАЛИ У СПРАВАХ ПРО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ... 59	59
<i>Петрова І.А., Курдес Е.П.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ	63
<i>Чмыга О.В.</i> ПАРЛАМЕНТСЬКІЕ СЛУШАНИЯ КАК ЗНАЧИМЫЙ ИНСТРУМЕНТ КОЛЛЕГИАЛЬНОЙ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОЙ ДЕМОКРАТИИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	66
<i>Шульженко А.В.</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПЕРТНИХ ВИСНОВКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ З МЕТОЮ ДОВЕДЕННЯ ВИНИ І НЕВИНУВАТОСТІ	67

СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА: НАУКОВІ ДИСКУСІЇ .....

<i>Бондар Н.А., Березовська В.О.</i> СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ У НІМЕЧЧИНІ: ДОСВІД МОДЕРНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ УКРАЇНИ	71
<i>Гамбург Л. С.</i> ЗМІСТ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ ПРО СТАН ЗДОРОВ'Я	74
<i>Гончаренко А.В.</i> ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПРЕЗИДЕНТА США Б. КЛІНТОНА, 1993–1997 РР.	77
<i>Дегтярьов С.І., Самойленко Є.А.</i> ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІГИ НАЦІЙ (1919-1939)	80
<i>Зігунов В.Ю., Михайліченко М.А., Калюжна С.В.</i> ПОЛІТИКА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН	83
<i>Кубрак О.В.</i> СУЦИД ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ В СТАТТІ А. Ф. КОНІ «САМОГУБСТВО В ЗАКОНІ І ЖИТТІ»	85
<i>Кузьменко Н.М.</i> РЕОРГАНІЗАЦІЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У 1946 – 1953 РР.: НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ПОЛІТИЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ?	89
<i>Рожкова Л.І.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ТА ЗЛОЧИННОСТІ У 1920- х - 1930 –х РР.	92
<i>Шестакова С.О.</i> ЩОДО ВАЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЮРИСТА	94

СЕКЦІЯ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА .....

<i>Амельченя Ю.А.</i> НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО СТАТУСА ЭКСПЕРТА ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК	97
<i>Вороніна Н. В.</i> СТРАХОВІ РИЗИКИ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	100
<i>Горобець Н.О.</i> ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА У ПЕРІОД ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ГОСТРОЇ	

РЕСПИРАТОРНОЇ ХВОРОБИ COVID-19, СПРИЧИНЕНОЇ КОРОНАВІРУСОМ SARS-COV-2	102
<i>Гресь Н.М.</i> ОЦІНКА МЕДІАБЕЛЬНОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ	105
<i>Громова А.О.</i> ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	108
<i>Запара С.І., Болбот В.В.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ.....	111
<i>Килимник Ю.А.</i> ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СФЕРІ СПОРТУ	113
<i>Ковалева Н.П.</i> ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ПОСОБИЯ ПО ВРЕМЕННОЙ НЕТРУДОСПОСОБНОСТИ ПРИ КАРАНТИНЕ	115
<i>Кривенко Ю.В.</i> ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	118
<i>Кучма О.Л.</i> ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У ПЕРІОД КАРАНТИНУ	120
<i>Менська О.А.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАКРИТОГО СПИСКУ NUMERUS CLAUSUS У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО ОХОРОНУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	123
<i>Некіт К. Г.</i> ПОНЯТТЯ «МАЙНО» У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	127
<i>Сіньова Л. М.</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ НА ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19	130
СЕКЦІЯ 5. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА, ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА, ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства	135
<i>Демченко А., Мироненко А., Стрельник В.</i> ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ»	135
<i>Завгородня В.М., Даниленко І.І.</i> РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЛІГИ НАЦІЙ У СТАНОВЛЕННІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ ПРОТИДІЇ ІНФЕКЦІЙНИМ ЗАХВОРЮВАННЯМ.....	138
<i>Запара С.І., Роговенко О.В.</i> ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ МІГРАЦІЙ ЗА ПРАВОВИМ СТАТУСОМ.....	141
<i>Ковальов Я.С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ УРЯДУ ТЕРИТОРІЯХ	144
<i>Петрова Н.О., Клєцова Н.В.</i> НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЛЕГОВАНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	147
<i>Славко А.С.</i> ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ У РІШЕННЯХ ЄСПЛ	150
<i>Чернадчук Т.О.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	154
<i>Щербак С.В.</i> ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	157

Швагер О.А. ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВОВИХ ДЕФІНІЦІЙ «СПОЖИВАЧ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ» ТА «КЛІЄНТ» В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: ПИТАННЯ ACQUIS ЄС .. 160
Волченко Н. В., Курило О.М. РОЛЬ БАЗЕЛЬСЬКОГО КОМІТЕТУ З ПИТАНЬ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН 163

СЕКЦІЯ 6. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА..... 166

Мірошніченко Ю.В. ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ 166

Мороз О.В. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАКРЕПЛЕННЯ ПОРЯДКА ПРОВЕДЕННЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОБСУЖДЕНИЙ В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ..... 171

Нежевело В.В. АНАЛІЗ НЕОБХІДНИХ ДО ВРАХУВАННЯ ФАКТОРІВ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ПРИ ЗАПРОВАДЖЕННІ ПОВНОГО РИНКУ ЗЕМЕЛЬ 174

Самусенко Л.А. ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЕ СИТУАЦИИ ПРИРОДНОГО И ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРА КАК ОБСТОЯТЕЛЬСТВА ВВЕДЕНИЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО ПОЛОЖЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ 176

Степанов О.В. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЙ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ .180

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС

ПРАВОВІДНОСИНИ В ІНТЕГРАТИВНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ: РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВА

Арістова І. В., докторка юридичних наук,
професорка, завідувачка кафедри
адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

З метою визначення власного розуміння певних питань теорії правовідношення, у роботі узагальнено результати доктринальних досліджень методологічних засад зазначеної теорії. Водночас, розумінню суспільних відносин (правовідносин) в інформаційній сфері значною мірою сприяло введення в науковий обіг (ще у 2012 році) поняття «інтегративна інформаційна сфера», а також дослідження її структури [1]. Подальше усвідомлення змісту цього поняття дозволило розглядати інтегративну інформаційну сферу як правову сферу суспільства, що «пронизана» інформацією. Це підтверджується тим, що: 1) інформація є однією із гранично узагальнюючих категорій (російською – «предельно обобщающая категория»); 2) за своєю суттю і суспільні відносини, і правовідносини мають інформаційний характер. Пропонуємо в межах науки «інформаційне право» розвинути «інформаційну концепцію права» як вчення про інформаційну сутність права, яке було запропоновано А.В. Венгеровим [2] та підтримано практично всіма дослідниками (наприклад, В.О.Копиловим [3], О.В. Кохановською [4]).

На наше переконання, недостатньо назвати правову сферу «інформаційною системою» (як це пропонує А.В. Венгеров): необхідно досліджувати правову сферу з позицій системного підходу. До речі, авторка цієї роботи неодноразово доповідала на різноманітних міжнародних науково-практичних конференціях (наприклад [5]) результати своїх досліджень щодо конструктивного використання галузевими юридичними науками системно-структурного методу пізнання правових явищ, які мають розглядатися як елементи системи. На нашу думку, таке бачення потребує здійснення наступного важливого кроку, а саме, наукового пошуку у напрямку визначення поняття «система», яке використовується у юриспруденції і базується на принципах й законах формування та розвитку природних систем. Обґрунтуванням зазначеного напрямку дослідження постає одне із фундаментальних положень системного підходу, відповідно до якого «система»

постає тим ізоморфним принципом, який проникає через усі кордони, що історично склалися між різними науками [6].

Проведений у роботі аналіз доктринальних досліджень у галузі юриспруденції щодо розуміння понять «система», «правова система», «система права» (наприклад, робота [7, с. 9-60]) дозволив дійти висновку, що усі існуючі визначення поняття «система» є випадковими, не відображають справжніх сутнісних властивостей і тому, звичайно, не є конструктивними, тобто, не допомагають ставити нові, більш масштабні питання для дослідника. У зв'язку із зазначеним, вважалося за можливе запропонувати використання загальної теорії функціональних систем [6] під час проведення наукових досліджень правової сфери. У роботі відстоюється позиція, що розгляд правової сфери як системи має виходити із наступних положень цієї теорії.

1. Обов'язковим положенням для усіх напрямів системного підходу є пошук та формулювання системоутворюючого чинника. Рішення цієї ключової проблеми впливає як на визначення поняття «система», так і на усю стратегію його застосування у дослідницькій роботі. Йдеться про те, що у виразах «упорядкована взаємодія», «організована взаємодія» відсутній чинник, що упорядковує цю взаємодію.

2. Формування системи підпорядковано отриманню конкретного корисного результату. Лише результат може змінити неорганізовану множину на організовану. Будь-який компонент може увійти до складу системи лише у тому разі, якщо він вносить свою частку сприяння («содействия» – російською) у отримання запрограмованого результату.

3. Задля досягнення результату (мети) система може «піти» на найбільшій зміні у взаємодії своїх компонентів. Мається на увазі те, що усуваються із активної діяльності ті зв'язки між компонентами системи, які не допомагають отриманню корисного результату. Передбаченню поведінки системи сприяє концентрація уваги на характері зв'язків, що існують між компонентами системи, а не на самих компонентах. Системи, що складаються із частин абсолютно різної природи та мають зовсім несхожі функції, підпорядковуються однаковим загальним законам організації.

Слід підкреслити, що природні системи у роботі розглядаються як стандарт формування, функціонування та розвитку будь-якої іншої системи, у тому числі системи певної галузі права, що цілком узгоджується з останнім положенням загальної теорії функціональних систем.

Поняття «правова система» доцільно визначати, ґрунтуючись на визначенні поняття «система»: «це сукупність вибірково включених компонентів, у яких взаємодія та взаємовідносини набувають характеру сприяння (російською – «взаимосодействия») компонентів на отримання сфокусованого корисного результату» [6]. Важливо зрозуміти що: а) компонент (елемент) системи має певні «ступені свободи» (зв'язки). Корисні зв'язки завжди підпорядковані досягненню результату системи; б) системи функціонують як «ціле» задля досягнення корисного результату; в) у системі, яка функціонує, завжди виникають емерджентні властивості (якісно нові); г) емерджентні властивості системи відрізняються від властивостей (їх суми) компонентів системи.

Підкреслимо, що для визначення складу правової системи необхідно передусім встановити адекватні (сутнісні) критерії класифікації, відповідно до яких формується повний опис системи. У роботі пропонується акцентувати увагу на сутнісному критерії класифікації – «предмет правового регулювання», тобто, на сфері суспільних відносин. Таким чином, правова система включає різноманітні сфери: сфера управлінських відносин, сфера публічно-сервісних відносин, сфера трудових відносин, сфера інформаційних відносин та ін. Сфери суспільних відносин розглядаються як підсистеми правової системи. При цьому суспільні відносини у кожній із зазначених сфер регулюється відповідними галузевими нормами права (адміністративного, трудового, інформаційного та ін.). Оскільки системоутворюючим чинником правової системи постає мета – «забезпечення належного правопорядку у суспільстві», то, очевидно, що і кожна підсистема має «зробити свій внесок» у досягнення зазначеного результату, «корисно» взаємодіючи з іншими підсистемами. Вважаємо за доцільне нагадати, що у сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства не лише збільшується обсяг інформації (зокрема, правової), але й усвідомлюється її значення та роль у процесах соціальної взаємодії.

Зазначена тенденція, серед іншого, вплинула і на виникнення інформаційної сфери – сфери суспільних інформаційних відносин, і на отримання стрімкої динаміки формування інформаційних відносин, і на формування потреби у їх впорядкуванні за допомогою відповідних норм – норм інформаційного права. Переходячи від загального до конкретного, слід зазначити, що системоутворюючим чинником інформаційної сфери постає мета – забезпечення належного правопорядку у визначеній сфері. Водночас, ця мета повинна узгоджуватися із метою правової сфери (як системи). Враховуючи те, що інформація «проникає» в усі сфери суспільних відносин, вважаємо, що саме наука інформаційного права покликана очолити науковий пошук шляхів ефективного досягнення мети формування та функціонування правової сфери.

Відомо, що механізм правового регулювання (надалі – МПР) призначений для досягнення належного правопорядку у суспільстві. Усвідомлюючи необхідність дослідження усіх стадій МПР та усіх правових засобів, вважаємо за можливо акцентувати увагу на одному із правових засобів – правовідносинах, які аналізуються у межах другої стадії МПР. Слід підкреслити, що і МПР, і правовідносини також досліджуються з позиції загальної теорії функціональних систем. Тобто, мета є системоутворюючим чинником.

Якщо мета не може бути досягнута в межах одного (простого) правовідношення, то формується: 1) складне правовідношення, яке може включати однорідні галузеві правовідношення (наприклад, два інформаційних правовідношення: інформаційно-інформаційне), якщо мета пов'язана саме з інформаційною сферою; 2) складне комплексне правовідношення, яке може включати різнорідні галузеві правовідносини (наприклад, інформаційно-адміністративне). Інформаційне правовідношення постає основним, оскільки мета пов'язана з інформаційною сферою, а адміністративне є забезпечувальним, оскільки допомагає здійсненню інформаційного правовідношення. Тобто, це приклад взаємодії інформаційної сфери та сфери управлінських відносин; 3)

складне комплексне правовідношення, яке може включати різні галузеві правовідносини (наприклад, адміністративно-інформаційне). Адміністративне правовідношення постає основним, оскільки у даному випадку мета пов'язана із сферою управлінських відносин, а інформаційне є забезпечувальним. Це також приклад взаємодії сфери управлінських відносин з інформаційною сферою. До речі, аналогічна модель формується у випадку взаємодії інформаційної сфери із іншими сферами суспільних відносин. Таким чином, існують усі підстави правову сферу вважати інтегративною інформаційною сферою.

Вважаємо за необхідне продовжити дослідження у контексті практичного застосування інформаційної концепції права, зокрема, для впорядкування суспільних відносин в умовах становлення інформаційної економіки в Україні, а також впровадження її інструментів (технологія блокчейн, цифровий актив, смарт-контракт та ін).

Література:

1. Арістова І. В., Чернадчук В. Д. Концепція інформаційних правовідносин: сутність та особливості використання у сфері банківської діяльності URL: <https://goo.gl/6ZPyTf> (дата звернення 22.03.2020)

2. Венгеров А.Б. Право и информация в условиях автоматизации управления (теоретические проблемы): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1975. 25 с.

3. Копылов В. А. Информационное право. Учебник. М.: Юристъ, 2002. 456 с.

4. Кохановська О.В. Основні теорії у сфері інформаційних правовідносин: концепція інформаційних прав як приватноправового інституту і теорія інформаційного права як галузі права у сучасній правовій доктрині України. Приватне право. 2013 № 1. С. 186-200.

5. Арістова І.В. Проблема взаємодії галузей національного права: методологічні засади / Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання вітчизняної юридичної науки» (м. Суми, 13–14 квітня 2017 р.). Суми: вид-во СНАУ, 2017. С. 42-45.

6. Анохин П. К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем: монография URL: <https://goo.gl/hgbmvz> (дата звернення 22.03.2020)

7. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2003. 304 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В ЧАСТИНІ ПОРУШЕННЯ ПІШОХОДАМИ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Бугайчук К.Л., завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету
внутрішніх справ
(Україна)

Наприкінці 2019 року Верховною Радою України була зроблена спроба удосконалити положення чинного законодавства України в частині посилення відповідальності пішоходів за порушення правил дорожнього руху.

Зокрема законопроектом «Про внесення змін до статті 127 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) щодо посилення відповідальності пішоходів за порушення правил дорожнього руху (реєстр. № 2697 від 27.12.2019) передбачається посилити адміністративну відповідальність за:

– непокору пішоходів сигналам регулювання дорожнього руху, перехід ними проїзної частини у невстановлених місцях або безпосередньо перед транспортними засобами, що наближаються, невиконання інших правил дорожнього руху – до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– порушення, передбачені частиною першою або другою статті 127 КУпАП, що спричинили створення аварійної обстановки до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або до призначення громадських робіт на строк від двадцяти до сорока годин [1].

Крім того пропонується виключити зі змісту статті 127 КУпАП адміністративного стягнення у вигляді попередження.

Аналіз положень законопроекту дозволяє дійти висновку, що пропоновані ним зміни до статті 127 Кодексу України про адміністративні правопорушення, в цілому, відповідають цілям, заявленим авторами, водночас, вважаємо доцільним висловити низку пропозицій до змісту пропонованого документу.

Стаття 127 КУпАП встановлює відповідальність за достатньо широкий спектр порушень правил дорожнього руху. Погоджуючись позицією про необхідність підвищення свідомості всіх учасників дорожнього руху, у тому числі, шляхом посилення адміністративної відповідальності за правопорушення його правил, вважаємо недоцільним виключення із санкції ч. 1 ст. 127 КУпАП такого альтернативного заходу адміністративного стягнення як попередження, оскільки це обмежує коло заходів для здійснення виховного впливу на пішоходів-правопорушників правил дорожнього руху [2].

Відмітимо, що попередження, як застереження про притягнення до більш суворого виду відповідальності, має важливе значення, оскільки несе в собі не тільки функцію покарання, але й гарантує роз'яснення винній особі небезпечності та шкідливості її дій. Значимість такого запобіжно-виховного впливу підтверджується досить широким переліком ситуацій у яких законодавець

пропонує його застосовувати. Наприклад, ст. 125 Кодексу України про адміністративні правопорушення містить норму про те, що будь-які порушення правил дорожнього руху, крім передбачених статтями 121-128, частинами першою і другою статті 129, статтями 139 і 140 КУпАП тягнуть за собою «попередження».

Слід звернути увагу авторів на те, що дія частини першої статті 127 КУпАП поширюється на пішоходів та встановлює відповідальність за: непокору сигналам регулювання дорожнього руху, перехід проїзної частини у невстановлених місцях або безпосередньо перед транспортними засобами, що наближаються, невиконання інших правил дорожнього руху. Тобто фактично охоплює собою весь можливий спектр порушень дорожнього руху.

Виключення з ст. 127 КУпАП слів «попередження або», як це пропонується в документі призведе до повного зникнення такого виду адміністративного стягнення, як «попередження» за порушення правил дорожнього руху, у відношенні пішоходів взагалі, однак залишивши його для інших суб'єктів відповідно до статті 125 КУпАП [2].

Слід звернути увагу також на той факт, що стаття 127 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення правил дорожнього руху не лише пішоходами, а і велосипедистами та особами, які керують гужовим транспортом і погоничами тварин. У цьому зв'язку, на наш погляд, виникає також доцільність збільшення штрафів за ч. 2 ст. 127 КУпАП – порушення правил дорожнього руху особами, які керують велосипедами, гужовим транспортом, і погоничами тварин, з «п'яти» до «п'ятнадцяти» неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Слід також враховувати ситуацію, коли повнолітня особа, яка супроводжує дитину, разом з дитиною порушує вимоги Правил дорожнього руху. Така особа нехтуючи вимогами чинного законодавства піддає дитину небезпеці, а також своїм прикладом призводить до зниження її правосвідомості. Враховуючи вищевикладене, до змісту статті 127 Кодексу України про адміністративні правопорушення слід додати нового суб'єкта – особу, яка супроводжує неповнолітню особу віком до 14 років.

Крім того слід звернути увагу, що чинна редакція статті 127 КУпАП чітко не встановлює випадок відповідальності особи яка була в стані сп'яніння і дії якої спричинили аварійну обстановку, оскільки частина третя чинної редакції говорить про особу в стані сп'яніння, а частина четверта – тільки про аварійну обстановку. Як тоді чітко кваліфікувати проступок, якщо його спричинив пішохід в стані сп'яніння і дії якого створили аварійну обстановку? За чч. 3 та 4 КУпАП? Чи тільки за частиною 4, а стан сп'яніння буде обтяжуючою обставиною відповідно до п. 6 статті 35 КУпАП?

У підсумку ми пропонуємо статтю 127 КУпАП викласти таким чином:

1) щодо ч. 1 – непокора пішоходів сигналам регулювання дорожнього руху, перехід ними проїзної частини у невстановлених місцях або безпосередньо перед транспортними засобами, що наближаються, - тягнуть за собою попередження або накладення штрафу в розмірі п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2) щодо ч. 2 (вводиться автором) – порушення пішоходами інших правил дорожнього руху, - тягнуть за собою попередження або накладення штрафу в розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3) щодо ч. 3 – порушення правил дорожнього руху особами, які керують велосипедами, гужовим транспортом, і погоничами тварин, - тягне за собою накладення штрафу в розмірі п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

4) щодо ч. 4 – ті самі порушення, вчинені особами, зазначеними в частинах першій, другій або третій цієї статті, які супроводжують неповнолітню особу у віці до 14 років або перебувають у стані сп'яніння, - тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

5) Щодо ч. 5 – порушення, передбачені частиною першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, що спричинили створення аварійної обстановки, - тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Література:

1. Проект Закону про внесення змін до статті 127 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності пішоходів за порушення правил дорожнього руху: Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67816 (дата звернення 05.03.2020).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 04.03.2020).

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗДІЙСНЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Гамбург І. А., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Інституту права ім. В. Сташиса
Класичного приватного університету м. Запоріжжя
(Україна)

Зараз існує розуміння, що молодь відіграє пріоритетну роль у розвитку будь-якого суспільства та держави, тому що її представники у більшості своїй здорові, енергійні люди, відкриті для сприймання прогресивних ідей, інновацій і т.п. Водночас, саме молодь є однією з найуразливіших категорій населення: її трудова діяльність тільки розпочинається, отже, відсутні заощадження; у переважній більшості немає власного житла тощо. У професійній сфері молодь вважається менш конкурентоздатною з-за відсутності досвіду і стажу роботи. Зазвичай,

прагненню молодих людей до самоствердження, кар'єрного росту перешкоджають консервативні підвалини суспільства, усталені засади державної політики. Це привело до того, що у другій половині 60-х рр. ХХ ст. молодь заявила про себе як про антисистемну опозицію з певним комплексом поглядів у вигляді, навіть, студентських страйків і збройних повстань [1, 22-24]. Ця боротьба молоді за задоволення її соціально-економічних і політичних вимог, а також її участь у загальнополітичній боротьбі має назву «молодіжний рух», що пройшов тривалий культурний та історичний шлях від самодіяльних клубів за інтересами до найпотужніших у суспільстві утворень. Зараз ми можемо констатувати, що молодіжні рухи стали практичними засобами самореалізації багатьох молодих поколінь. «Вони є засобами, що відкривають канали зв'язку, комунікації в середовищі одного покоління, виявляючи та репрезентуючи його інтереси перед суспільством в цілому» [2].

Незалежна Українська держава також має свою історію організованого молодіжного руху [2]. Нині в Україні діє кілька десятків всеукраїнських і кілька сотень регіональних молодіжних структур [3]. Наприклад, Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Фундація регіональних ініціатив», яка є потужним центром підтримки молодіжного руху, молодіжних організацій та підготовки молодих лідерів в Україні. Вона діє з метою зміцнення молодіжного руху, навчання і забезпечення активних учасників об'єднань молоді, розвитку студентських та загалом молодіжних ініціатив. Відповідно до Статуту, «мета діяльності Фундації регіональних ініціатив: задоволення і захист прав та інтересів своїх членів та членкинь, а також інших осіб, залучення молоді до участі у громадському житті, сприяння позитивним перетворенням у суспільстві, пропаганда та поширення прогресивних ідей та світогляду серед молоді» [4].

Розвиток молодіжного руху в сучасних умовах тісно пов'язаний з формуванням і становленням принципово нової державної молодіжної політики. Вона має здійснюватися в кожній країні на політичному, законодавчому, організаційному рівнях з урахуванням її можливостей, історичних традицій, світового досвіду. Цей досвід, у першу чергу, вимагає, щоб до процесу соціалізації молодих людей, вирішення їхніх соціальних проблем активно підключалася сама молодь, її громадські організації [5, 163].

З періоду набуття Україною незалежності було прийнято більше, ніж тисяча нормативно-правових актів, що тією чи іншою мірою були спрямовані на вирішення проблем молоді, і майже сто, що стосуються саме молодіжної політики [6]. Насамперед, Конституція України встановлює та гарантує права молоді як громадян та інших осіб, що перебувають в Україні [7]. Правову основу державної молодіжної політики в Україні було закладено в Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15.12.1992 р., Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 р. Як зазначено в Декларації, «державна молодіжна політика – це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного

розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України» [8]. Організаційно-правові засади здійснення молодіжної політики далі знайшли своє закріплення у нормативно-правових актах, зокрема, Законах України: «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 р., «Про туризм» від 15.09.1995 р., «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 01.12.1998 р., «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р., «Про освіту» від 05.09.2017 р. та ін. Всі вони базуються на принципі рівності, затверджуючи рівні права молоді на розподіл усіх благ і ресурсів, рівний доступ до необхідних програм і послуг незалежно від статі, місця проживання, соціального, культурного, економічного стану тощо.

Проте, молодіжні проблеми в нашій країні набувають останнім часом особливої гостроти. Постійне скорочення питомої ваги молоді у складі населення, високий рівень захворюваності, насамперед, на небезпечні хвороби, проблеми зайнятості та працевлаштування, відсутність підтримки молодих сімей, невирішеність житлових питань, зростання злочинності – ось далеко не повний перелік проблем молодіжного сектора. Як засвідчують постійні соціологічні дослідження, загальний рівень соціального самопочуття української молоді залишається на досить низькому рівні [5, 160].

Тобто, гарантії державної молодіжної політики, закріплені у законодавстві, не відповідають повною мірою реаліям суспільства, тому є нагальна необхідність вдосконалення організаційно-правових засад здійснення молодіжної політики в Україні.

Спираючись на власне дослідження, праці науковців і фахівців, рекомендації вітчизняних та міжнародних організацій, вважаємо за доцільне визначити наступні шляхи вдосконалення організаційно-правових засад здійснення молодіжної політики в Україні, що мають сприяти вирішенню нагальних проблем молоді: удосконалення нормативно-правової бази щодо роботи з молоддю, зокрема, ухвалення розробленого нового Закону України «Про молодь», проєкт якого був презентований громадськості ще в листопаді 2016 року; наближення українського молодіжного законодавства до практики ЄС, зокрема, в процесі триступеневої («каскадної») структури реалізації молодіжної політики, де законодавча база та загальні напрями її реалізації розробляються на рівні уряду (перший рівень), можливості впровадження цієї політики делеговані регіональним і муніципальним адміністраціям (другий рівень), а основним інструментом участі молоді в реалізації визначеної політики виступають молодіжні організації (третій рівень); розширення можливостей інтеграції вітчизняних організацій та активістів в міжнародні молодіжні структури; закріплення та гарантування у законодавстві України ефективного механізму вирішення найважливіших проблем молодого покоління – доступність отримання якісної освіти, підтримка обдарованої молоді, розвиток системи державного стимулювання молоді на здобуття освіти та роботи в Україні, розвиток і вдосконалення мережі соціальних служб для молоді, надання соціальних послуг і допомоги тим, хто перебуває у важкому матеріальному чи соціальному становищі; оновлення культурно-побутової інфраструктури для молоді і, особливо, для молодих сімей міста, створення умов для культурного розвитку молоді, організації дозвілля; активізація участі самої молоді у протидії

розширенню в молодіжному середовищі різних форм девіантної поведінки, профілактики та попередження правопорушень, злочинності, поширенню ВІЛ/СНІДу, проституції та наркоманії; надання підтримки програмам і проектам молодіжних громадських організацій, що сприяють вирішенню соціальних проблем молоді тощо.

Процес вдосконалення організаційно-правових засад здійснення молодіжної політики в Україні має базуватися на тезі: «держава повинна розглядати молодь як один із стратегічних своїх ресурсів, що несе відповідальність за майбутнє країни».

Література:

1. Мінаєв А. В. Ідеологія молодіжного протесту в країнах Західної Європи та США (друга половина 60-х рр. ХХ ст.). *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2008. Вип. 25. С. 22–25.

2. Кулик В. Сучасний організований молодіжний рух в Україні як об'єкт наукового дослідження. URL: <https://politika.org.ua/suchasnij-organizovani-j-molodizhnij-ruh-v-ukraini-yak-ob-ye-kt-naukovogo-doslidzhennya> (дата звернення 06.04.2020).

3. Молодіжний рух. *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Молодіжний_рух (дата звернення 06.04.2020).

4. Статут Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Фундація регіональних ініціатив» (нова редакція 2019) URL : http://drive.google.com/file/d/1yDpT9dVWcPI7_9y0jDqze1wdNTmZCC8r/view (дата звернення 06.04.2020).

5. Коваль Г. Актуальні проблеми молоді України. *Вісник Львівського університету*. 2012. Вип. 28. С. 160–164.

6. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 05.04.2020).

7. Конституція України, прийнята на 5 сесії Верховної Ради від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

8. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація від 15.12.1992 р. № 2859 ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 16. Ст. 166; Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 р. № 2998-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 16. Ст. 167.

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ

Калюжна С. В., аспірантка кафедри адміністративного та інформаційного права, старший викладач кафедри міжнародних відносин Сумського національного аграрного університету (Україна)

Розвиток інформаційного права потребує розбудови різних інститутів інформаційного права, у тому числі інституту суб'єктів цієї галузі права. У межах даної роботи вважалося за необхідне акцентувати увагу на становленні одного із суб'єктів зазначеного інституту, а саме, органів місцевого самоврядування України. На нашу думку, дослідженню названих органів, як суб'єктів інформаційного права, сприятиме формування моделі узагальнених юридичних знань щодо суб'єктів права.

Як і у попередніх дослідженнях у межах наукової школи з інформаційного права, наприклад [1, 43], вважаємо за доцільне конструктивно використати окремі положення концепції розвитку науки інформаційного права в умовах формування суспільства знання в Україні [2]. Отже, генерування нових юридичних знань науки «інформаційне право», зокрема, нових юридичних знань щодо суб'єктів інформаційного права, має використовувати існуючі юридичні знання загальної теорії держави і права щодо суб'єктів права та їх правового статусу, узагальнюючи результати наукових пошуків у зазначеній сфері знань. У роботі пропонується системне розуміння моделі узагальнених юридичних знань щодо суб'єктів права та їх правового статусу. Системоутворюючим чинником постає мета формування моделі – якісні наукові знання щодо зазначених теоретико-правових категорій. Висуваємо гіпотезу, що основними структурними елементами моделі узагальнених юридичних знань постають: 1) юридичні знання щодо суб'єктів вправа; 2) юридичні знання щодо правосуб'єктності; 3) юридичні знання щодо правового статусу. Варто підкреслити, що між зазначеними структурними елементами існують зв'язки взаємосприяння, що, зокрема, сприятиме знаходженню співвідношення між наведеними правовими категоріями, а також забезпечить відповідний рівень узагальнення існуючих юридичних знань. Вважаємо за важливе переконатися у процесі наукового дослідження у справедливості висунутої гіпотези.

Грунтуючись на результатах доктринальних досліджень провідних вчених-юристів (зокрема, Г.Ф. Шершеневича, Є.М. Трубецького, С.С. Алексеєва, Л.А. Луць, С.І. Архіпова), переконалися у існуванні трьох історичних етапів щодо змісту поняття «суб'єкт права». З'ясовано, що поняття «суб'єкт права» на першому етапі у юридичних джерелах або майже ототожнювалося з поняттям «носій суб'єктивних прав» (Г. Ф. Шершеневич [3, 620]), або змістом поняття «суб'єкт права» вважалася його правоздатність (наприклад, Е.Н. Трубецький [4, 134]). На другому етапі розвитку теорії «суб'єкта права» деякими авторами пропонується

виділяти його основні, ключові риси, наприклад, правосуб'єктність (якість або властивість особи бути суб'єктом права) – С.С. Алексєєв [5, 145,146].

Вважаємо за доцільне зазначити, що ґрунтовніше з'ясувати місце та роль суб'єктів права дозволяє дослідження Л. А. Луць щодо правової системи суспільства [6]. Так, авторка пропонує виділяти три складові у правовій системі: 1) інституційна; 2) функціональна; 3) нормативна [6, 17]. Для нашої роботи важливо, що саме суб'єкти права (вочевидь, і суб'єкти інформаційного права також) складають інституційну складову правової системи. Таким чином, ми визначили місце суб'єкта права у загальній правовій системі – це її інституційна складова. У свою чергу, функціональна складова правової системи – це зв'язки між суб'єктами права [6, 17] (зокрема, суб'єктами інформаційного права). Водночас, аналізуючи правову природу цих зв'язків, вчена доходить висновку, що вказані функціональні зв'язки – це соціальні відносини, які (у процесі правового регулювання) перетворюються на правовідносини. Ґрунтуючись на підході Л.А.Луць, отримано висновок, що органи місцевого самоврядування, як суб'єкти інформаційного права, знаходяться у зв'язках між собою у формі інформаційних правовідносин.

У роботі поділяється існуюча позиція багатьох вчених, що уточнення визначення змісту поняття «суб'єкт права» потребує з'ясування змісту іншого поняття – «правосуб'єктність». Проведений аналіз наукової літератури дозволяє дійти висновку, що здебільшого різниця у наукових позиціях полягає у визначенні змісту та обсягу поняття «правосуб'єктність» (у контексті його співвідношення з такими поняттями як правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, правовий статус тощо). До речі, досліджуючи зміст інформаційної правосуб'єктності, І.В. Арістова та М.Ю. Кузнецова зазначають, що саме вона є «необхідною умовою, властивістю, яка допомагає особі набути статусу «суб'єкт інформаційного права»» [7, 222]. Порівняльна характеристика підходів різних вчених дозволила встановити, що структура правосуб'єктності, а отже, і інформаційної правосуб'єктності складається із трьох частин – інформаційна правоздатність, дієздатність, деліктоздатність.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що яскравим представником сучасного етапу розвитку теорії суб'єктів права є С.І. Архіпов. Цікавими, на наш погляд, є аргументи С.І. Архіпова, який пропонує при визначенні поняття «правосуб'єктність» враховувати, що це – «стан приналежності правовій системі, присутності в ній у якості повноправного учасника, можливості користуватися ресурсами даної системи, отримувати від неї захист» [8, 203]. Серед іншого, автор вказує на те, що саме «сукупність умов, встановлюваних законодавцем для потенційних суб'єктів права, – це свого роду «правові ворота» в діючу правову систему» [8, 204]. Саме тому процес проходження будь-якої «особи» через вказані автором «правові ворота» й перетворюють цю особу на «суб'єкта права», що, у свою чергу, відразу «об'єднує його з усією системою правопорядку, з іншими суб'єктами права» [8, 204]. На нашу думку, аргументи С.І. Архіпова щодо розуміння змісту поняття «правосуб'єктність», як правового зв'язку суб'єкта з правовою системою, заслуговують на підтримку. Вважаємо, що врахування позицій Л.А. Луць та С.І. Архіпова дозволяє стверджувати, що правовий зв'язок між суб'єктами права у статичному стані – це і є «правосуб'єктність» (у тому

числі, інформаційна); у динамічному стані – це вже правовідносини (зокрема, інформаційні).

З нашої точки зору, більш чіткому усвідомленню змісту поняття «правосуб'єктність» сприяє порівняння його змісту з поняттям «суб'єкт права». У роботі підтримується комплексний підхід С.І. Аріхпова, який дозволяє визначити правосуб'єктність як «сукупність юридичних якостей, яка дає змогу особі стати суб'єктом права, тобто, як юридична властивість особи, суспільно-юридичний стан, «який за своєю природою невід'ємний від особи» [8, 203]. Водночас, вважаємо конструктивною позицію О.Ф. Скакун, яка зазначає, що саме правосуб'єктність дозволяє виявити особливості (відмінності) правового статусу від інших соціальних статусів (економічного, соціального, політичного), та, водночас, має «конкретизований (правовий характер) і тим самим визначає галузевий статус особи» [9, 553]. З таким розумінням значення правосуб'єктності варто погодитися. Саме тому нами поділяється відповідний висновок І.В. Арістової та М.Ю. Кузнецової (за аналогією), що інформаційна правосуб'єктність визначає інформаційно-правовий статус особи [7, 63].

Відповідно до концепції формування моделі узагальнених юридичних знань щодо суб'єктів права, з'ясовано особливості та співвідношення таких понять як «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин» (також «учасник правовідносин»). Так, проведений аналіз свідчить, що сутнісна різниця між даними поняттями полягає у потенційній можливості брати участь у правовідносинах («суб'єкт права») та реальній участі у конкретних правовідносинах («суб'єкт правовідносин»). Узагальнюючи результати існуючих наукових досліджень щодо розуміння поняття «правовий статус», отримано висновок щодо визначення цього поняття. Це – певна система прав, свобод, законних інтересів та обов'язків суб'єкта права, яка визначає місце суб'єкта права у правовій системі. Виходячи із цього, цілком обґрунтованою постає пропозиція І.В. Арістової та М.Ю. Кузнецової щодо визначення поняття «інформаційно-правовий статус»: розглядати його «як комплексне поняття, певну систему, що включає до свого складу інформаційні права та свободи, законні інформаційні інтереси та інформаційні обов'язки суб'єкта інформаційного права» [7, 66].

Таким чином, визначено узагальнені юридичні знання щодо трьох складових системної моделі. Важливо, що обґрунтовано існування зв'язків між зазначеними складовими. Тобто, встановлено справедливість висунутої гіпотези.

Література:

1. Арістова І. В. Стадник Р.І. Органи виконавчої влади України як розпорядники публічної інформації: теоретико-правові та практичні питання: монографія / За заг. ред. І. В. Арістової. К., Видавничий центр НУБіП України 2018. 233 с.
2. Арістова І. В. Наука «інформаційне право» на новому етапі розвитку інформаційного суспільства. *Правова інформатика*. 2011. № 1. С. 3-11.
3. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. М.: Издание Бр. Башмаковых, 1912. Вып. 2. 805 с.
4. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. СПб.: Изд-во «Лань», 1998. 224 с..

5. Алексеев С. С. Общая теория права в 2-х т. Т. 2. М.: Юридическая литература, 1982. 709 с.

6. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2003. 304 с.

7. Арістова І. В., Кузнецова М. Ю. Реалізація інформаційно-правового статусу органів виконавчої влади України в інформаційних правовідносинах: монографія / За заг. ред. І. В. Арістової. К.: Видавничий центр НУБіП України, 2015. 250 с.

8. Архипов С. И. Субъект права: Теоретическое исследование. М. : изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. 469 с.

9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Вид. 2-е, перероб. і доп. Харків: Еспада, 2009. 752 с.

ОТДЕЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ

Коротич Е.А., кандидат юридических наук, доцент,
главный специалист НПЦ Генеральной прокуратуры
Республики Беларусь

Согласно ч. 2 ст. 1.1 Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях (далее – КоАП) является единственным источником права, нормы которого определяют перечень, а также содержание противоправности административных правонарушений. Совершенно очевидно, что с этой точки зрения ключевым понятием, получившим закрепление в указанном правовом акте, является понятие административного правонарушения, определение которого предусмотрено в ч. 1 ст. 2.1 КоАП. В норме закона правонарушение определяется как деяние (действие или бездействие), характеризующееся противоправностью и виновностью, а также «иными признаками, предусмотренными настоящим Кодексом». Проблемные аспекты представленного определения, с нашей точки зрения, состоят в следующем.

Законодательная дефиниция административного правонарушения имеет четко выраженный формальный характер, поскольку основной акцент в ней сделан на такой признак, как противоправность деяния. Между тем данные правонарушения должны признаваться таковыми не только в связи с тем, что запрещены нормами Особенной части КоАП, но также и потому, что причиняют вред либо создают угрозу причинения вреда определенным общественным отношениям, т. е. обладают общественной (социальной) вредностью. В контексте сказанного видится обоснованным дополнение дефиниции административного правонарушения указанием на сущностный (материальный) признак такового, а именно на причинение вреда охраняемым КоАП объектам. Следует отметить, что подобный технико-юридический подход используется в административно-

деликтном законодательстве ряда зарубежных государств (например, ст. 12 КоАП Азербайджана, ст. 9 КоАП Украины, ст. 10 Кодекса о правонарушениях Молдовы и др.).

Указание в законодательном определении административного правонарушения на «иные признаки, предусмотренные настоящим Кодексом», имеет неопределенный в теоретико-правовом и прикладном отношении характер. Деяния, признаваемые правонарушениями, а равно и признаки, характеризующие эти деяния, определяются, главным образом, в нормах Особенной части КоАП. Причем большинство из них являются характеристикой именно деяния в составе соответствующего правонарушения. Данные признаки охватываются понятием противоправности в качестве формального признака правонарушения, который уже указан в ч. 1 ст. 2.1 КоАП. Иные признаки, характеризующие правонарушение, предусмотрены в нормах Общей части КоАП (например, формы вина, возрастные признаки субъекта правонарушения), однако они относятся не к понятию административного правонарушения, а являются признаками его состава, определение которого в законе не предусматривается.

В контексте общей концепции совершенствования определения административного правонарушения целесообразен пересмотр и положений, определяющих малозначительность деяния. В основу реформирования КоАП по данному направлению должна быть положена идея единства правовой природы и значения малозначительности деяния в сфере административно-деликтного и уголовного права.

Следует согласиться с позицией, согласно которой малозначительным должно признаваться не административное правонарушение, а то деяние, которое по своей природе не обладает необходимым уровнем общественной вредности, однако с формальной точки зрения подпадает под юридические признаки предусмотренного КоАП правонарушения. С этой позиции факт малозначительности деяния должен признаваться не основанием для освобождения лица от административной ответственности, что имеет место в действующем КоАП, а быть обстоятельством, которое указывает на отсутствие в содеянном признаков административного правонарушения и а priori исключает реализацию административной ответственности.

В целях исключения двойной ответственности физического и юридического лица за совершение одного и того же правонарушения представляется заслуживающей внимания практика ограничения перечня правонарушений, влекущих административную ответственность юридических лиц, исключительно деяниями, характеризующимися несоблюдением установленных правил или неприятием мер к их соблюдению, когда деятельность юридического лица связана с использованием объектов повышенной опасности либо с применением опасных технологий.

КоАП (ст. 4.5) закрепляет перечень правонарушений, которые влекут административную ответственность при наличии выраженного в установленном Процессуально-исполнительным кодексом Республики Беларусь об административных правонарушениях порядке требования потерпевшего либо его законного представителя привлечь виновное лицо к ответственности. Перечень

правонарушений, предусмотренных ст. 4.5 КоАП, сформулирован, главным образом, на основе учета таких признаков правонарушений как относительно невысокая степень общественной (социальной) вредности и направленность деяния в большей мере против частных, а не публичных интересов.

Учитывая данные признаки, а также общегосударственный подход к гуманизации охранительного сегмента законодательства, представляется возможным расширить перечень правонарушений, влекущих административную ответственность по требованию потерпевшего либо его законного представителя, посредством дополнения ст. 4.5 КоАП такими деяниями, как нарушение порядка и условий трудоустройства за пределами Республики Беларусь граждан Республики Беларусь, иностранных граждан и лиц без гражданства, постоянно проживающих в Республике Беларусь (ст. 9.23), обман потребителей (ст. 12.16) и самоуправство (ст. 23.39). Помимо указанных выше критериев, на содержание материального признака названных составов правонарушений очевидно влияние оценочного мнения потерпевшего, которое должно учитываться в контексте функционально-целевого назначения института частного обвинения при включении правонарушений в ст. 4.5 КоАП.

В контексте идеи реформирования КоАП, которая в настоящее время активно артикулируется в правовой действительности Республики Беларусь, представляется обоснованным исключение из норм Общей части КоАП института длящегося административного правонарушения. Во-первых, признаки такого правонарушения являются характеристикой деяния в составе соответствующих проступков, в связи с чем они фактически заложены законодателем в правовое определение последних и подлежат установлению посредством толкования норм Особенной части КоАП. Во-вторых, сохранение категории длящегося правонарушения актуализирует необходимость введения в КоАП таких форм противоправного поведения, как продолжаемое правонарушение, множественность проступков с присущей ей видовой характеристикой, что сопряжено с усложнением нормативной структуры КоАП. Полагаем, что вопросы правовой оценки указанных видов правонарушений должны определяться в руководящих разъяснениях Пленума Верховного Суда Республики Беларусь. В-третьих, сохранение на законодательном уровне категории «длящееся правонарушение» не соответствует общей концепции реформирования КоАП в части, касающейся обеспечения корреляции соответствующих норм и институтов КоАП с положениями Уголовного кодекса Республики Беларусь.

В контексте обеспечения системности норм КоАП, а также учета общественной вредности административных правонарушений и реализации принципа экономии административной репрессии целесообразно отказаться и от института покушения. Практическая реализация данного подхода предполагает исключение из гл. 2 КоАП статьи 2.3 «Покушение на административное правонарушение» и изменение содержания ст. 2.1 «Понятие административного правонарушения», а именно: объединение ст. 2.1 и 2.2 и изложение ч. 2 ст. 2.1 в следующей редакции: «2. Административное правонарушение признается оконченным с момента совершения деяния.», а также дополнение ст. 2.1 ч. 3 следующего содержания: «3. Административное правонарушение, связанное с

наступлением последствий, указанных в статьях Особенной части настоящего Кодекса, признается оконченным с момента фактического наступления этих последствий.».

Как представляется, в силу невысокой степени общественной опасности (вредности) административного правонарушения ответственность за его совершение на стадии неоконченного деяния должна наступать только в случаях, прямо предусмотренных законом. На это непосредственно указывает и ч. 2 ст. 2.3 «Покушение на административное правонарушение». Поскольку нормы КоАП не предусматривают каких-либо особых правил привлечения к административной ответственности либо освобождения от данной ответственности, равно как наложения административных взысканий в случае совершения неоконченного правонарушения, то закрепление в Общей КоАП нормы о покушении на административное правонарушение не имеет практической ценности. Кроме того, следует отметить, что признание деяния оконченным на стадии покушения характерно для небольшого количества статей Особенной части КоАП (ст. 10.5, 11.2, 12.29, 14.1, 15.35, 23.14, 23.29, 23.30, 23.31, 23.32), что фактически означает незначительное практическое применение института покушения в административно-деликтной сфере.

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ НЕРУХОМИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Михайліченко М.А., кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри державно-правових дисциплін
та українознавства Сумського національного університету

Циганок М.Г., старший викладач кафедри
державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного університету
(Україна)

В українському законодавстві відсутній нормативно-правовий акт, який би охоплював усі аспекти охорони культурної спадщини. Водночас, найбільш фундаментальне значення для функціонування системи охорони пам'яток в Україні має прийнятий у 2000 р. Закон України «Про охорону культурної спадщини» [2, 9-10]. В цьому законі об'єкт культурної спадщини визначено як: «визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність». Об'єкти культурної спадщини незалежно від форм власності відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності підлягають реєстрації шляхом

занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категоріями національного та місцевого значення пам'ятки. Відповідно, пам'яткою культурної спадщини визнається «об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, до вирішення питання про включення (невключення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» [1].

Механізм занесення пам'ятки до Державного реєстру нерухомих пам'яток України визначається Наказом Міністерства культури України «Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини» і передбачає три основних етапи: 1) взяття на облік об'єкта культурної спадщини; 2) оформлення облікової документації; 3) занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру.

Взяття на облік об'єкта культурної спадщини здійснюється уповноваженими органами (тобто органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій), повноваження яких поширюється на територію розміщення такого об'єкта, шляхом занесення його до Переліку об'єктів культурної спадщини. Уповноважений орган розглядає питання про занесення об'єкта культурної спадщини до Переліку за власною ініціативою або за зверненням фізичних, юридичних осіб або інших громадських формувань. Рішення про занесення об'єкта культурної спадщини до Переліку приймається у формі розпорядження голови місцевої державної адміністрації або акта Ради міністрів Автономної Республіки Крим, яке в день прийняття оприлюднюється на веб-сайті уповноваженого органу. З дня внесення до Переліку об'єкт набуває статусу щойно виявленого об'єкта культурної спадщини. Уповноважений орган зобов'язаний забезпечити складання облікової документації на щойно виявлений об'єкт культурної спадщини у строк, що не перевищує трьох років з дати занесення об'єкта культурної спадщини до Переліку.

Розробником облікової документації є наукові установи, в тому числі заклади культури, одним із основних видів діяльності яких є проведення наукових досліджень у сфері охорони культурної спадщини, та які мають у своєму складі чи залучають для проведення досліджень особу, що має науковий ступінь доктора філософії (кандидата наук або доктора наук) за спеціальністю «музеєзнавство, пам'яткознавство» або таких наук: мистецтвознавство, культурологія, архітектура – для об'єктів монументального мистецтва; архітектури – для об'єктів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, а також ландшафтних; історії – для археологічних, історичних об'єктів та об'єктів науки і техніки. Облікова документація складається з: облікової картки; історичної довідки; матеріалів фотофіксації сучасного стану об'єкта; акта стану збереження. Облікова документація подається Мінкультури у паперовій формі у двох примірниках та в електронному вигляді.

Облікова документація разом із відповідним поданням подається до Міністерства культури, яке здійснює перевірку поданих документів на їх комплектність та відповідність вимогам. Якщо за результатами перевірки встановлено, що документи подані в повному обсязі та у відповідності до вимог,

вони підлягають обов'язковому розгляду Експертною комісією з розгляду питань занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України у строк, що не перевищує 14 робочих днів. У разі позитивного висновку Експертної комісії, об'єкт культурної спадщини заноситься до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [4].

На жаль, можна констатувати, що описана вище процедура формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України є малорезультативною. Як зазначає фахівець з пам'яткознавства С.І. Кот, до Реєстру потрапила незначна кількість нерухомих пам'яток, що вказує на суттєві недоліки в організації даної справи. При цьому дослідник вказує на такі системні проблеми як: занадто складні вимоги до підготовки відповідної документації на оформлення внесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України; висока вартість послуг на оформлення відповідної документації, недоопрацювання на регіональному рівні, коли цій відповідальній справі не приділяється належної уваги на місцях [2, 8-9].

На нашу ж думку, головна проблема полягає у зайвій бюрократизації справи формування Реєстру. Як бачимо, взяття на облік об'єктів культурної спадщини, організація оформлення облікової документації і подання її на розгляд до Мінкультури покладається виключно на місцеві державні адміністрації. Фактично ж на органи охорони культурної спадщини місцевих державних адміністрацій і обласні краєзнавчі музеї, штати і фінансування яких вочевидь недостатні для організації повноцінної пам'яткоохоронної діяльності. Що ж стосується Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, та інших громадських організацій, до статутних завдань яких належать питання охорони культурної спадщини, то за ними лише формально визнається право бути ініціаторами розгляду питань занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру за категорією пам'яток місцевого значення. Як саме ця ініціатива може бути реалізована, у «Порядку обліку об'єктів культурної спадщини» жодним чином не зазначено.

Слід окремо зупинитися і на організації діяльності Експертної комісії з розгляду питань занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Відповідно до Порядку роботи цієї комісії, вона є дорадчим органом Міністерства культури України, а її члени (в складі діючої комісії їх 11) беруть участь у роботі на громадських засадах [3]. У останні роки, внаслідок певного спрощення та розблокування наповнення Державного реєстру нерухомих пам'яток, робота комісії відзначається відносною активністю і результативністю. Так, упродовж 2017 р. р. до Реєстру занесено 15 пам'яток за категорією національного значення та 1419 пам'яток за категорією місцевого значення. Проте, на державному обліку перебуває близько 120 тис. об'єктів нерухомої культурної спадщини, які наразі не внесені до Реєстру [2, 6-9]. Очевидно, що за існуючих темпів роботи комісії, їх внесення до Реєстру розтягнеться на десятиріччя.

Вважаємо, що активізація справи формування Державного реєстру можлива лише за умови докорінної зміни порядку обліку об'єктів культурної спадщини. На нашу думку, доцільним є:

- формування реального механізму впливу громадських організацій, які діють у пам'яткоохоронній сфері (зокрема Українського товариство охорони пам'яток історії та культури) на формування Державного реєстру;

- створення регіональних експертних комісій, які мали б розглядати питання занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру за категорією місцевого значення.

Література:

1. Закон України «Про охорону культурної спадщини». *Верховна Рада України: офіційний веб-портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>

2. Кот С.І. Про стан збереження культурної спадщини України: Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні» 18 квітня 2018 р. / Відп. ред. В.М. Даниленко. НАН України. Інститут історії України, Центр досліджень історико-культурної спадщини України. К.: Інститут історії України. 43 с.

3. «Порядок роботи Експертної комісії з розгляду питань занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України». Наказ Міністерства культури України. *Верховна Рада України: офіційний веб-портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0650-12>

4. «Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини». Наказ Міністерства культури України. *Верховна Рада України: офіційний веб-портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-13>

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НЕУПЛАТУ (НЕПОЛНУЮ УПЛАТУ) ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОШЛИНЫ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Савостьянова И.В. ведущий специалист
по документационному обеспечению
Отдела принудительного исполнения
Центрального района г. Гомеля
(Республика Беларусь)

Граждане Республики Беларусь обязаны принимать участие в финансировании государственных расходов путем уплаты государственных налогов, пошлин и иных платежей [1, ст. 56]. В научной литературе существуют разные взгляды к понятию налогового правонарушения, и налоговой ответственности. Так, по мнению Е.Ю. Рудени под налоговым правонарушением в широком смысле понимается любое нарушение налогового законодательства: неисполнение или неполное исполнение налогового обязательства, влекущее его принудительное исполнение и взыскание компенсационно-штрафных санкций отраслевой природы (пеней) в соответствии с Налоговым кодексом Республики Беларусь (налогово-правовая ответственность); административные правонарушения против порядка налогообложения (административная ответственность); преступления в налоговой сфере (уголовная ответственность).

Налоговые правонарушения характеризуются тем, что диспозиции статей носят бланкетный характер. В.С. Каменков выделяет налоговую ответственность в отдельный вид ответственности. С.Г. Пепляева отрицает наличие самостоятельной налоговой ответственности. Она рассматривает административную ответственность как подвид административной ответственности [2, с.53].

Актуальным является также вопрос о составе налогового правонарушения. Белорусские ученые хоть и признают формальное отсутствие состава налогового правонарушения в Налоговом кодексе, фактически оперируют этим термином и указывают на необходимость установления в НК вины как необходимого элемента полного состава фактического налогового правонарушения [2, с.54]. Ответственность за неуплату или неполную уплату государственной пошлины наступает в соответствии с Кодексом Республики Беларусь об административных правонарушениях. Неуплата или неполная уплата плательщиком пошлины влечет наложение штрафа [3, ст. 13.6]. Применение налоговых санкций (пеней) не исключает привлечения лица к административной ответственности. Так, например, физическое лицо, в том числе несовершеннолетние граждане за совершение юридически значимых действий, не уплатившее государственную пошлину или уплатившее ее частично помимо самой государственной пошлины и штрафа за ее неуплату, обязано оплатить пеню, которая начисляется за каждый день просрочки. Исключение составляют граждане указанные в абз. 3 ст. 248 Налогового кодекса Республики Беларусь. В некоторых случаях административная ответственность наступает за неуплату или неполную уплату государственной пошлины по неосторожности – ч.2 - ч.6 ст. 13.6 Кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях. По мнению автора, законодатель не учитывает уважительные причины пропуска срока уплаты государственной пошлины физическим лицом, например, задержка заработной платы.

В случае неуплаты государственной пошлины в крупном или особо крупном размере может наступать уголовная ответственность. Так, в соответствии со статьей 243 Уголовного кодекса Республики Беларусь:

1. Уклонение от уплаты сумм налогов, сборов путем сокрытия, умышленного занижения налоговой базы либо путем уклонения от представления налоговой декларации (расчета) или внесения в нее заведомо ложных сведений, повлекшее причинение ущерба в крупном размере наказывается штрафом, или лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, или арестом на срок до шести месяцев, или ограничением свободы на срок до трех лет, или лишением свободы на тот же срок.

2. То же деяние, повлекшее причинение ущерба в особо крупном размере наказывается ограничением свободы на срок до пяти лет или лишением свободы на срок от трех до семи лет с конфискацией имущества или без конфискации и с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью или без лишения.

Крупным размером ущерба признается уклонение от уплаты сумм налогов, сборов на сумму, в тысячу и более раз превышающую размер базовой величины, установленный на день совершения преступления, особо крупным размером – в

две тысячи пятьсот и более раз превышающую размер такой базовой величины [4, ст. 243].

Таким образом, при неуплате государственной пошлины плательщик обязан уплатить сам налог, пеню, начисленную за каждый день просрочки и административный штраф. За неуплату государственной пошлины в крупном и особо крупном размере может наступить уголовная ответственность.

Литература:

1 Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. И 17 ноября 2004 г.). Минск: Амалфея, 2005. 48 с.

2 Руденя Ю.Е. Юридическая ответственность в сфере налогообложения: актуальные аспекты системного взаимодействия законодательства. *Юстиция Беларуси*. 2020. №1. С.52-57.

3 Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях: 21 апреля 2003 года, № 194 – З: принят Палатой представителей 17 декабря 2002 года: одобрен Советом Республики 2 апреля 2003 года: с изменениями и дополнениями: текст по состоянию на 2020 год. Минск: Амалфея, 2020. 419 с.

4 Уголовный кодекс Республики Беларусь: от 9 июля 1999 г, № 1999, № 275-З: принят Палатой Представителей 2 июня 1999 года, одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года: с изменениями и дополнениями: текст по состоянию на 2020 год. Минск: Национальный центр правовой информации Республики Беларусь, 2020. 303 с.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ НОВАЦІЇ

Стогова О.В., кандидат політичних наук,
доцент кафедри конституційного права,
теорії та історії держави і права
Сумського державного університету
(Україна)

Проведення останніх місцевих виборів в Україні у жовтні 2015 року регулювалося Законом України «Про місцеві вибори» 2015 р. [1]. У грудні 2019 року був прийнятий Виборчий кодекс [2], яким з 1 січня 2020 року регулюється проведення всіх видів виборів в Україні. Таким чином, наступні чергові місцеві вибори, які припадають на жовтень 2020 року мають регулюватися вже нормами виборчого кодексу. Розглянемо основні зміни, що впроваджені новим виборчим законом. У Виборчому кодексі України місцевим виборам присвячена книга 4, а Розділ XXXII – загальним положенням місцевих виборів. Відповідно до п.1. ст.194 місцеві вибори можуть бути черговими, позачерговими, повторними, проміжними, додатковими або першими, як це передбачалося і ст.14. Закону України «Про місцеві вибори». Ст.195 визначає строки призначення місцевих виборів та

оголошення виборчого процесу, а також правила обчислення строків. Відповідно до п.6 ст.195 збережено норму, відповідно до якої місцеві вибори призначаються на неділю.

Виборчий процес місцевих виборів відповідно до ст. 196 Виборчого кодексу, як і п.3 ст.11 Закону України «Про місцеві вибори» включає наступні етапи: утворення багатомандатних виборчих округів; утворення (у разі необхідності), формування складу територіальних виборчих комісій, утворення дільничних виборчих комісій; складання списків виборців, їх перевірка та уточнення; висування та реєстрація кандидатів; проведення передвиборної агітації; голосування у день виборів; підрахунок голосів виборців, установлення підсумків голосування і результатів місцевих виборів. Виборчий процес завершується через 15 днів після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів, ця норма також відповідає нормі попереднього закону. Усі місцеві вибори, крім чергових, можуть проводитися одночасно з виборами Президента України, виборами народних депутатів України, референдумом – ця норма тотожня нормі закону 2015 року.

Стаття 197 визначає загальний склад Верховної Ради Автономної Республіки Крим і всіх видів місцевих рад залежно від чисельності виборців, що відповідає п.3 ст.16 попереднього закону. Так, кількість депутатів Сумської міської ради визначається п.7 (від 100 тисяч до 250 тисяч виборців - 42 депутати), а Сумської обласної ради п.9 (від 500 тисяч до 1 мільйона виборців - 64 депутати). Збережена також і норма, передбачена п.5, що регулює збільшення загального складу сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади (впроваджена п.5 ст.16 Закону України «Про місцеві вибори»).

Але виборчим кодексом передбачені і принципові новації у проведенні місцевих виборів, насамперед змінена пропорційна система виборів до міської (міста з кількістю виборців до 90 тисяч осіб), районної у місті та районної ради (п.1. ст.192). Так, вибори депутатів сільської, селищної ради, міської ради (міста з кількістю виборців до 90 тисяч осіб), районної у місті ради та депутатів районної ради проводяться за системою відносної більшості в багатомандатних виборчих округах, у кожному окрузі може бути обрано не менше двох і не більше чотирьох депутатів.

Наступною новацією є те, що вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, міських (міста з кількістю виборців 90 тисяч і більше осіб) рад проводяться за системою пропорційного представництва за відкритими виборчими списками кандидатів у депутати у багатомандатних виборчих округах від регіональних (республіканських в Автономній Республіці Крим, обласних, міських) організацій політичних партій (п.2. ст.192).

Система виборів сільських, селищних, міських голів і старост збережена. Так, вибори сільського, селищного, міського (міста з кількістю виборців до 90 тисяч осіб) голови проводяться за виборчою системою відносної більшості в єдиному сільському, селищному, міському виборчому окрузі, (п.3. ст.192), а вибори міського (міста з кількістю виборців 90 тисяч і більше осіб) голови проводяться за мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному міському виборчому окрузі (п.4. ст.192). Вибори старости села, селища проводяться за виборчою системою відносної більшості (п.5. ст.192).

Розділ XXXIII Виборчого кодексу регулює територіальну організацію місцевих виборів. Стаття 198 регулює територіальну організацію виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим і зазначає, що систему територіальної організації виборів депутатів складають: єдиний республіканський виборчий округ; багатомандатні виборчі округи; виборчі дільниці.

Стаття 199 [2] визначає систему територіальної організації виборів депутатів сільських, селищних, міських (міста з кількістю виборців до 90 тисяч осіб), районних у містах рад, її складають: багатомандатні виборчі округи та виборчі дільниці. Відповідно до п.2 середня орієнтовна кількість таких багатомандатних округів визначається як ціла частка від ділення кількісного складу відповідної ради на три, а п.3 визначає, що багатомандатні виборчі округи включають приблизно однакову кількість виборців.

Стаття 200 [2] регулює територіальну організацію виборів сільського, селищного, міського голови, старости села, селища і зазначає, що систему територіальної організації виборів голови громади, старости села, селища складають: єдиний сільський, селищний, міський виборчий округ, який охоплює всю територію відповідної територіальної громади чи села, селища, що входить до складу об'єднаної територіальної громади; виборчі дільниці.

Стаття 201 [2] передбачає систему територіальної організації виборів депутатів міських (міста з кількістю виборців 90 тисяч і більше осіб), обласних рад: єдиний міський (міста з кількістю виборців 90 тисяч і більше осіб) або обласний виборчий округ відповідно; багатомандатні виборчі округи; виборчі дільниці. Орієнтовна кількість багатомандатних округів визначається як ціла частка від ділення кількісного складу відповідної ради на 10. Так, для виборів до Сумської обласної ради (64 депутати) має бути утворено 6 багатомандатних округів, а Сумської міської ради (42) – 4.

Новацією є підхід виборчого кодексу до представництва за гендерною ознакою, так під час формування єдиного та регіональних виборчих списків організація партії повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі) (п.9. ст. 219). А під час формування списку кандидатів до відповідної ради організація партії повинна забезпечити представництво не менше 30 відсотків осіб однієї статі у загальній кількості кандидатів до відповідної ради (п.7. ст.220).

Звертає на себе увагу і розмір застави, яка сама по собі не є новацією, але її розмір є значно більшим порівняно із тим, що передбачався законом 2015 р. Організація партії, яка висунула виборчий список кандидатів у депутати обласної, міської (міста з кількістю виборців 90 тисяч і більше осіб) ради, на посаду міського голови (міста з кількістю виборців 90 тисяч і більше осіб), а також особа, яка висувається кандидатом на посаду міського голови (міста з кількістю виборців 90 тисяч і більше осіб) шляхом самовисування, після початку виборчого процесу та до подання документів до обласної, міської виборчої комісії для реєстрації кандидатів у депутати та на посаду міського голови вносить у безготівковому порядку на спеціальний рахунок виборчої комісії грошову заставу з розрахунку чотири розміри мінімальної заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу, на

кожні 10 тисяч виборців відповідного єдиного обласного, міського виборчого округу для кожного виду виборів окремо (ст. 225), у той час як законом 2015 року передбачалася застава у розмірі чотири розміри мінімальної заробітної плати на кожні 100 тисяч виборців (ст.44). Тобто розмір застави збільшений у 10 разів.

Відповідно до основних новацій Виборчого кодексу, перспектива правил, за якими проводитимуться наступні місцеві вибори, є зрозумілою. Але в Україні існує практика внесення змін до виборчого законодавства на потребу провладної політичної партії.

Відповідно до результатів дослідження Обсерваторії демократії [3], можна зробити висновок, що нас очікують дві основні поправки до Виборчого кодексу. Першою має стати зниження порогу введення пропорційної системи для міст із кількістю виборців 30 тисяч (а не 90, як у чинному Законі). Другою поправкою має стати введення до кодексу у якості обов'язкової умови допуску партії до участі у місцевих виборах висування нею списків мінімум у 2/3 обласних рад України. Це обмеження суттєво вдарить по регіональних партіях, але збільшить шанси пропрезидентської та інших парламентських партій. Політичні партії зі свого боку активно виступають за зниження розміру застави на виборах до обласних рад, міських рад і голів міст із кількістю виборців більше 90 тисяч.

Література:

1. Закон України: Про місцеві вибори [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>
2. Виборчий кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n2632>
3. А. Авксентьев. Поправки до виборчого кодексу: як не пустити на місцеві вибори «регіональні партії» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://od.org.ua/uk/%d0%bf%d0%be%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%ba%d0%b8-%d0%ba->

ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Сукмановська Л.М., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ

Репан М.І., старший викладач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(Україна)

На сьогодні домашнє насильство є однією з найбільш гострих проблем суспільства, яка досить розповсюджена в усьому світі і з кожним роком набуває все більших масштабів. Домашнє насильство існує у всіх без винятку соціальних групах, не залежить від статусу особи, її рівня доходів й інших чинників. Випадки вчинення насильства все частіше трапляються в різних родинях – як

неблагополучних, так і навпаки, і найчастіше від цього протиправного діяння страждають жінки й діти, які є найменш захищеною категорією з усіх верств населення.

Так, протягом 2019 року до органів Національної поліції України у Львівській області надійшло 6382 заяви про вчинення домашнього насильства, з них – 5989 заяв від жінок, 439 – від чоловіків та 45 – від дітей. У 2019 році на превентивному обліку органів поліції Львівської області перебувало 3946 осіб-правопорушників, що вчиняли домашнє насильство [1]. Також занепокоєння викликає той факт, що в Україні від психологічного чи фізичного домашнього насильства страждає майже 60% дітей у віці від 2 до 14 років [2].

Генезис домашнього насильства має глибокі корені. І в Україні, і в інших країнах держава або санкціонувала застосування домашнього насильства чи інших сферах життєдіяльності людини, або просто не заперечувала проти звичаїв та традицій, що встановились в цій сфері.

Державне регулювання сімейних відносин в європейських країнах в період свого становлення здійснювалося за допомогою канонічного права. Відносини подружжя (повна влада чоловіка, безумовне підкорення йому дружини тощо) характеризувались нерівністю особистих і майнових прав, залежного положення жінки та ін. [3, 173].

Багато держав наділяли мужчину широкими власними повноваженнями по відношенню до інших членів сім'ї. Так, наприклад, у лондонській поліції на початку минулого століття рахувались із правилом: «Чоловік сварливої дружини має право побити її вдома, при умові, що палиця, яку він використовує, не буде грубшою за великий палець його руки». В Америці у 1924 році в деяких штатах закон офіційно звільнив чоловіків від відповідальності за навмисне фізичне покарання дружини у випадках «крайньої необхідності». В Україні довгий час чоловіка, який побив дружину, картали, який вбив благовірну – засуджували, а дружину, яка вбила чоловіка – живцем закопували в землю.

Патріархальну систему цінностей і принизливе ставлення до жінки можна відстежувати в приказках і прислів'ях, що мали деякий вплив на поведінку людей і відображали собою культурно-моральні настанови. Прикладом може слугувати правило «трьох К» у німців – «Kinder, Küche, Kirche» - діти, кухня, церква; або приказки, характерні для українського народу – «жінка не бита - як коса не клепана», «б'є – значить любить» тощо.

Вперше на світовому рівні проблема сімейного насильства була актуалізована завдяки спільним активним діям міжнародного руху щодо захисту прав жінок, оскільки саме вони склали найбільш уразливу та незахищену групу, що страждала від насильницьких дій з боку чоловіків, братів, батьків тощо. Тобто на початковому етапі запобігання домашньому насильству увійшло в поле зору світової спільноти як складова насильства щодо жінок в цілому [4, с. 14].

Свого часу у Радянському Союзі проблемі домашнього насильства не приділялась належна увага з боку держави. Домашнє насильство не могло стати соціальною проблемою в країні, де у кримінально-правовій доктрині пріоритетними об'єктами захисту були державні інтереси та державна власність. Причиною цієї проблеми, на думку О. Крижанівського, є «ідеологічні питання»

щодо «радянської сім'ї», як найпередовішої і найкращої у світі, що виключало навіть найменше припущення, що в ній можливе якесь насильство [5, с. 95].

З розпадом Радянського Союзу у 1991 році в Україні було прийнято Закон «Про попередження насильства в сім'ї», який вперше на теренах пост-радянських держав визначав насильство в сім'ї як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [6]. Даний законодавчий акт був чинним до грудня 2017 року та являвся нормативною основою у сфері попередження та протидії насильства в сім'ї.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [7]. Зазначений законодавчий акт виокремлює фізичне, сексуальне, психологічне та економічне домашнє насильство.

Домашнє насильство є актуальною проблемою сьогодення, як для родин, де воно вчиняється, так і для всього суспільства загалом, адже це – одна з найбільш поширених в цілому світі форм порушення прав людини. Домашнє насилля стає трагедією для багатьох людей, руйнуючи фундамент безпеки суспільства в цілому. Сукупність суб'єктивних та об'єктивних чинників, розглянутих у даному дослідженні, призводять до існування сімейного насилля. Жертвами домашнього насильства можуть стати представники всіх вікових, соціально-економічних, національних, освітніх, релігійних, професійних груп. При цьому, загальною ознакою жертв домашнього насилля є те, що вони страждають від людей, з якими підтримують або ж підтримували близькі, сімейні стосунки [8, 218].

Важливими напрямками реалізації зазначених заходів, на наш погляд, є: сприяння діяльності правозахисних неурядових організацій; розроблення методичних рекомендацій з наведеним невичерпним переліком дій, що можуть відноситись до тої чи іншої форми домашнього насильства, та індикаторів, які можуть свідчити, що по відношенню до особи було скоєно ту чи іншу форму такого насилля; сприяння суспільному усвідомленню серйозності проблеми домашнього насильства за допомогою її висвітлення в засобах масової інформації; корекція сімейного виховання, насамперед, заборона фізичного покарання дитини, підвищення педагогічної культури батьків; розробка науково-практичного коментаря до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Література:

1. Веб-сторінка ГУ НП у Львівській області. Електронний ресурс. URL: <https://lv.npu.gov.ua>
2. Панчишин О. 60% українських дітей до 14 років страждають від насильства в сім'ї. Zaxid.net. Електронний ресурс. URL: https://zaxid.net/60_ukrayinskih_ditey_do_14_rokiv_strazhdayut_vid_nasilstva_v_simyi_n1283817
3. Бабенко О.Е. Історичні витоки гендерної нерівності як причини виникнення сімейного насильства: матеріали регіонального круглого столу (Донецьк) 18 лютого 2009р. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 2016 с.
4. Ткаленко О.М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей: дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. ОДУВС, Одеса, 2016. 237 с.
5. Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї: Матеріали 1-го Міжнародного науково-практичного семінару. Одеса, 25 лютого – 6 березня 1999 р. / За ред. Ф.К. Думка. Одеса: ОІВС, 1999. 125 с.
6. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*, 2002. № 10. Ст. 70.
7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
8. Сукмановська Л.М. Домашнє насильство: дослідження актуальної проблеми сьогодення. *Юридичний вісник. Науково-практичний фаховий журнал*. Національний університет «Одеська юридична академія». 2014. № 4. С. 215-219.

МЕТОДОЛОГИЯ AGILE НА СЛУЖБЕ УПРАВЛЕНИЯ МИГРАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ

Телятицкая Т.В., кандидат юридических наук, доцент,
заведующая кафедрой международного экономического права
Белорусского государственного экономического университета
(Республика Беларусь)

Государственное управление в Республике Беларусь отличается стабильностью, единством, пронизывает своим участием все сферы и в равной степени вмешивается в экономическую, хозяйственную, социальную и другие виды деятельности [1, 174].

Вопросам государственного управления в целом и государственного управления миграционными процессами в частности всегда придавалось большое значение в нашем государстве. Однако новые вызовы современности требуют активизации управленческих процессов с целью максимально быстрого и безболезненного выхода из критических ситуаций.

Особенно актуальными вопросы совершенствования управленческих процессов в миграционной сфере стали в марте 2020 года, на фоне стремительного распространения коронавирусной инфекции и закрытия границ практически по всему миру. Все произошло настолько быстро, что десятки тысяч наших граждан оказались «застрявшими» в зарубежных государствах без возможности выезда на родину. Равно как и сотни иностранцев, гостивших в нашей стране, не смогли вернуться в страны своего гражданства. Возникло множество проблем, вообще не урегулированных ни национальным, ни международным законодательством. И это вполне естественно – с такой масштабной пандемией современный мир столкнулся впервые. Сейчас на повестку дня встают вопросы оперативного принятия управленческих решений, внедрения новых, гибких методов регулирования миграционными процессами. Здесь на помощь могут прийти новые методологии, хорошо зарекомендовавшие себя в иных сферах. Мы имеем в виду методологии Agile, которые позволяют повысить эффективность и продуктивность работы как отдельных государственных органов, так и всего государственного управления в целом.

Безусловно, Agile родилась как способ организации специализированных процессов в области информационных технологий, но при этом ее с успехом используют во многих областях, где: – влияние человеческого фактора на достижение конечного результата очень высоко; – продукт, который получается в результате деятельности, представляет собой сложный и комплексный артефакт; а также в работе над продуктом задействована команда профессионалов, объединенная общими целями и задачами [2].

В переводе с английского языка «Agile» означает «живой, подвижный, проворный, сообразительный», но переводят его чаще как «гибкий».

Сущность Agile заключается в том, что заказчик (в нашем случае – государство) формирует требования постепенно, по ходу развития ситуации, оперативно реагируя на нее. Причем изменения требований будут абсолютно приемлемы и зачастую даже приветствоваться на любых, в том числе на поздних, стадиях. Для исполнения требований заказчика создаются специальные рабочие группы, которые состоят из специалистов различного профиля. Так, для модернизации законодательного регулирования в сфере миграции могут создаваться рабочие группы из представителей депутатского корпуса, ученых-юристов, руководителей республиканских органов управления. Для совершенствования правоприменительной практики рабочие группы могут включать сотрудников органов внутренних дел, пограничников, таможенников, представителей санитарно-эпидемиологических служб и других.

Методология Agile может использоваться везде, где существует высокая неопределенность конечного результата, критичны сроки и стоимость разработки.

Наибольший эффект от использования методологии Agile был зафиксирован при работе в небольших группах, которые заняты однородной творческой работой. Полагаем, что это вполне применимо и для правотворческого процесса. Поскольку методология Agile основывается на определенных принципах, проанализируем их применительно к возможностям использования в государственном управлении миграционными процессами.

1. Наивысшим приоритетом является удовлетворение потребностей общества и государства благодаря своевременному созданию качественного и ценного продукта (в нашем случае – подготовки нормативного правового акта). Согласно этому принципу, творческим коллективам (разработчикам) необходимо не столько стремиться к реализации обозначенных требований, сколько дать заказчику представление о своем видении окончательного результата, как можно скорее и в случае несоответствия ожиданиям – внести корректировки. В тренде этой концепции – требование проверить охват решаемых проблем и оценить востребованность данного акта, так как вероятность ошибки с выводом на практику нового продукта очень высока.

2. Изменение требований возможно, и даже приветствуется. Безусловно, в ходе разработки нормативного правового акта обязательно будут «всплывать» новые обстоятельства, которые должны быть учтены в нем. Такой творческий процесс несомненно улучшит качество готового продукта. Какие-то новые требования могут быть сформированы даже на финальной стадии разработки в связи с изменением ситуации.

3. Должна присутствовать постоянная коммуникация между государственными органами, заинтересованными в получении продукта, и командой разработчиков. Этот принцип лежит в той же плоскости, что и удовлетворение заказчика как высший приоритет – достичь такого удовлетворения без постоянной коммуникации с ним вряд ли возможно.

4. Выполнение поставленной задачи следует поручать только профессионалам с высокой мотивацией. Заказчик должен лишь создать условия и доверять им – тогда проект будет реализован на высшем уровне. Поскольку, к сожалению, в нашем обществе интеллектуальная деятельность мотивируется весьма слабо, необходимо привлекать к работе тех специалистов, которых мотивирует само задание. Им требуются только приемлемые условия работы и оказанное доверие.

5. Оптимальным методом обмена информацией является личное общение. Для этого все члены команды должны находиться в одном пространстве, хотя бы периодически. Как вариант – периодическое использование приложений Skype или Zoom для проведения видеоконференций, обсуждения сделанных наработок, решения возникших проблем и др.

6. Качественный результат – критерий выполненной задачи. Государство в лице его органа или должностного лица ждет готовый продукт. Его, по большому счету, не интересует достижение очередной вехи или выполненный пункт плана. Основными критериями в таком случае являются работоспособность и соответствие заявленным требованиям. И чем ближе продукт к ожидаемому состоянию, тем большего прогресса достигла Agile команда.

7 Все участники Agile-процесса должны обеспечить устойчивый ритм работы, без аврала и нарушения дедлайнов.

8. Максимальная простота, как искусство минимизации лишней работы. Суть не в том, чтобы упрощать результат труда, а в том, чтобы избегать ненужной работы и не добавлять в продукт что-то избыточное для его функционального назначения.

9. Добиться эффективной самоорганизации позволяет наличие общего интереса и согласие относительно целей и путей их достижения.

10. Анализ и адаптация к изменяющимся условиям, постоянный поиск способов повышения эффективности работы. Это та самая гибкость, о которой заявлено в названии подхода и к которой должны стремиться все разработчики в рамках концепции методологии Agile.

Таким образом, использование методологии Agile в правотворческой деятельности позволит получить то, что требуется, вовремя и с минимальными затратами.

Основной вопрос, который встает на повестку дня совершенствования миграционного законодательства – какие государственные органы должны быть вовлечены в данный процесс, кто должен войти в группу разработчиков? Поскольку миграция населения является сложным социальным явлением, приводящим к количественному и качественному изменению населения того или иного региона, государства в целом, то она влияет на различные стороны жизни общества. Поэтому миграция населения – предмет изучения многих наук: географии, социологии, демографии, экономики, юриспруденции и др. Географы изучают миграцию населения с точки зрения пространственного перераспределения населения, демографы – изменения численности и половозрастной структуры, социологи – влияния на социальное развитие и социальную структуру общества, экономисты – перераспределения трудовых ресурсов и экономического развития, юристы – соблюдения требований правовых норм, охраны общественного порядка, обеспечения национальной безопасности [3, 6–7]. Представляется, что при разработке актов законодательства в сфере миграции должны участвовать хотя бы по одному представителю всех отраслей, которых эти вопросы касаются. И, безусловно, должны быть представлены все правоохранительные органы, так или иначе работающие с мигрантами – органы внутренних дел, пограничной службы, таможенники и др.

Литература:

1. Чуприс, О.И. О некоторых направлениях совершенствования государственного управления в Республике Беларусь на современном этапе. *Актуальные проблемы развития административно-правовой науки в Респ. Беларусь: история и соврем. состояние: сб. мат-лов круглого стола / под науч. ред. Г.А. Василевича.* Минск: Право и экономика, 2017. 220 с.

2. Колтунова, Е. Требования к информационной системе и модели жизненного цикла. Carabi Solutions. URL: www.carabisolutions.sp.ru.

3. Миграция, вынужденная миграция и безгражданство: пособие по вопросам беженцев / А.В. Селиванов [и др.]. Минск: Четыре четверти, 2020. 200 с.

ПОВНОВАЖЕННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Хатнюк Ю.А., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Україна)

Дослідження питань функціонування Верховної Ради України у механізмі забезпечення національної безпеки в нинішніх умовах зберігають виняткову актуальність та потребують широкомасштабної поглибленої розробки. Своїм змістом вони безпосередньо пов'язані з основними напрямками наукового забезпечення системи національної безпеки і зі становленням в Україні парламентаризму. Необхідність наукових розробок посилюється й актуалізується ще й потребами закріплення та вдосконалення адміністративно-правового статусу Верховної Ради України у сфері національної безпеки.

Відповідно до ст. 75 Конституції України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент, тобто Верховна Рада України [1]. В Україні не існує іншого органу законодавчої влади, крім Верховної Ради України, не передбачена також можливість делегування нею будь-кому своїх законодавчих повноважень.

Верховна Рада як суб'єкт системи забезпечення національної безпеки в межах своїх повноважень, визначених Конституцією, здійснює законодавче регулювання та контроль за діяльністю органів державної влади і посадових осіб щодо здійснення ними відповідних повноважень у сфері національної безпеки держави.

Повноваження Верховної Ради України відображено у ст. 6 Закону України «Про національну безпеку України», де зазначено, що Верховна Рада України здійснює парламентський контроль та приймає закони України, які визначають і регулюють діяльність органів сектору безпеки і оборони та їхні повноваження, а також затверджує відповідні бюджетні асигнування та приймає рішення щодо звіту про їх використання [2].

Форми діяльності Верховної Ради України зумовлені колегіальним характером цього органу й універсальністю його компетенції. За юридичними наслідками форми діяльності парламенту поділяються на правові та неправові, а останні, у свою чергу, – на організаційні й матеріально-технічні. До правових форм роботи українського парламенту належать нормотворча (або законодавча), установча, правозастосовча та контрольна діяльність. Серед методів роботи Верховної Ради України слід виділити планування, метод вироблення і прийняття рішень, контроль за виконанням прийнятих рішень, координацію, роботу з кадрами. Верховна Рада України виконує такі функції: а) розглядає та вирішує питання державного і суспільного життя, що потребують врегулювання законами України; б) приймає закони України; в) здійснює установчі, контрольні, координаційні та міжнародні функції, передбачені Конституцією України. Деякі науковці виділяють ще й освітню та ідеологічну функції парламенту [3, с. 23].

З метою гарантування неухильного і безумовного дотримання державними органами спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронними органами, правоохоронними органами спеціального призначення

та розвідувальними органами вимог Конституції України щодо забезпечення національної безпеки створюється комітет Верховної Ради України, до повноважень якого належить забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю цих органів.

Так для підготовки законопроектів з питань національної безпеки та виконання іншої роботи у цій сфері у Верховній Раді України створено Комітет з питань національної безпеки і оборони України. Відповідно до постанови Верховної Ради України від 4 грудня 2014 року до повноважень Комітету з питань національної безпеки і оборони віднесено: національну безпеку України; законодавче забезпечення діяльності органів служби безпеки, розвідки і контррозвідки, органів прикордонної служби, захист державної таємниці; правовий режим державного кордону, воєнного та надзвичайного станів; оборонно-промисловий комплекс, державну систему страхового фонду документації, військове та військово-технічне співробітництво України з іншими державами, а також участь України в міжнародних миротворчих операціях; державну політику у сфері оборони; боротьбу з тероризмом; здійснення цивільного, в тому числі парламентського, контролю над Воєнною організацією держави; військову службу, Збройні сили України та їх реформування; військові формування, утворені відповідно до законів України; альтернативну (невійськову) службу; соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей; військову науку й освіту; державну систему спеціального зв'язку [4].

У Комітеті Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони створено низку підкомітетів, які займаються окремими питаннями у сфері національної безпеки, а саме:

1) підкомітет з питань державної безпеки (державна політика у сфері державної безпеки, підготовка до ратифікації міжнародних договорів у сфері державної безпеки, розвиток науки та підготовка кадрів у сфері державної безпеки та інше);

2) підкомітет з питань безпеки державних інформаційних систем (інформаційна, кібернетична безпека держави, захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах та інше);

3) підкомітет з питань оборонно-промислового комплексу та військово-технічного співробітництва (державне оборонне замовлення, розробка, виробництво озброєння та військової техніки, законодавство щодо експорту й імпорту військової техніки і озброєння та інше);

4) підкомітет з питань воєнної безпеки та оборони (мобілізаційна підготовка та мобілізація, участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, виконання міжнародних договорів України у воєнній сфері та інше);

5) підкомітет з питань соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей (питання соціального та правового захисту військовослужбовців і членів їх сімей, питання пенсійного забезпечення військовослужбовців і членів їх сімей та інше);

6) підкомітет з питань ефективності використання бюджетних коштів розпорядниками, які входять до предметів відання Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони (здійснення аналізу ефективності

фінансування Збройних сил України, оборонно-промислового комплексу, інформаційної безпеки, соціального захисту військовослужбовців та інше) [5, с. 245–246].

Верховна Рада України, будучи суб'єктом забезпечення національної безпеки, впливає на процес забезпечення національної безпеки здебільшого у ході реалізації представницької, законодавчої та контрольної функцій. Це обумовлено, перш за все, тим, що парламент безпосередньо отримує владні повноваження від народу, який є носієм суверенітету. При здійсненні представницької діяльності Верховна Рада України стає інтеграційним центром щодо виявлення, узгодження, відображення, реалізації та захисту інтересів народу України. По-друге, саме парламент створює основи нормативно-правового інструментарію у сфері національної безпеки. По-третє, парламент не тільки приймає акти, які визначають нормативну основу національної безпеки, компетенцію органів державної влади у цій сфері, а й має право контролю за тим, як вони втілюються у життя, причому як шляхом заслуховування владних структур про їх діяльність у даному напрямку на своїх пленарних засіданнях, так і через контрольну діяльність комітетів парламенту, тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій, кожного депутата, діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Рахункової палати [6, с. 11].

Отже, на підставі здійсненого аналізу необхідно зазначити, що на сучасному етапі парламент має достатньо повноважень, щоб зробити сферу національної безпеки більш прозорою завдяки концентрації уваги на виникаючих проблемах у цьому напрямку, фокусуючи на них загальну увагу. Одним із пріоритетних завдань законодавчої діяльності Верховної Ради України у досліджуваній сфері є структурне і організаційно-правове вдосконалення механізму забезпечення національної безпеки України. З огляду на широкий спектр проблем національної безпеки зазначається, що істотне значення для забезпечення національної безпеки має здійснення парламентського контролю за органами державної влади. Результативність цього контролю пов'язана, перш за все, із удосконаленням форм контрольної діяльності, активізацією контролю комітетів, роботи народних депутатів в округах та врегулюванням статусу тимчасових слідчих комісій.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
3. Ворона П. В., Мучник А. М. Держане будівництво і місцеве самоврядування в Україні : навч.-метод. посіб. Полтава, 2010. 98 с.
4. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання : Постанова Верховної Ради України від 04.12.2014 року № 22-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-19>
5. Пономарьов С. П. Повноваження Верховної Ради України як суб'єкта забезпечення безпеки та оборони України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4 (79). С. 242–250.
6. Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2008. 20 с.

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

Андрієвська Л.О., старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Скляр Д.О., здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(Україна)

У процесі здійснення судової реформи в Україні визначились конкретні напрямки щодо її реалізації, серед яких важливе місце займають уніфікація і диференціація національного законодавства, приведення його до вимог міжнародних актів, судової практики Європейського суду з прав людини. На даний час частіше почали поставати питання про досконалість галузевого законодавства, а саме щодо реалізації виконання судових рішень, його системності, взаємоузгодженості, ефективності у сфері виконавчого провадження.

Виконання судових рішень щодо цивільних справ тривалий час історично розглядалося як невід'ємна частина судового процесу.

Виконавче провадження – це сукупність дій органів і посадових осіб, зазначених у Законі України «Про виконавче провадження», спрямованих на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які здійснюються на підставах, у спосіб і в межах повноважень, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, виданими відповідно до нього та інших законів [1].

Згідно зі статтею 7 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» державний виконавець це представник влади який здійснює примусове виконання судових рішень, постановлених іменем України, та рішень інших органів (посадових осіб), виконання яких покладено на державну виконавчу службу [2].

М. Титов визначає виконання судових рішень як самостійне та важливе процесуальне провадження з реалізації прав сторін (підтверджених відповідним рішенням), яке має свої стадії: порушення виконавчого провадження, добровільне та примусове виконання, поворот виконання, припинення виконавчого провадження [3, с. 166].

Законом України «Про виконавче провадження» визначено певний перелік виконавчих документів за рішеннями, що підлягають виконанню органами державної виконавчої служби [1]. Крім того, Законом законодавчо закріплено вимоги щодо виконавчих документів – перелік обов'язкових реквізитів,

відсутність яких виключає здійснення виконавчого провадження. Слід зазначити, що працівник органу державної виконавчої служби зобов'язаний сумлінно виконувати службові обов'язки, не припускати в своїй діяльності порушення прав громадян та юридичних осіб, гарантованих Конституцією та законами України. Виконавче провадження відкривається лише державним виконавцем на підставі відповідного та належним чином оформленого виконавчого документа, за заявою стягувача або його представника, за заявою прокурора, в інших передбачених законом випадках.

Виконання судових рішень – є невід'ємна частина судового захисту, а отже, зв'язана з попередніми стадіями цивільного судочинства метою і завданнями, які визначені у ст. 1 ЦПК; підставами порушення виконавчого провадження є переважно судові рішення; виконавче провадження логічно завершує удовий процес; наявність у структурі ЦПК процесуальних норм, які регулюють окремі питання виконання судових рішень за безпосередньою участю суду (судді); здійснення судового контролю за виконанням судових рішень; законодавче визначення у ст. 1 ЗУ «Про виконавче провадження» - як завершальної стадії судового провадження [1].

Стадія виконавчого провадження, окрім вирішення судом ряду процесуальних питань (випадки, коли суд стає учасником певних процесуальних правовідносин, визначених у розділі VI ЦПК) передбачає також і контроль, в ході якого оцінюються законність дій (бездіяльності) виконавця, а також законність прийнятих ними рішень. Фактично, це означає реалізацію передбаченого Конституцією України права суб'єктів права на судовий захист. Саме тому законодавство регламентує не лише порядок розгляду та вирішення цивільних та інших справ, віднесених до цивільної юрисдикції, але й процес виконання судових актів [4].

О.З. Хотинська, в свою чергу, виділяє лише три форми судового контролю за виконанням рішень судів: безпосередній (прямий), опосередкований (непрямий) та вторинний контроль [5, с. 57-58].

Н.В. Шелевер вважає, що судовий контроль має полягати не лише в можливості оскарження рішень, дій та бездіяльності посадових осіб ДВС, в апеляційному та касаційному оскарженні, але і в нагляді суду за належним виконанням своїх рішень. У зв'язку із прагненням України інтегруватися до європейської спільноти, забезпечення ефективного судового контролю є важливим завданням для нашої держави. Для законодавця завжди важливо усунути певні колізії у чинному законодавстві з питань виконавчого провадження та провести реформування органів державної виконавчої служби. Від якісного судового контролю залежить ефективність правосуддя [3, с. 97]

На нашу думку, поняття «судового контролю за виконанням рішень у цивільних справах» можна розглядати у вузькому та широкому розумінні. Вузьке розуміння можна звести тільки щодо розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність державного та приватного виконавців. Якщо розглядати у широкому розуміння – це може включати в себе можливі повноваження суду пов'язані із їх виконанням у порядку цивільного судочинства.

Можно також визначити наступні види судового контролю за виконанням судових рішень у цивільних справах а саме:

1) за видами судочинства: судовий контроль у цивільному судочинстві; судовий контроль у адміністративному судочинстві; судовий контроль у господарському судочинстві; судовий контроль у кримінальному судочинстві; судовий контроль у конституційному судочинстві;

2) за суб'єктом здійснення судового контролю: судовий контроль загальних судів, судовий контроль спеціалізованих судів (адміністративних, господарських); судовий контроль Конституційного Суду України;

3) за суб'єктами їх виконання: судовий контроль за діяльністю державних виконавців; судовий контроль за діяльністю приватних виконавців;

4) за формою: прямий (безпосередній) і непрямий (опосередкований);

5) за місцем контролю у виконавчому провадженні: контроль до відкриття виконавчого провадження; контроль в процесі здійснення виконавчого провадження; контроль після здійснення виконавчого провадження.

6) за часом здійснення: попередній (судове санкціонування) і подальший судовий контроль.

7) за предметом судового контролю: судовий контроль за рішеннями виконавців; судовий контроль за діями або бездіяльністю виконавців;

8) судовий контроль за видами судових актів (рішень) або об'єктом в порядку цивільного судочинства: судовий контроль за виконанням рішень судів; судовий контроль за виконанням ухвал судів; судовий контроль за виконанням постанов судів; судовий контроль за виконанням судових наказів;

9) за видом виконавчого документу: судовий контроль за виконавчим листом; судовий контроль за ухвалою суду; судовий контроль за постановою суду; судовий контроль за посвідченням комісії по трудових спорах; судовий контроль за рішенням Європейського Суду з прав людини;

10) за видом цивільного судочинства, в якому здійснюється судовий контроль: судовий контроль за виконанням рішень позовного провадження; судовий контроль за виконанням рішень наказного провадження; судовий контроль за виконанням рішень окремого провадження;

11) інші види судового контролю: судовий контроль за виконанням рішень третейських судів, судовий контроль за виконанням рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду, судовий контроль за визнанням та виконанням рішень іноземних судів в Україні, судовий контроль за виконанням рішень Європейського Суду з прав людини.

Отже, можна вважати що, виконання судових рішень повинно завжди розглядатися у якості самостійної стадії цивільного судочинства, на яку покладається завдання, спрямовані на забезпечення прав, свобод та інтересів шляхом примусової реалізації судових рішень. Особливістю цієї стадії цивільного процесу може розглядатися її комплексна природа – одночасне правове регулювання нормами ЦПК і нормами виконавчого права (або виконавчого процесу) як самостійної галузі в системі права.

Судовий контроль за виконанням рішень у цивільних справах на нашу думку потребує створення дієвого механізму його реалізації. Контроль за

виконанням судових рішень у цивільних справах здійснюється у певних визначених формах.

Література:

1. Про виконавче провадження. Закон України від 02 червня 2016 р. № 606-ХІУ [URL]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/606-14/page>.
2. «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» Закон України від 02.06.2016 р. №1403-VIII [URL]: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>
3. Шелевер Н. В. Особливості судового контролю за виконанням рішень судів. *Журнал Східноєвропейського права*. 2016. №26. С. 93-98.
4. Арбітражний процес: навчальний посібник. Х.: Консум. 2001. 432 с.
5. Хотинська О.З. Форми судового контролю за виконанням рішень судів в Україні: критерії та проблеми їх розмежування. *Вісн. Акад. адвокатури України*. 2006. Вип. 5. С. 53-59.

ЗАКОННОСТЬ ПРИГОВОРА СУДА

Бибило В.Н., доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры уголовного процесса
и прокурорского надзора
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

Приговор – это решение суда первой инстанции по уголовному делу, вынесенное от имени государства на основе непосредственного исследования доказательств в судебном разбирательстве, в порядке, предусмотренном законом, по вопросу о виновности либо невиновности лица и о применении или неприменении к нему уголовного наказания в случае признания виновности доказанной.

Согласно ст. 350 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь 1999 г. (далее – УПК) к приговору предъявляются требования быть законным, обоснованным, мотивированным, справедливым. Среди них основополагающим требованием является законность приговора. «Приговор признается законным, если он постановлен на основе закона и с соблюдением всех его требований» (ч. 1 ст. 350 УПК).

Требование законности приговора вытекает из наличия принципа законности в уголовном процессе (ст. 8 УПК), согласно которому государственные органы и должностные лица при производстве по уголовному делу должны точно исполнять требования УПК, нарушение же закона недопустимо и влечет установленную законом ответственность и признание решений не имеющими юридической силы. Принцип законности В.П. Нажимов именовал главным принципом уголовного процесса [1, 6]. Иное мнение высказал М.С. Строгович, который отмечал, что «принцип законности в уголовном процессе – это совокупность всех принципов процесса в их взаимной связи, а не

отдельный принцип наряду с другими, это основа всех принципов процесса и каждого принципа в отдельности, а не нечто отличное от них, это то, что выражено во всех принципах процесса и в каждом отдельном принципе, а не одно лишь звено системы принципов» [2, 175].

К исследованию проблемы законности надо подходить с более широких позиций, а не ограничиваться лишь отысканием ее составных частей. Законность – это универсальное общественное явление, линия поведения личности и коллективов людей, элемент правового режима, в основе которого лежит соответствующий уровень развития законодательства. Законность с позиций теории права является категорией легистского (нормативистского) понимания права, для которого характерным является отождествление права и закона.

Надо учитывать, что все большее распространение получают подходы к правопониманию, основанные на синтезе правовых и иных социальных норм, на понимании права как многоуровневого явления, которое можно познать, обращаясь к концепциям феноменологии, герменевтики, экзистенциализма, что просматривается в работах А.В. Полякова [3], И.Л. Честнова [4], А.В. Стовбы [5], Н.Ф. Ковкель [6], В.И. Павлова [7]. Если верховенство закона изначально заключено в его природе [8], то верховенства права можно добиться (при условии, что закон будет правовым), борясь за реализацию субъективного права и попутно за удовлетворение законных интересов. При такой динамике объективное право превращается в индивидуальное право субъекта [9, 71–81]. Что касается постановлений Пленума Верховного Суда Республики Беларусь, в которых разъясняется законодательство, то они приравнены к нормативным правовым актам и их применение ведет к тем же последствиям, что и нормы УПК. Есть еще один существенный аспект: при осуществлении правосудия кроме норм права используются иные социальные нормы (экономические, идеологические, политические, нравственные, технические и др.), т. е. происходит синкретизм всех усвоенных норм, и их соединению можно придать общее название «юридические нормы», где нормы права будут превалирующими. Это, однако, не устраняет такого требования, предъявляемого к приговору, как законность.

Какие же характеристики присущи содержанию законности приговора? Следует отметить, что представления о них с течением времени менялись. Так, с середины XX в. под законностью приговора понималось его соответствие требованиям норм уголовного и уголовно-процессуального права [10, 325; 11, 191–200]. В последующем стало преобладать мнение, что содержание законности охватывает необходимость соблюдения не только норм уголовного и уголовно-процессуального права, но также конституции государства, общепризнанных принципов и норм международного права, иных отраслей права, подлежащих применению в конкретном уголовном деле [12, 27–28; 13, 5; 14, 7–8]. По существу такой же позиции придерживается также М.В. Беляев, но с определенной оговоркой, предлагая заменить термин «законность судебного решения» на «правовой характер судебного решения» в качестве его свойства [15, 86–87]. Возможно, предлагаемый термин является более точным, поскольку кроме норм, содержащихся в нормативных правовых актах, суд использует другие источники права, а также, как уже здесь отмечалось, иные социальные нормы. Необходимо

иметь в виду, что требования, предъявляемые к приговору, в котором содержатся соответствующие судебные решения, и свойства приговора (судебного решения) не идентичные понятия. Требования – это то, чему должен соответствовать приговор (судебное решение), т. е. они обращены к будущему приговору. Свойства приговора – такие качества, которыми он уже обладает (после вступления в законную силу).

Закон (нормативный правовой акт) остается основополагающим источником права, наиболее определенным, остальные же второстепенны и от него зависят. Даже в случае судебного усмотрения, когда кроме правовых используются также иные социальные нормы, закон (нормативный правовой акт) является ориентиром в их применении. В связи с этим наиболее точным является понятие «правозаконность». Однако в УПК по-прежнему следует использовать термин «законность», поскольку правовой характер норм УПК, по крайней мере, предполагается. Нормы права, содержащиеся в законодательстве, должны быть определенными, что облегчает их применение и обеспечивает осуществление принципа равенства всех перед законом.

Законность приговора – это самостоятельное требование к приговору. Наряду с ним приговор должен быть обоснованным, мотивированным и справедливым (ст. 350 УПК). Для реализации этих требований также необходимо соблюдать законодательство. Между тем в УПК не содержится обобщающего понятия для всех требований, предъявляемых к приговору. М.А. Чайковская отмечает, что термин «правосудность приговора» является очень удобным, поскольку включает в себя законность в широком смысле и интегрирует все свойства приговора [17, 53–54]. Действительно, обобщающий термин необходим, причем не только для применения соответствующей статьи Уголовного кодекса, предусматривающей уголовную ответственность за вынесение заведомо неправосудного приговора (в Республике Беларусь ст. 392 УК), но и для совершенствования юридической техники УПК. В уточнении нуждается название ст. 350 УПК «Требования, предъявляемые к приговору». Объединяющее наименование этой статьи может быть таким: «Требования, предъявляемые к правосудному приговору».

Какие же нарушения норм УПК влекут за собой незаконность приговора? Для их выявления надо обратиться к анализу норм, предусматривающих основания к отмене или изменению приговора в апелляционном и надзорном порядке (ст. 389–396, ст. 413 УПК). Так, УПК предусматривает следующие основания отмены или изменения приговора.

1. *Несоответствие выводов суда, изложенных в приговоре, фактическим обстоятельствам уголовного дела.* Данный вид основания к отмене или изменению приговора уточняется в ст. 390 УПК и связан с дефектами доказывания в стадии судебного разбирательства, когда: а) выводы суда не подтверждаются доказательствами, исследованными в судебном заседании; б) суд не учел обстоятельств, которые могли существенно повлиять на его выводы; в) при наличии противоречивых доказательств, имеющих существенное значение для выводов суда, в приговоре не указано, по каким основаниям суд принял одно из этих доказательств и отверг другие; г) выводы суда, изложенные в приговоре,

содержат существенные противоречия, которые повлияли или могли повлиять на решение вопроса о виновности или невиновности обвиняемого, на правильность применения уголовного закона и определение меры наказания.

2. *Существенные нарушения уголовно-процессуального закона.* Согласно ч. 1 ст. 391 УПК существенными нарушениями уголовно-процессуального закона являются такие нарушения, которые «помешали суду всесторонне, полно и объективно исследовать обстоятельства уголовного дела и повлияли или могли повлиять на постановление законного и обоснованного приговора, а в ч. 2 этой же статьи приведен перечень существенных нарушений, при наличии которых приговор в любом случае подлежит отмене. В иных случаях – по усмотрению суда, исходя из конкретной ситуации. Среди безусловных оснований отмены приговора обозначены такие: а) прекращение уголовного дела судом при наличии оснований, указанных в ч. 1 ст. 303 УПК; б) постановление приговора незаконным составом суда; в) рассмотрение уголовного дела в отсутствие обвиняемого, кроме случаев, предусмотренных ч. 2 ст. 294 УПК; г) рассмотрение уголовного дела без участия защитника в тех случаях, когда по закону его участие обязательно; д) необоснованное отклонение судом ходатайства стороны, вследствие чего остались невыясненными обстоятельства, подлежащие установлению; е) в судебном заседании не были исследованы доказательства, имеющие существенное значение для дела и о существовании которых было известно суду; ж) не были исследованы обстоятельства, указанные в определении (постановлении) суда, направившего уголовное дело на новое судебное разбирательство; з) нарушение тайны совещания судей при постановлении приговора; и) приговор не подписан кем-либо из судей, кроме случаев, предусмотренных ст. 354 УПК; к) по уголовным делам отсутствует протокол судебного заседания.

3. *Неправильное применение уголовного закона.* Согласно ст. 392 УПК к неправильному применению уголовного закона относится: а) применение закона, не подлежащего применению; б) неприменение закона, подлежащего применению; в) истолкование закона, противоречащее его точному смыслу.

4. *Несоответствие назначенного судом наказания или примененных иных мер уголовной ответственности тяжести преступления и личности обвиняемого.* В соответствии со ст. 393 УПК по указанному основанию приговор отменяется или изменяется, когда «назначенное судом первой инстанции наказание хотя и не выходит за пределы, предусмотренные соответствующим уголовным законом, но по своему виду, сроку, размеру, а иные меры уголовной ответственности <...>, по своему профилактическому, исправительному и испытательному воздействию являются явно несправедливыми как вследствие мягкости, так и вследствие строгости».

Согласно ст. 396 УПК суд обладает обширными полномочиями по изменению приговора. Каждое из оснований, ведущих к отмене или изменению приговора, имеет уточняющие признаки, среди них значимое место занимают те, которые признаны по усмотрению суда таковыми, а не только те, которые прямо указаны в УПК.

Необходимо обратить внимание, что в ст. 389–393 и ст. 396 УПК приведены основания к отмене или изменению приговора, касающиеся не только такого требования, предъявляемого к приговору, как его законность, но и касающиеся обоснованности, мотивированности и справедливости приговора.

Законность приговора – базовое требование, предъявляемое к нему. Закон должен соблюдаться также при обосновании и мотивировании приговора, что обеспечит его справедливость, и в итоге такой приговор можно оценить как правосудный. Что касается ст. 8 «Законность в уголовном процессе», размещенной в главе 2 «Задачи и принципы уголовного процесса», то она является лишней. Как уже отмечалось, законность надо соблюдать в любой сфере деятельности. Законность – своего рода режим жизнедеятельности государства. Она должна пронизывать все его стороны. К тому же в ст. 1–5 УПК определена значимость законности в целом.

Литература:

1. Нажимов В.П. Развитие системы демократических принципов советского уголовного процесса в свете новой Конституции СССР *Вопросы осуществления правосудия в СССР*. Калининград, 1979. Вып. 7. С. 3–13.
2. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1968. Т. 1. 470 с.
3. Поляков А.В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммунистического подхода: курс лекций. СПб., 2004. 864 с.
4. Честнов И.Л. Постклассическая теория права. СПб., 2012. 650 с.
5. Стомба А.В. Правовая ситуация как источник бытия права. Харьков, 2006. 176 с.
6. Ковкель Н.Ф. Логика и язык закона. Минск, 2009. 299 с.
7. Павлов В.И. Проблемы теории государства и права. Минск, 2017. 262 с.
8. Сильченко Н.В. Теория верховенства закона. Минск, 2015. 288 с.
9. Бибило В.Н. Проблемы юриспруденции. Минск, 2010. 470 с.
10. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1970. Т. 2. 516 с.
11. Перлов И.Д. Приговор в советском уголовном процессе. М., 1960. 263 с.
12. Загорский Г.И. Постановление приговора: проблемы теории и практики. М., 2014. 200 с.
13. Мирецкий С.Г. Приговор суда. М., 1989. 112 с.
14. Кобликов А.С. Судебный приговор. М., 1966. 136 с.
15. Беляев М.В. Свойства судебных решений в российском уголовном процессе. М., 2018. 184 с.
16. Бибило В.Н. Свойства судебного приговора как проявление легитимации правосудия *Журнал Белорусского государственного университета. Право*. 2017. № 3. С. 75–82.
17. Чайковская М.А. Свойства приговора. М., 2013. 176 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОКРАЩЕННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ

Бойко В.Б., кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету

Котвяковський Ю.О., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Обраний нашою державою шлях реформування органів правосуддя вимагає запровадження кращих зразків та стандартів країн Європейського Союзу. Затвердженою Указом Президента України від 20.05.2015 р. №276/2015 Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки [1] визначено заходи, які є необхідними для дійсного утвердження принципу верховенства права та реформування системи правосуддя. Стратегія носить комплексний характер, проте можна виділити низку напрямків здійснення судово-правової реформи: забезпечення професійного суддівського корпусу, підвищення вимог щодо професійного рівня, якості роботи суддів; зростання прозорості діяльності судів та відповідальності суддів; вдосконалення повноважень суддів різних юрисдикцій, інстанцій; забезпечення доступності, відкритості, прозорості правосуддя; вдосконалення процесуального забезпечення судочинства. Як зазначено у Стратегії, реформа має забезпечити функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини.

Ключову роль у проведенні судової реформи відіграло внесення змін до Конституції України у відповідності до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. №1401-VIII [2], а також прийняття нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» №1402-VIII [3]. Ці новели потягли за собою також і зміни до процесуального законодавства (Законом України №2147-VIII).

Дослухавшись до Рекомендацій №R(95) Комітету Міністрів держав - членів Ради Європи від 07.02.1995 р. в нашій державі нарешті була створена 3-ланкова судова система. Свого часу існування 4-ланкової судової системи критикували як науковці, так і юристи практики. Проти неї виступала і Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) (див. пункти 45 та 63 Висновку від 15.06.2013 р. №722/2013). У пункті 28 спільного Висновку Венеціанської комісії та Дирекції зі співпраці Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи від 11.10.2010 р. №588/2010 також відмічалось, що створення трьох юрисдикцій, очолюваних трьома незалежними один від одного касаційними судами, призведе до колізій юрисдикції.

Як зазначалося вище, в ході проведення судової реформи важливі зміни внесено і щодо порядку призначення на посаду судді. Раніше перше призначення

на посаду судді строком на 5 років здійснювалося Президентом України, усі інші судді обиралися Верховною Радою України безстроково. На даний час, порядок призначення на посаду судді наближено до європейських стандартів. Відповідно до ст. 128 Конституції України, призначення на посаду судді, як правило, за конкурсом здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя (ВРП).

Нинішню ситуацію з кадровим забезпеченням в судовій системі України можна охарактеризувати як вкрай складну. В судах усіх регіонів не вистачає суддів, оскільки з 2016 року понад 2 тисячі суддів були звільнені з посад, що вплинуло на здатність судів у розумні строки забезпечувати неупереджений і справедливий розгляд справ. За повідомленням прес-центру судової влади, відсутні судді, в т.ч. з причин відсутності повноважень по здійсненню правосуддя: у Вінницькій області – 2 суди; у Донецькій області – 1 суд; у Житомирській області – 1 суд; у Львівській області – 2 суди; у Полтавській області – 1 суд; у Рівненській області – 1 суд. Цього року може припинити здійснювати правосуддя, ще один суд, а саме Яремчанський міський суд Івано-Франківської області. В суді працює лише один суддя, термін відрядження якого спливає. Крім того, 23% судів працюють в умовах, коли фактична чисельність суддів складає лише 50% від штатної та менше.

Такий стан правосуддя пов'язаний також і з тривалістю кваліфікаційного оцінювання (відносно більше ніж 2 тисяч суддів воно не завершене), а також одночасним проведенням двох конкурсів до Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду і Вищого суду з питань інтелектуальної власності, поточним добором кандидатів на посаду судді для проходження навчання в Національній школі суддів України. Внаслідок цього порушується конституційне право учасників судочинства на доступ до правосуддя.

Вирішення кадрових проблем у системі правосуддя значно ускладнено фактичним блокуванням роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ). Зокрема, її повноваження було припинено Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» (Законом України №193-IX від 16.10.2019 р.), а діяльність Комісії у перехідний період визначено не було, наразі процедури добору та кваліфікаційного оцінювання суддів не проводяться. Процес формування ВККСУ заблоковано через те, що міжнародні та іноземні організації у передбачений законом строк не номінували своїх представників до складу конкурсної комісії.

Згідно з нормами Закону України №193-IX, ВРП для проведення конкурсу на зайняття посади члена ВККСУ має утворити конкурсну комісію та затвердити її персональний склад. До складу комісії мають увійти 3 особи з числа міжнародних експертів, запропонованих міжнародними та іноземними організаціями, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції. ВРП звернулася до цих організацій з пропозицією номінувати міжнародних експертів до складу конкурсної комісії, проте міжнародні організації утримались від надання пропозицій щодо таких кандидатур. Після цього, Міністерство закордонних справ України надало перелік міжнародних організацій, з якими Україна співпрацює у

сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів України, а ВРП, в свою чергу, надіслала запрошення 12 міжнародним організаціям надати пропозицій щодо кандидатур для призначення членами конкурсної комісії, проте жодна із цих організацій не виявила наміру брати участь у формуванні ВККСУ. Внаслідок цього, ВРП вже двічі продовжувала строки формування Комісії.

Слід зазначити, що окремі положення положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року №1402-VIII зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року №193-IX, Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування визнані неконституційними та втратили чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України Рішення від 11 березня 2020 року №4-р/2020. В цьому контексті, на нашу думку, слід згадати і критичні зауваження Венеціанської комісії, Комітету Міністрів Ради Європи, Генерального секретаря Ради Європи, вітчизняних та іноземних експертів щодо згаданих змін до законодавчих актів, які регулюють статус Верховного Суду та органів суддівського врядування.

З огляду на зазначене, вважаємо, що ситуація із дефіцитом кадрів у судах залишається критичною та вимагає негайного реагування з боку держави. З метою суттєвих і негайних зрушень у вирішенні кадрових проблем органів правосуддя необхідно:

- змінити норми Закону України від 16 жовтня 2019 року №193-IX та Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в мінімальні строки сформувати ВККСУ;
- ДСА України, НШСУ постійно відслідковувати причини виникнення та кількість вакантних посад суддів, своєчасно проводити спеціальну підготовки для достатньої кількості кандидатів на відповідні посади;
- ВККСУ у стислі строки оголосити і провести конкурси на зайняття вакантних посад у місцевих (окружних) судах для кандидатів на посади суддів, що вже пройшли спеціальну підготовку в НШСУ, а також у судах зі значним кадровим дефіцитом;
- ВРП, ВККСУ, ДСА України впродовж 2020 року завершити переведення суддів до новостворених місцевих (окружних) судів;
- ВККСУ прискорити проведення кваліфікаційного оцінювання суддів;
- ДСА України, з урахуванням реального навантаження, визначити оптимальну кількість суддів в апеляційних і місцевих (окружних) судах.

Як бачимо, значна частина проблем правосуддя в нашій державі залишається нерозв'язаною та потребує вирішення. Спрямованість судової реформи повинна забезпечити реалізацію принципу верховенства права, відновлення довіри до судової влади та створення умов доступного правосуддя.

На завершення хочеться навести вислів Голови Верховного суду В. Данішевської, яка нещодавно, на нараді з головами апеляційних судів зазначила, що ситуація з надмірним навантаженням на суддів існує через значний

«кадровий голод» в судовій системі, проте є надія, що вже незабаром до судів прийдуть працювати понад 450 нових суддів.

Література:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015.

2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 28, Ст. 532.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.

СУЧАСНИЙ ЕТАП СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Бойко В.Б., кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Конституція України у ст. 55 закріплює положення про те, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Функції держави, за однією з класифікацій, прийнято поділяти на внутрішні та зовнішні. Серед внутрішніх функцій держави особливе місце займають такі, як охорона прав і свобод людини та забезпечення правозаконності і правопорядку. Від їх реалізації залежить створення належних умов як для окремих суб'єктів правовідносин, так і для усього суспільства, функціонування правової, політичної та інших систем. Тому держава мусить постійно дбати про вдосконалення роботи законодавчих органів, підвищення ролі правосуддя, запровадження демократичних принципів і норм у діяльності державного апарату.

До основних проблем в діяльності судової системи України відносять низький рівень довіри суспільства, перевантаженість, недосконалість законодавства, наявність юрисдикційних проблем. З 1991 року судочинство нашої держави реформується майже безперервно. Наразі реформа триває. На нашу думку, метою судової реформи має бути подолання тих негативних явищ, які стоять на заваді задоволенню потреб споживачів судових послуг, якими, як відомо, є громадяни, юридичні особи. В одному з своїх Рішень Конституційний Суд України (від 30.01.2003 р. №3-рп/2003), вказав, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах.

Отже ефективність діяльності судової системи має розглядатися через призму соціальних потреб. Учасники судових проваджень, які вважають свої права порушеними, мають одержати правовий захист швидко, доступно та ефективно. Саме від створення системи судоустрою за найкращими світовими

стандартами залежить захищеність кожного з нас.

Комітет Міністрів Ради Європи у Рекомендаціях №R(86)12 державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах звертає увагу, що потрібно поступово зменшувати кількість покладених на суддів завдань, які не мають відношення до судівництва, доручаючи такі завдання іншим особам або органам.

Стратегія реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки [1] визначила заходи, які є необхідними для дійсного утвердження принципу верховенства права та реформування системи правосуддя. Для досягнення цієї мети необхідно адаптувати національне законодавство до європейських стандартів, створити та реформувати ряд правових інституцій, укомплектувати судові органи якісно новими кадрами.

З останні п'ять років було ухвалено декілька базових законів. Зокрема, змінено Конституцію України, суттєво оновлено законодавство про судоустрій, чим створені передумови для дійсної незалежності суддів. 30.09.2016 р. набрали чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [2] та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. №1402-VIII [3]. Реформа судоустрою не обмежилась лише організаційними заходами, а безпосередньо торкнулася і процесуального законодавства, судовий процес став більш ефективним та швидким. Нове законодавство розроблялося за активної участі європейських експертів. Триває робота над новими кодексами, законами про адвокатуру, нотаріат, а також законодавством про юридичну освіту.

Безумовним здобутком є те, що політичні партії та окремі високо-посадовці позбавлені впливу на призначення та звільнення суддів. Можна стверджувати, що в нашій державі формується дійсно незалежна судова гілка влади, судді нарешті отримали гідну заробітну плату, проте з'явився і новий рівень їх відповідальності. На даний час, процес призначення суддів є досить складним та багатоетапним, ним керує колегіальний орган - Вища каліфі-каційна комісія суддів України. Під час відбору кандидатів у судді та і в подальшому беруть участь Громадська рада доброчесності, правоохоронні, податкові органи, насамперед Національне антикорупційне бюро України та Національне агентство запобігання корупції, які відповідають за виявлення і попередження випадків корупції в системі правосуддя.

Виконуючи Рекомендації №R(95) Комітету Міністрів держав - членів Ради Європи від 07.02.1995 р. в нашій державі нарешті створена триланкова судова система, на чолі якої стоїть новий Верховний Суд, який забезпечує єдність судової практики. Суд вперше сформовано за результатами прозорого конкурсу, судьями стали в т.ч. й адвокати та науковці. Вищий антикорупційний суд також запрацював та вже розглядає кримінальні провадження за відповідною спеціалізацією.

Водночас, далеко не усі проблеми наразі вирішено. Найближчим часом має бути : сформований вкрай важливий для посилення інвестиційної привабливості України Вищий суд з питань інтелектуальної власності; завершено оцінювання та комплектування судів першої та апеляційної інстанції. Як свідчать останні статистичні дослідження, довіра до представників судової гілки влади поступово

зростає. Сучасний етап судової реформи в нашій державі має забезпечити подальше наближення української системи правосуддя до стандартів та рекомендацій Ради Європи. Будемо сподіватися, що судову систему вже найближчим часом поповнять компетентні та добросовісні спеціалісти, які будуть з честю виконувати покладені на них суспільством обов'язки.

Література:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015.

2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. - № 28, Ст. 532.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2016. - № 31. Ст. 545.

ДО ПИТАННЯ ВІДБРАННЯ ТА ПОДАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ЕКСПЕРТИЗ, ЩО ПРИЗНАЧАЮТЬСЯ СЛІДЧИМ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ

Вітер Д.В., аспірант Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса

Науковий керівник: Петрова І.А., доктор юридичних наук., професор, головний науковий співробітник Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса
(Україна)

При призначенні експертизи під час розслідування проваджень щодо злочинів у сфері фінансування соціальним цільових програм вилучення об'єктів, що підлягають дослідженню, та відібрання зразків слідчий оформлює протоколом згідно з вимогами процесуального законодавства. У протоколі крім загальних реквізитів, зазначається, які саме об'єкти чи зразки були вилучені або відібрані, їхня кількість, умови відбору або вилучення, а також інші обставини, що мають значення для вирішення поставлених експерту питань. Протокол має бути підписаний всіма особами, які брали участь у вилученні об'єктів або відібранні зразків.

Окрему увагу слідчий має звертати на те, що об'єкти дослідження надсилаються в експертну установу або експертів в упаковці, яка забезпечує їх збереження, та засвідчуються особою у передбаченому законодавством порядку. Зауважимо, що речові докази і порівняльні зразки упаковуються окремо. Також, якщо слідчому відомо, що під час проведення експертизи будь-який об'єкт дослідження може бути пошкоджений чи знищений, у документі про призначення

експертизи повинен міститися дозвіл на його пошкодження або знищення, що також передбачено законодавчо [1].

Підкреслимо також і те, що при розслідуванні злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм слідчим можуть призначатись різного роду експертизи у тому числі комісійні та комплексні, коли виникає необхідність у відібранні особливих зразків (наприклад: вільних, умовно-вільних, експериментальних тощо). Законодавчо визначено, що для допомоги у відібранні зразків або вилученні об'єктів слідчий, який призначив цю експертизу, може залучити спеціаліста. Якщо в матеріалах провадження міститься інформація про особливості виявлення, вилучення, зберігання об'єкта дослідження або про інші обставини, що могли вплинути на його властивості та ознаки, про це слідчий має обов'язково зазначити в документі про призначення експертизи та надіслати засвідчені належним чином копії протоколів процесуальних дій в експертну установу або експерту.

Окреслюючи організаційні засади призначення судової експертизи під час розслідування злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм, окремої уваги заслуговує процедура відібрання та подання зразків для проведення тих видів експертиз, що найчастіше призначаються слідчим. Вважаємо за доцільне зупинитись на окресленні характеристик вільних, умовно-вільних та експериментальних зразків, які мають відбиратись слідчим під час розслідування злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм для надання експерту.

Вільні зразки – це об'єкти, які виникли до розслідуваної події. Вільні зразки, по можливості, повинні відповідати об'єкту, який досліджується, за часом виконання, за видом матеріалів із яких виготовлені, за формою документа (накладні, відомості тощо), за його цільовим призначенням тощо. Умовно-вільними є зразки, які виникли до розслідуваної події, або під час її розслідування та обов'язково відповідають об'єкту, який досліджується. Експериментальні зразки, як правило, це об'єкти, які отримані під час проведення спеціальних слідчих дій і можуть бути використані для порівняльного дослідження експертом. Слідчий, який призначив експертизу, має позначити кожний зразок, тобто указати, що це вільний, умовно-вільний або експериментальний зразок та позначити це своїм підписом.

При призначенні почеркознавчої експертизи при розслідуванні злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, і не пов'язані з їх обставинами; умовно-вільними є зразки почерку або підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами; експериментальні зразки почерку або підпису, що виконані за завданням слідчого, який призначив експертизу, у зв'язку з призначенням експертизи. Поряд із цим, достатність та якість наданих для проведення експертизи зразків почерку та підпису особи визначаються експертом у кожній конкретній експертній ситуації. Об'єктами почеркознавчих експертиз є рукописні літерні тексти, цифрові записи, підписи [2, с. 264].

Підкреслимо, що під час підготовки матеріалів для проведення авторознавчої експертизи при розслідуванні злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм з метою встановлення авторства того чи іншого документа слідчий, який призначив експертизу, має зібрати вільні, умовно-вільні й експериментальні зразки писемного мовлення особи, яка підлягає ідентифікації та позначити кожний зразок – указати, що це вільний або умовно-вільний зразок писемного мовлення певної особи (вказати її прізвище, ім'я, по батькові), та позначити це своїм підписом. Законодавчо визначено, що вільні зразки писемного мовлення повинні відповідати досліджуваному тексту за мовою, якою його складено, і, за можливості, – за часом виконання; за характером документа, виходячи з його призначення і сфери обігу (доповідна записка, особистий лист, скарга тощо); за іншими суттєвими обставинами, які могли вплинути на формування ознак. Умовно-вільні зразки писемного мовлення – це тексти, самостійно складені особою, яка підлягає ідентифікації, пов'язані з провадженням у справі (пояснення, скарги, заяви тощо), а також тексти, складені після створення досліджуваного документа. Експериментальні зразки писемного мовлення повинні виконуватись мовою документа, що досліджується, у вигляді самостійного твору.

Безпосередньо експерт повинен звертати увагу на орфографічні, пунктуаційні, лексичні, синтаксичні помилки, стиль написання [3, с. 129].

Призначаючи експертизу з метою встановлення відносної давності виготовлення документа (встановлення відповідності дати, зазначеної на документі, періоду часу нанесення на нього відтиску печатки) під час розслідування злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм, до експертної установи слідчий, який призначив експертизу, обов'язково надає вільні зразки відтисків печатки з їх супровідним листом. При цьому слід звертати увагу на те, що вільні зразки повинні відповідати таким вимогам:

- безсумнівність походження;
- належна якість і кількість, що відповідають методичним вимогам такого дослідження (репрезентативність);
- порівнянність (відсутність відмінностей зображень, які порівнюються, однакова якість паперу).

Для проведення експертизи слідчий має надавати експерту, як вільні зразки, документи з відтисками печатки, які подавались до органів виконавчої влади, органів реєстрації, дозвільної системи, банківських установ, контролюючих органів (податкової інспекції), з відміткою про надходження до них (штамп канцелярії установи, дата надходження, вхідний номер, підпис працівника канцелярії) у період, якому відповідає дата на документі, що підлягає дослідженню. Крім того, зразки за можливості мають надаватись за кожен місяць, за різні дати, у тому числі й за дату, якою датований наданий на дослідження документ. Достатність кількості та придатність зразків визначаються експертом під час їх дослідження.

Для ідентифікації печаток та штампів слідчий має направити експерту вільні зразки на п'яти-шести документах та експериментальні зразки у вигляді максимально чітких відбитків на білому гладкому папері, нанесених з різним натиском та з різною кількістю мастики. Вільні зразки відтисків печаток (штампів)

повинні бути порівнянними за часом нанесення з наданими на дослідження відтисками.

Існують випадки, коли об'єкт дослідження не може бути представлений експерту. За таких умов експертиза може проводитись за фотознімками та іншими копіями об'єкта (крім об'єктів почеркознавчих досліджень), його описами та іншими матеріалами, доданими до матеріалів кримінального провадження в установленому законодавством порядку, якщо це не суперечить методичним підходам до проведення відповідних експертиз. Про проведення експертизи за такими матеріалами вказується в документі про призначення експертизи або письмово повідомляється експерт слідчим, який призначив експертизу.

Література:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції від 8.10.1998 р № 53/5.(зі змінами та доповненнями). *Офіційний Вісник України*. 1998. № 46.

2. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учебно-практическое пособие. Харьков: Эспада, 2005. 544 с.

3. Судак Г.В. Лінгвістична експертиза у правозастосовній діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 128-132.

ДОПИТ У КОНФЛІКТНІЙ СЛІДЧІЙ СИТУАЦІЇ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Коробка О.С., старший викладач кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Найбільш розповсюджена слідча дія, що проводиться по кожній кримінальній справі, - допит - є ефективним засобом отримання нових і перевірки тих, що вже є у справі доказів. Показання добуваються в процесі спілкування слідчого із допитуваним, які дуже часто мають протилежні інтереси щодо всебічності, повноти, об'єктивності дослідження всіх обставин справи. Така невідповідність, а часто й повна суперечність інтересів слідчого й осіб, що в тій чи іншій якості беруть участь у процесі розслідування злочинів (підозрюваних і обвинувачених, свідків, потерпілих і т.д.), обумовлюють конфліктність слідчої ситуації.

Сучасний стан боротьби зі злочинністю вимагає розробки нових методів організації розслідування, зокрема провадження окремих слідчих дій. Наукових праць, які конкретно стосувалися б допиту у конфліктній слідчій ситуації не так і багато. Серед них слід зазначити роботи Б.М. Дердюк «Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації під час допиту» розкриває питання визначення тактичних прийомів подолання конфліктної ситуації під час допиту[1]; О.І. Жеребко «Психологічні особливості допиту в конфліктній ситуації», автор

розглядає тактичні прийоми вияву помилкових показань при допиті [2]; С.В. Белан, Т.О. Луценко «Психологічні прийоми подолання протидії слідству при проведенні окремих слідчих дій» вказують на необхідність виваженого, поєднаного застосування криміналістичних і психологічних знань [3] тощо.

Майстерність слідчого проявляється, насамперед, в умінні допитувати, а результативність допиту залежить від професійних навичок, особистих якостей, запасу знань, життєвого досвіду, і, що теж дуже важливо, - любові до своєї професії.

Найбільшу складність являє допит у конфліктній слідчій ситуації, оскільки тут слідчий змушений збирати достовірну інформацію, долаючи опір допитуваного, показання якого можуть скерувати слідство в хибному напрямку. В процесі розслідування переважної більшості справ слідчий стикається з необхідністю проводити допит у конфліктній ситуації, і це природньо, оскільки завдання слідчого – отримати максимум повної, об'єктивної інформації, а позиція допитуваного часто є кардинально протилежною – приховати її. Це надає процесу доказування конфліктний характер – характер боротьби за інформацію.

Тому викликає подив факт, що такий вкрай важливий аспект діяльності слідчого як допит у конфліктній слідчій ситуації до сьогодні не є повною мірою досліджений вченими. Існуючі на сьогодні рекомендації, як правило, не містять достатнього аналізу тактичних прийомів, які треба застосовувати при проведенні допиту за наявності конфліктної слідчої ситуації; дані прийоми часто не досить якісно систематизовані. Автори не дійшли одностайності щодо визначення меж допустимості окремих тактичних прийомів допиту, психологічного впливу на допитуваного, логічних прийомів-пасток і прийоми діагностики слідчої ситуації та інші.

Недостатньо повне висвітлення даної проблеми в літературі, її велике практичне значення, необхідність вдосконалення кримінально-процесуального законодавства визначають сьогоднішню актуальність і наукову доцільність питання. Проблема вироблення і вдосконалення тактичних прийомів допиту є невичерпною, оскільки постійно нагромаджується і узагальнюється практичний матеріал, впроваджуються нові психологічні і науково-організаційні методи проведення допиту.

Література:

1. Жеребко О.І. Психологічні особливості допиту в конфліктній ситуації. *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства*. Матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 28 лютого 2020 р. Том 1. Тернопіль: Вектор, 2020. 457 с.
2. Дердюк Б.М. Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації під час допиту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1 (10). С. 242-245.
3. Белан С.В., Луценко Т.О. Психологічні прийоми подолання протидії слідству при проведенні окремих слідчих дій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2009. Вип.6. С. 11-20.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПОСТАНОВЛЕННЯ УХВАЛИ У СПРАВАХ ПРО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ

Котвяковський Ю.О., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Відповідно до ч. 1 ст. 460 ЦПК України розгляд справи про скасування рішення третейського суду закінчується постановленням компетентним судом ухвали, за правилами встановленими для ухвалення рішення. Для розуміння сутності формулювання даної норми, слід звернутись до зіставлення інститутів рішення суду та ухвали суду.

Як вказує Ю. М. Самолюк, загальною рисою, яка об'єднує всі види вказаних документів, є те, що в них виявляється реалізація судової влади [2, с. 93]. У той же час рішення суду займає особливе місце серед інших актів суду не лише в цивільному, але і в інших галузях процесуального права, і з даною позицією згодні низка вчених-процесуалістів [3, с. 76], [4, с. 57].

Правова сутність судового рішення знаходить прояв у застосуванні відповідних законодавчих положень до правовідносин, що виникли між сторонами та вирішення справи по суті. Суд своїм рішенням засвідчує факт державного втручання в наявний спір, дає відповіді на всі поставлені перед ним питання та вносить визначеність у права і обов'язки його сторін, підкріплюючи її обов'язковістю виконання судового рішення.

Поряд з тим, ухвалою суду вирішуються поточні питання судового розгляду або ж завершується цивільна справа без вирішення її по суті.

На нашу думку, досить вдало сформульовано відмінні риси рішення суду та ухвали М. Б. Зейдером, зокрема:

- рішення спрямоване на розв'язання справи по суті, а судові ухвали постановляються для вирішення окремих питань справи та не дають остаточної відповіді по суті спору, який вирішується між сторонами;

- рішення є судовим актом, який завжди закінчує провадження у справі в суді першої інстанції, на відміну від ухвали, яка, як правило, не має таких правових наслідків;

- рішення є тим процесуальним актом, на отримання якого в кінцевому результаті спрямоване все судове провадження по справі, всі процесуальні дії суду, сторін і інших учасників, у той час як ухвал у процесі, як правило, постановляється декілька;

- рішення ухвалюється лише в нарадчій кімнаті на відміну від ухвали, яка може бути постановлена і в залі судового засідання [5, с. 64-65].

З урахуванням норм чинного процесуального законодавства, а саме ч. 5-8 ст. 259 ЦПК України даний перелік відмінностей, на нашу думку, можна було б розширити декількома положенням наступного змісту:

1) рішення суду завжди викладається у формі окремого письмового процесуального документа та електронній формі, тоді як ухвала може бути постановлена усно, а її зміст – занесено до протоколу судового засідання.

2) рішення суду завжди ухвалюється іменем України (ч. 1 ст. 259 ЦПК України), у той час як щодо постановлення ухвали процесуальний закон такої вимоги не містить.

Повертаючись до ухвали, яка постановляється у справі про оскарження рішення третейського суду, незрозумілим є те, чому її постановлення повинно здійснюватись за правилами для ухвалення рішення суду, адже ст. 259 ЦПК України регламентує порядок постановлення ухвал, а ст. 260 ЦПК України – їх зміст. Крім того, ч. 2 ст. 260 ЦПК України вказує, що ухвала, постановлена відповідно до ст. 460 цього Кодексу, повинна відповідати вимогам, що містяться в зазначеній статті.

Матеріали судової практики свідчать про неоднозначне розуміння положень вищевказаної статті судами першої інстанції під час постановлення ухвали у справі, провадження в якій відкрите за заявою про скасування рішення третейського суду. Так, частина суддів постановляють свої ухвали іменем України, що вимагається для ухвалення рішення суду. До них, зокрема, належать судді: Дніпровського районного суду міста Київ [6], Київського районного суду м. Харків [7], Франківського районного суду м. Львів [8] та ряду інших. Поряд з тим, частина суддів викладає ухвали без вказівки на делегування їм повноважень нашою державою. Як приклад, ухвали суддів Голосіївського районного суду міста Київ [9], та Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровськ [10].

У судовій практиці трапляються і випадки, коли у справі про оскарження рішення третейського суду суд, замість постановлення ухвали, помилково ухвалює рішення. Зокрема, 26 січня 2016 року Дніпровський районний суд м. Київ, у цивільній справі № 755/21207/15-ц про скасування рішення Постійно діючого Третейського суду при Асоціації українських банків від 19 грудня 2014 року, ухвалив рішення іменем України. Крім того, у резолютивній частині свого рішення суд першої інстанції зазначив: «Ухвала суду про скасування рішення третейського суду або про відмову в його скасуванні може бути оскаржена в порядку, визначеному ЦПК України для оскарження рішення суду першої інстанції» [11]. Аналогічно було вирішено у вищевказаному суді й іншу цивільну справу № 755/13525/16-ц [12].

Слід зазначити, що помилки такого виду під час розгляду справ даної категорії також зустрічаються у судовій практиці інших судів нашої держави.

Аналізуючи вищевказане рішення можна зауважити, що допущені судом помилки з великою вірогідністю не мають характеру технічних, а зумовлені нечітким формулюванням норм, які регламентують постановлення ухвали у таких справах.

Варто також зазначити, що нормі частини першої ч. 1 ст. 460 ЦПК України щодо постановлення ухвали в порядку, передбаченому для рішення суду, кореспондує ч. 3 ст. 460 ЦПК України, за якою ухвала суду про скасування рішення третейського суду або про відмову в його скасуванні може бути

оскаржена в порядку, визначеному цим Кодексом для оскарження рішення суду першої інстанції.

Аналіз статей 351-356 ЦПК України дозволяє зробити висновок про аналогічність порядку апеляційного оскарження судових рішень і ухвал. Основна істотна відмінність полягає у строках подання апеляційної скарги. Так, частиною 1 статті 354 ЦПК України визначено, що апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду - протягом п'ятнадцяти днів із дня його (її) проголошення.

Отже, враховуючи норму ч. 3 ст. 460 ЦПК України, можна дійти висновку, що строк для апеляційного оскарження ухвали про скасування рішення третейського суду або про відмову в його скасуванні, повинен становити тридцять днів із дня її проголошення.

Слід зауважити, що вищевказане правило стосується виключно остаточної ухвали, яка постановляється відповідно до ст. 460 ЦПК України. Ухвали, постановлені в межах судового провадження по даній категорії справ оскаржується до суду апеляційної інстанції у строки, передбачені ч. 1 ст. 354 ЦПК України для оскарження ухвал суду.

Разом з тим, у судовій практиці зустрічаються випадки коли суди вказували в ухвалах про скасування рішень третейських судів строк для їх апеляційного оскарження, що визначався для оскарження ухвал із процесуальних питань. Як приклад, можна навести ухвали Печерського районного суду м. Київ в цивільній справі № 757/29410/15-ц від 08.06.2017 року[13]; Голосіївського районний суд міста Київ (цивільна справа № 752/8839/15-ц) [14] та ряд інших.

Таким чином, проблема праворозуміння порядку постановлення ухвали у справі про оскарження рішення третейського суду не є поодиноким в межах окремого суду чи судів окремої адміністративно-територіальної одиниці, що обумовлює доцільність внесення змін до чинного цивільного процесуального законодавства в частині порядку постановлення ухвал про скасування рішення третейського суду або про відмову в його скасуванні.

Поряд з тим, цілком обґрунтованим є положення щодо закінчення судового розгляду у справах про оскарження рішення третейського суду саме постановленням ухвали, а не ухваленням рішення суду, оскільки метою розгляду справ відповідної категорії є перевірка компетентним судом наявності чи відсутності порушень третейським судом вимог закону при розгляді ним справи. При цьому компетентний суд не здійснює перегляду справи по суті заявлених вимог.

Виходячи з викладеного, вважаємо доцільним викладення ст. 460 ЦПК України у новій редакції. Зокрема, слід вилючити словосполучення «для ухвалення рішення» з частини першої вищевказаної норми, яке вносить певний дисонанс у розуміння її змісту, а також деталізувати порядок постановлення ухвали у справах про оскарження рішень третейських судів, вимоги до її змісту, а також строки для апеляційного оскарження такої ухвали. Реалізація такого підходу, на нашу думку, сприятиме єдності судової практики та недопущенню тих недоліків, які мають місце при розгляді справ відповідної категорії.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р.). *ВВР*, 2017, № 48, ст.436.
2. Самолюк Ю. М. Судове рішення у цивільному процесі: спірні питання. *Судова апеляція*. 2009. № 1 (14). С. 91 – 98.
3. Фролова О. В. Місце ухвал суду в системі судових актів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Херсон. 2014. Випуск 3. Том 1. С. 76 – 80.
4. Курило М. П. Цивільне процесуальне право України та уніфікація на його основі інших процесуальних галузей права: теорія і практика: монографія. Суми: Сум. нац. аграр. ун-т, 2013. 401 с.
5. Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу. Москва: Издательство «Юридическая литература», 1966. 192 с.
6. Ухвала Дніпровського районного суду міста Києва від 06.12.2016 р., судова справа № 755/14100/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63727436> (дата звернення 07.04.2020).
7. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 20.01.2017 р., судова справа № 640/10769/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64187202> (дата звернення 07.04.2020).
8. Ухвала Франківського районного суду м. Львова від 10.03.2017 р., судова справа № 465/436/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65203038> (дата звернення 07.04.2020).
9. Ухвала Голосіївського районного суду міста Києва від 30.06.2017 р., судова справа № 752/10677/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67587766> (дата звернення 07.04.2020).
10. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 23.05.2017 р., судова справа № 200/5962/17-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67317691> (дата звернення 07.04.2020).
11. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 26.01.2016 р., судова справа № 755/21207/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55760029> (дата звернення 07.04.2020).
12. Рішення Дніпровського районного суду міста Києва від 06.10.2016 р., судова справа № 755/13525/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61826472> (дата звернення 07.04.2020).
13. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 08.06.2017 р., судова справа № 757/29410/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67406259> (дата звернення 07.04.2020).
14. Ухвала Голосіївського районного суду міста Києва від 24.06.2015 р., судова справа № 752/8839/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45829113> (дата звернення 07.04.2020).

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ

Петрова І.А., доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник Харківського науково-дослідного
інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса

Курдес Е.П., науковий співробітник Харківського науково-дослідного
інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса
(Україна)

Оцінка ефективності діяльності працівників судово-експертних установ – це процес, спрямований на визначення внеску цих працівників відповідно до їхньої компетенції у досягнення цілей і завдань державних судово-експертних установ. Зауважимо, що процес оцінки ефективності містить у собі низку елементів, серед яких необхідно відмітити такі, як:

- встановлення чітких стандартів діяльності для кожної посади та критеріїв оцінки ефективності цієї діяльності в посадових інструкціях працівників державних судово-експертних установ;
- вироблення процедури оцінки ефективності діяльності (періодичність, методи оцінки);
- безпосередня оцінка ефективності діяльності окремого працівника за обраним методом;
- обговорення результатів оцінки з працівником;
- документування оцінки та ухвалення рішення за результатами проведеної оцінки.

Метою подібного оцінювання завжди було визначення шляхів для покращення роботи керівництва в цілому та окремого працівника державної судово-експертної установи, а також визначення форм і обсягів заохочення працівників для поліпшення якості результатів їх діяльності. Зауважимо, що оцінка ефективності діяльності працівників державних судово-експертних установ базується на принципах:

- обліку специфіки об'єкта оцінки (оцінка не тільки економічної, але й соціальної ефективності);
- визначення результатів діяльності працівника державної судово-експертної установи на основі його посадових обов'язків і функцій судово-експертної установи;
- використання двосторонньої шкали оцінки результатів діяльності;
- локальності критеріїв оцінки ефективності діяльності;
- використання коефіцієнтів трудового внеску працівників державних судово-експертних установ.

Окремо слід підкреслити, що об'єктом оцінки є ефективність діяльності працівника судово-експертної установи, яку в науковій літературі прийнято класифікувати за специфікою результатів, що досягаються в процесі цієї діяльності. Крім того, зауважимо, що існує два види ефективності управлінської діяльності

економічна і технічна (управлінська, організаційна, функціональна). Загалом ефективність можна визначити як співвідношення досягнутих результатів і витрачених на це ресурсів. Відповідно, щоб оцінити ефективність, необхідно за попередньо обраними критеріями та показниками оцінити результати (наприклад, кількість виконаних експертиз та експертних досліджень за конкретний проміжок часу), потім – витрачені на це ресурси, а потім співвіднести їх. Однак, стосовно діяльності працівника державної судово-експертної установи така схема не може бути повноцінно застосована у зв'язку зі специфікою діяльності судово-експертних установ.

Акцентуємо увагу на тому, що витрачені ресурси, як об'єкт оцінки щодо отриманого результату діяльності судово-експертної установи, можуть мати матеріальні, організаційні, інформаційні чи інші ознаки виміру. Як правило, значну частину витрат судово-експертних установ складають затрати праці. Оцінка витрат є найбільш простим методом оцінки ефективності. Поряд із цим необхідно зауважити, що методи оцінки ефективності за витратами не дозволяють отримати об'єктивну інформацію про стан і зміну об'єкту управління. Підкреслимо, що це формальний метод, який використовується в розвинених країнах світу головним чином для оцінки внутрішньої організаційної діяльності установи. Стосовно оцінки діяльності державних установ та діяльності їх працівників методи оцінки витрат поступово витісняються методами оцінки за результатами [1].

З метою визначення якості та ефективності виконання державною судово-експертною установою своїх зобов'язань (експертних досліджень, науково-дослідних розробок, наукових і соціальних заходів тощо) можна використовувати види індикаторів, які запропонували І. В. Левицька та Є. І. Ніколаєнко [2], а саме:

- індикатори витрат визначаються на основі обсягу фінансових, кадрових та інших ресурсів, які використовуються для виконання конкретних завдань чи для надання певних послуг (зазвичай ці витрати розраховуються у разі підготовки фінансового обґрунтування та подання бюджету);

- індикатори результатів (обсягів) роботи визначаються на основі розрахунку одиниць наданих послуг і обсягу робочого навантаження або отриманих послуг;

- індикатори результатів ефективності визначаються на основі результатів функціонування (включаючи якість) державної судово-експертної установи;

- індикатори ефективності (рентабельності) визначаються як співвідношення: кількості виконаних завдань чи наданих послуг до їх вартості в грошових одиницях чи людино-годинах;

- індикатори продуктивності, які поєднують характеристики продуктивності та ефективності.

З метою підвищення професійної компетентності та відповідальності працівників державних судово-експертних установ за доручену справу в багатьох західних країнах широко застосовується система оцінок (атестації) виконавчої діяльності працівників державних установ. Загальновідомою є традиційна система атестації керівників і фахівців з використанням кількісного рейтингового підходу до оцінки професійних, ділових і особистісних якостей персоналу із застосуванням соціологічного апарату.

Найбільш характерною для цього напрямку є методика, розроблена Є. А. Дорошенко [3, 172]. Розглянемо більш докладно оцінку ділових і особистісних якостей працівників, яку Є. А. Дорошенко пропонує проводити за такими чинниками, як: трудові якості, організаторські здібності, компетентність, особистісні якості, психологічна сумісність із колективом. Оскільки за своєю значимістю ці чинники неоднакові, кожен з них наділяється визначеною «вагою». Характерним є те, що показники, які підлягають оцінці, мають значимий перетин із наведеними вище, наприклад, оцінка трудових якостей може здійснюватися за схемою визначення конкретних показників, а саме:

- *працьовитість* – старанність, бажання працювати, людина без ознак ліні;
- *діловитість* – людина розумна й серйозна, знає справу, заповзята, готова розпочати відповідні заходи в потрібний момент, спритна;
- *творча ініціативність* – внутрішнє спонукання до нових форм діяльності;
- *здатність до творчості* – оригінальне мислення, допитливість, здатність розвивати новий і свіжий підхід до багатьох стандартних проблем;
- *якість виконаної роботи* – дуже добре відповідно до нормативів виконана робота, точність та акуратність у виконанні доручених завдань;
- *результативність праці* – наявність очевидних результатів, плідна й продуктивна праця.

Останнім часом при визначенні ефективності діяльності працівників державних судово-експертних установ особлива увага акцентується на підвищенні їх особистої відповідальності за доручену справу, що сприяє зниженню їх відчуження та посиленню їх відданості справі експертного забезпечення правосуддя. В оцінці соціальної ефективності діяльності державних судово-експертних установ значна увага приділяється порівняльному аналізу основних індикаторів, на основі яких визначаються критерії якості роботи їх працівників. Науковцями зауважено, що порівняння поточної інформації здійснюється: шляхом аналізу діяльності за попередній рік; за подібними сферами повноважень; на відповідність стандартам чи нормам, цілям, встановленим на початку року; за вартістю або результатом подібної діяльності в інших органах чи приватному секторі.

Акцентуємо увагу та тому, що подібні підходи можна використовувати і для оцінювання діяльності державних судово-експертних установ. Також слід підкреслити, що вибір критеріїв і методів оцінки ефективності діяльності працівників державних судово-експертних установ залежить від категорії посади конкретного працівника. У зв'язку з поділом управлінської праці результат роботи керівників, як правило, може бути адекватно виражений тільки через підсумки сумарного результату діяльності працівників даної установи, а також через соціально-економічні умови їх праці.

Література:

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. Ст. 170.
2. Левицька І.В., Ніколаєнко Є. І. *Методика оцінки ефективності діяльності державних службовців*. Матеріали XII Міжнародної наукової інтернет-

конференції ADVANCED TECHNOLOGIEECE OF SCIENCE AND EDUCATION (15-17.10.2015). URL: <http://intkonf.org/ken-levitska-iv-nikolaenko-ei-metodika-otsinki-efektivnosti-diyalnosti-derzhavnih-sluzhbovtsiv/>. (дата звернення: 01.04.2020).

3. Дорошенко Е.А. Оценка профессиональных, деловых и личностных качеств персонала: методические рекомендации по аттестации руководителей и специалистов. Киев: МАУП, 1996. 172 с.

ПАРЛАМЕНТСКИЕ СЛУШАНИЯ КАК ЗНАЧИМЫЙ ИНСТРУМЕНТ КОЛЛЕГИАЛЬНОЙ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОЙ ДЕМОКРАТИИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Чмыга О.В., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры конституционного права
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

В силу коллегиального и представительного характера Парламента Беларуси – Национального собрания Республики Беларусь – депутаты Палаты представителей, члены Совета Республики помимо прав, осуществляемых в единоличном порядке, имеют право на использование и коллегиальных инструментов парламентского контроля.

Наиболее значимым подобным инструментом в Республике Беларусь являются парламентские слушания, которые в соответствии с Регламентом Палаты представителей проводятся в рамках заседаний данной палаты белорусского Парламента. В соответствии с названным актом законодательства парламентские слушания представляют собой форму деятельности Палаты представителей, состоящей в заслушивании сообщений и мнений депутатов Палаты представителей, представителей государственных органов и общественных объединений, экспертов и специалистов по конкретной проблеме или вопросу, относящимся к компетенции Палаты представителей. Отметим, что подобные права парламентариев закреплены и в ряде статей Регламента Совета Республики.

Полагаем, такое легальное определение рассматриваемого термина основывается на распространенном в настоящее время в научной литературе мнении о том, что «парламентские слушания как форма деятельности представительного органа, представляет систему, включающую в себя: субъекты слушаний; объекты и предметы. Субъектами слушаний являются: представительный орган, его комиссии, депутаты. А также имеются участники слушаний (представители общественности и органов исполнительной власти)» [1, с. 13].

Будучи значимым средством парламентского контроля, в Беларуси, впрочем, как и в ряде иных развитых государств, парламентские слушания имеют достаточно сложную процедуру, которая «включает в себя следующие стадии:

1) подготовка к депутатским (парламентским) слушаниям;

2) проведение депутатских слушаний;

3) принятие решения по итогам депутатских слушаний [1, с. 13].

Таким образом, результатом парламентских слушаний является выработка конкретных рекомендаций по обсуждаемой проблеме и принятие соответствующих постановлений палаты. При этом, «решение, принятое на депутатских слушаниях, приобретает соответствующую юридическую силу и авторитет представительного органа, а его реализация будет являться обязанностью тех субъектов, в адрес которых в решении принимаются те или иные рекомендации» [2, с. 173].

В свете вышеизложенного присоединимся к мнению, изложенному в научной литературе [2, с. 53] о том, что парламентский контроль можно определить как систему норм, определяющую участие парламента в формировании высших органов власти, формы проверки деятельности последних и возможность применения санкций. При этом, «объектом парламентского контроля, в первую очередь, выступает деятельность исполнительной власти и ее должностных лиц» [2, с. 53].

Следовательно, несмотря на определенную сложность процедуры реализации коллегиального права на парламентские слушания членами белорусского Парламента, она, вместе с тем, достаточно детальная, легальная и прозрачная, что, по нашему мнению, указывает на демократический и правовой характер соответствующего законодательства в рассматриваемой сфере и практики его применения.

Литература:

1. Никитенко, М.Г. Депутатские (парламентские) слушания в Российской Федерации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Екатеринбург, 2006 19 с.

2. Карасев, А.Т. Депутат в системе представительной власти (конституционно-правовое исследование) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Екатеринбург, 2009. 448 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПЕРТНИХ ВИСНОВКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ З МЕТОЮ ДОВЕДЕННЯ ВИНИ І НЕВИНУВАТОСТІ

Шульженко А. В., аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Петрова І.А., доктор юридичних наук., професор, головний науковий співробітник Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Україна)

В залежності від суб'єкта, який під час кримінального провадження зацікавлений у призначенні і проведенні судової експертизи, висновки експерта можуть мати на меті підтвердження або спростування інформації про вину конкретної особи, і в залежності від особи, яка виступає ініціатором клопотання

перед слідчим суддею, поділятися на висновки сторони обвинувачення, сторони захисту та інших учасників провадження, а саме: висновки за ініціативою підозрюваного (обвинуваченого, підсудного); висновки за ініціативою захисника у стороні захисту; висновки за ініціативою захисника сторони обвинувачення; висновки за ініціативою потерпілого; висновки за ініціативою прокурора (письмові вказівки слідчому); висновки за ініціативою слідчого; висновки за ініціативою суду; висновки за ініціативою інших учасників провадження (цивільний позивач, цивільний відповідач, законний представник тощо).

Так, слідчий уповноважений проводити слідчі (розшукові) дії, серед яких є призначення судової експертизи (ст. 40 КПК України).

Підозрюваний (обвинувачений) має право заявляти клопотання про проведення слідчих дій (в тому числі і про призначення експертизи – ст. 42 ч.2. п. 12), а його захисник користується процесуальними правами підозрюваного (обвинуваченого) у відповідності до ч.4 ст. 46 КПК України. Також сторона захисту має право залучати експерта на договірних умовах (ст.243 ч.2 КПК України).

Серед обов'язкових для проведення експертиз під час розслідування фактів посягання на життя і здоров'я особи зазначено два види експертиз: встановлення причин смерті, а також встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень (п. 1-2 ч.2. ст.242 КПК України). Також необхідно призначати експертизи у випадку сумнівів в осудності і обмеженої осудності підозрюваної (обвинуваченої) особи, але такий сумнів може виникати під час розслідування злочинів, пов'язаних не тільки із спричиненням тілесних ушкоджень і посяганням на життя і здоров'я.

Тобто встановлення конкретного мотиву вчинення вбивств іноді є обставиною, яка обтяжує покарання, як, наприклад, вчинення злочину з хуліганських мотивів, або вказана точна мета (приховати інший злочин), підтверджена доказами, є складовою суб'єктивної сторони і впливає на тяжкість покарання.

Але мотивація вчинення вбивства може бути і виправдувальною, як, наприклад, під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого, перевищення меж крайньої необхідності (ч.ч. 7-8 ст. 66 КК України).

В ході розслідування вбивств і заподіяння тілесних ушкоджень важливим предметом доказування є мотив, мета і умисел. Потрібно піддавати аналізу саме суб'єктивні ознаки злочину, оскільки саме суб'єктивна сторона складу злочину становить основний критерій розмежування умисного вбивства із злочинами із суміжним складом, зокрема, вбивством через необережність (ст.119 КК України), або умисним заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, яке потягло, як наслідок, смерть потерпілого (ч.2 ст..121 КК України) [1].

Постанова Пленуму ВС «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 2.02.2003 №2 визначає мотиви вбивства, серед яких корисливий, хуліганський, помста, приховування іншого злочину або полегшення його вчинення. Також Пленум відмежовує за умислом вбивство від заподіяння умисного тілесного ушкодження через суб'єктивне ставлення винного до своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а при

заподіянні умисних тяжких тілесних ушкоджень, які потягли за собою смерть, ставлення винного характеризується необережністю [2],

Суб'єктивна сторона вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження характеризується не лише умислом, а і емоційним станом обвинуваченого, який міг впливати на здатність усвідомлення своїх дій і керування ними. Таким емоційним станом може бути сильне душевне хвилювання, спровоковане неправомірними діями потерпілого (образа, знуцання, приниження). За заподіяння легкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження в стані сильного душевного хвилювання відповідальність не передбачено. Для визначення самого стану сильного душевного хвилювання передбачено призначення судово психолого-психіатричну експертизу.

Висновки судово-медичних експертиз містять лише медичну оцінку наслідків злочинного діяння при вирішенні питання про доведеність винності особи у злочині, обставин його вчинення, про його кримінально-правову кваліфікацію. Особлива жорстокість, мучення, мордування, катування, знівечення обличчя є категоріями, які знаходяться в компетенції суду [2, п.27].

першочергові слідчі (розшукові) дії пов'язані із слідами, виявленими в ході огляду місця події. Предмети, які містять на собі сліди злочину, труп, знаряддя вбивства, сліди перебування злочинця є предметами для експертних досліджень, які допомагають отримувати інформацію про мотиви, умисел, мету, обставини, спосіб, особу злочинця, тобто про обставини, які допомагають не тільки встановити винну особу, а й пов'язати докази один з одним, надати версіям напрямок.

Однією з основних першочергових дій є призначення і проведення судово-медичної експертизи. До компетенції судово-медичної експертизи відносяться експертизи трупів у випадках насильницької смерті; експертиза трупів при підозрі застосування насилля або інших обставин, що обумовлюють необхідність такої експертизи; експертизи потерпілих, обвинувачених і інших осіб; експертизи речових доказів; експертизи за матеріалами кримінальних і цивільних справ [3].

Щодо утворення тілесних ушкоджень, існують судово-медичні експертизи, пов'язані з травматологією (дослідження ушкоджень тупими предметами, гострими знаряддями); експертиза вогнестрільних ушкоджень (на тілі і одязі); дослідження асфіксії (визначення задущення руками, зашморгом, закриттям отворів рота і носа); судова токсикологія (діагностика отруєнь); ідентифікація особи померлої людини; ототожнення особи за кістковими залишками.

Ми припускаємо, що у випадку встановлення підозрюваного під час першочергового етапу розслідування, у випадку встановлення у нього психічного захворювання або підстав для визначення вчинення кримінального правопорушення у стані сильного душевного хвилювання, клопотання сторони захисту може стосуватись призначення судово-психіатричної експертизи, а в іншому випадку – комплексної судової психолого-психіатричної експертизи для визначення стану сильного душевного хвилювання. У випадку підтвердження стану неосудності висновком експертів судом буде прийняте рішення про не притягнення до кримінальної відповідальності, або ж про застосування примусових заходів медичного характеру.

Якщо висновком експертів буде підтверджено стан сильного душевного хвилювання, даний факт при вчиненні вбивства буде розцінюватись як обставина, що пом'якшує покарання, а у випадку спричинення середньої тяжкості і легких тілесних ушкоджень особа може не притягатись до кримінальної відповідальності [4, 105]. Що стосується доведення суб'єктивної сторони вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання, може мати місце прямий і непрямий умисел. Особа не усвідомлює суспільно-небезпечного характеру своїх дій внаслідок сильного душевного хвилювання або через те, що знаходиться в стані афекту. Умисел завжди виникає раптово.

Експертизи за фактами вбивств і спричинення тілесних ушкоджень прямо і опосередковано націлені на дослідження суб'єктивної сторони: як через дослідження дієздатності, психологічного стану, так і через слідову картину і виявлені речові докази, які дають уявлення про механізм вчинення злочину.

Література:

1. Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Постанова від 3 червня 2016 року м. Київ №3. Про узагальнення практики розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи. <https://radako.com.ua/news/pro-uzagalnennya-praktiki-rozglyadu-kriminalnih-provadzhen-shchodo-zlochiviv-proti-zhittya-i>. (дата звернення: 01.04.2020).

2. Постанова Пленуму ВС «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 2.02.2003 №2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>. (дата звернення: 01.04.2020).

3. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи № 6 від 17.01.1995 р, затверджена наказом ВОЗ України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>. (дата звернення: 01.04.2020).

4. Кримінальне право України: Загальна та особлива частини: Навч. Посібник . В.О. Кузнєцов, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський. К.: Істина, 2005, 380 с.

СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА: НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ У НІМЕЧЧИНІ: ДОСВІД МОДЕРНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Бондар Н.А., старший викладач кафедри
державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету

Березовська В.О., студентка 1 курсу юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Не можливо переоцінити значення юридичної освіти в процесі становлення правової держави. Якісна юридична освіта - основна передумова верховенства права в державі. У сучасний період проведення реформ судової системи, правоохоронних органів, адвокатури та інших органів потребує нових підходів до підготовки фахівців з вищою юридичною освітою, яка б відповідала не лише європейським стандартам, а й потребам сучасного суспільства. Країна не зможе розробити якісну кадрову систему підготовки справедливих, незалежних, неупереджених та компетентних правників, якщо її навчальні заклади не здатні підготувати юристів майбутнього. У зв'язку із цим актуальним є вивчення німецького досвіду з підготовки юристів.

У ФРН працюють 44 юридичні університетські факультети. За даними німецького журналу «Focus», кращими з них є Кельнський, Мюнстерський, Боннський, Берлінський, Мюнхенський, Фрайбурзький, Гамбургський, Франкфуртський, Тюбінгенський і, звичайно, Гейдельберзький, який вважається науковою Меккою Німеччини, найдавнішим і найвідомішим. Це так звана «золота десятка» німецьких юридикумів [5, с. 212].

Правове регулювання підготовки юристів у ФРН забезпечується частково федеральним Законом «Про статус суддів» 1961 р. («Deutsche Richtergesetz»), регіональним законодавством про вищу освіту та 26 квітня 2002 р. німецький парламент прийняв «Закон про реформу юридичної освіти» («Juristenausbildungsreformgesetz»), що набув чинності 1 липня 2003 р.

Процедура підготовки юристів у вищій школі Німеччини складається із двох етапів: власне навчання в університеті – теоретична підготовка (Hauptstudium) та практична підготовка – стажування (Referendariat) [4, с. 84].

Німеччина є федеративною державою, система юридичної освіти може дещо різнитися у різних федеральних землях, зазвичай це стосується лише деталей. На державному ж рівні закон встановлює рамки, в межах яких федеральні землі та університети можуть формувати свої юридичні програми.

По-перше, майбутній юрист 9-10 семестрів повинен вчитися в університеті, щоб отримати першу ступінь права (Erste Juristische Prüfung). По-друге, студент

повинен пройти обов'язкове стажування, яке в свою чергу теж відбувається в декілька етапів, щоб отримати необхідні практичні навички. Після закінчення стажування кандидату необхідно скласти набір письмових та усних іспитів (Zweites Staatsexamen).

Навчальна програма орієнтовно розділена на три основні сфери: приватне право, публічне право та кримінальне право. До сфери приватного права входить: господарське право, трудове право, цивільний процес та вивчення п'яти книг Цивільного кодексу Німеччини з акцентом на договірне право, зобов'язальне право, сімейне право та правонаступництво. До сфери публічного права: конституційне право, адміністративне право, включаючи муніципальне та поліцейське право, право Європейського Союзу, адміністративний процес. Сфера кримінального права включає кримінальне обвинувачення та кримінальний процес. Державні закони вимагають від студента вивчення певного набору курсів для здобуття знань та розуміння галузей права, які будуть перевірені на випускних іспитах наприкінці навчання.

У Німеччині в окремих положеннях про іспити, прийнятих відповідними органами земель, відтворено об'ємні каталоги, які відображають навчальні програми. Хоча галузі права, які повинні опанувати студенти, перераховано в центральному списку, як правило в найбільш важливих галузях цивільного, кримінального та публічного права, а також однієї з обраних ними сфери їх особистих пріоритетів, кожна з яких включає, зокрема, питання європейського права, а також їхні процедурно- і процесуально-правові взаємозв'язки. Основоположні предмети історія і філософія права, правова соціологія, юридична методика, порівняльне правознавство, загальне вчення про державу мають бути належним чином враховані [2, с. 57].

Студенти початкових курсів виконують контрольні роботи (клаузури) і домашні письмові роботи з трьох основних дисциплін (протягом семестру пропонується декілька письмових вправ з кожного предмету). Клаузури проводяться в аудиторіях «під наглядом» викладачів. На дві з домашніх робіт відводиться по одному тижню, а решта повинна бути виконана протягом декількох тижнів в зимові або літні канікули. Курсова робота обов'язково виконується в другому семестрі [4, с. 85].

Однією з особливостей німецької юридичної освіти є спосіб структурування іспитів. У перші кілька семестрів студент має скласти іспит з кожного обов'язкового предмету. Необхідно скласти певну кількість цих іспитів у межах кожної галузі права (тобто приватного права; публічного права; кримінального права). Крім того, студент повинен скласти іспит з кожного основного предмета - наприклад, історії права або юридичної теорії. Всі ці тести разом утворюють посередницький іспит (Zwischenprüfung). Більше того, студенти повинні здати тест на знання іноземної мови за професійним спрямуванням, якою зазвичай є англійська. В кінці початкових семестрів навчання, студент повинен пройти три місяці стажування в судах, адміністративних органах та юридичних компаніях. В останні семестри навчання іспити не проводяться, на цьому етапі здобувачі юридичної освіти повинні вирішити практичні кейси.

Після проходження першого етапу навчання студенти складають державний іспит та здобувають, так звану, першу юридичну освіту. Приблизно 70% оцінки за перший державний екзамен формується за рахунок письмових робіт (шість великих контрольних робіт: три з цивільного, дві з публічного і одна з кримінального права). Останні складаються з практичних завдань, які оформлюються у вигляді багатосторінкових експертних висновків. Виконуються роботи протягом десяти днів у Верховному суді землі. Користування різними нормативними актами дозволяється. Кожну письмову роботу оцінюють дві людини окремо. Якщо є значна різниця в оцінках, запрошують експерта [4, с. 86].

Цікавою є статистика першого юридичного деку у ФРН. Його щорічно не здають приблизно 30% студентів, а кількість відмінних оцінок не перевищує 1%. У 2013 р. із 11848 екзаменованих не склали екзамен 3524 (29,74%), а оцінку «відмінно» отримали 25 студентів (0,21%) [5, с. 213].

Тих, хто склав перший державний екзамен, називають юристами. Університети часто (автоматично або за бажанням) присвоюють їм ступінь *Diplom-Jurist*. Їхній статус відповідає статусу спеціалістів із незавершеною юридичною освітою (*Nicht-Volljurist*). Він відкриває доступ до юридичної практики, але не дає права бути адвокатом, займати окремі державні посади. Правда, випускники можуть працювати, наприклад, помічниками в юридичних фірмах або у страхових компаніях [5, с. 214].

Для того, щоб стати юристом-практиком, кандидат повинен скласти другий державний іспит. Його можна порівняти з кваліфікаційним іспитом, який складають адвокати у багатьох країнах світу, але окрім можливості працювати юридичним радником чи адвокатом даний іспит надає право стати суддею.

Перед здачею другого державного іспиту студент зобов'язаний пройти стажування, яке складається з декількох етапів (стажування у цивільному, кримінальному, адміністративному судах; стажування з адвокатом) і в цілому займає 2 роки. Після стажування зазвичай студенти складають близько 10 іспитів практичного спрямування.

Метою стажування та другого державного іспиту є здобуття практичних навичок різних юридичних професій, а також ознайомлення з роботою практиків.

При створенні державного стандарту з вищої юридичної освіти та єдиної методики правозастосування в діяльності юриста слід детально проаналізувати досвід окремих європейських держав і вирішити питання щодо можливості й доцільності вибору конкретного підходу (німецька концепція «єдиного» або «повного» юриста; запровадження класифікації юридичної професії: адвокат, нотаріус, прокурор, суддя, юридичний радник на прикладі Нідерландів, Австрії, Польщі) [2, с. 31].

Отже, система німецької юридичної освіти базується на тому, що юрист повинен розуміти закон та його систему, що дасть йому змогу працювати в будь-якій галузі права. Це і є обґрунтуванням великої тривалості освіти в університетах, а також всебічного характеру та широти юридичної практики в період стажування. Основне завдання системи сучасної української юридичної освіти скоротити розрив між інформаційною та практичною складовою в освітньому процесі, максимально підготувати студентів-правників до роботи в практичній сфері

юриспруденції, вдосконалити правничу (юридичну) освіту для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії.

Література:

1. Досманова Е. Ж. Немецкая система подготовки юристов: общая характеристика. *Инновации в образовательной деятельности и вопросы повышения качества обучения*. 2012. Т. 2. № 1. С. 1–8.

2. Європеїзація української юридичної освіти: матеріали конференції у рамках Німецько-українського правознавчого діалогу (травень 2016р. Геттінген), Геттінген, 2016. 156 с.

3. Кононець В. П. Модернізація юридичної освіти в Україні з урахуванням європейського досвіду. *Сучасна юридична освіта: досвід минулого – погляд у майбутнє*: збір. матер. міжнар. наук.-практ. конф., 21 жовтня 2016 р. Одеса, 2016. С. 95–97.

4. Парамонова О.С. Система підготовки юристів у вищих навчальних закладах Німеччини. *Вісник Черкаського університету*. 2017. Вип. 8. С. 83-89

5. Проскурняк О. Державні юридичні екзамени в Німеччині. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №12. С. 212-215

ЗМІСТ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ ПРО СТАН ЗДОРОВ'Я

Гамбург Л. С., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри управління і економіки фармації,
медичного та фармацевтичного права
Запорізького державного медичного університету
(Україна)

У вузькому (фізіологічному) розуміння здоров'я – це певний стан життя організму, що полягає у такому функціонуванні його органів, яке необхідно і достатньо для нормальної життєдіяльності індивіда. В широкому (комплексному) розумінні – відсутність хвороб, недуг, фізичних вад і стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя. Здоров'я є однією з якісних складових людської істоти, її властивістю адаптуватися до фізичних, психічних і соціальних проблем, вирішуючи їх в особистій та суспільній практиці.

Неможливість абсолютного здоров'я об'єктивно зумовлено несприятливими природними, технологічними, соціально-економічними, політико-правовими, інформаційними, психологічними чинниками соціально неоднорідного суперечливого суспільства, яке створює певні рівні особистісного, групового та загального психофізичного неблагополуччя. Зазначені фактори можуть перетворювати/перетворюють відомості про стан здоров'я в об'єкт посягань на особисте (громадянське) право людини на недоторканість особистості. Водночас конституційні положення про демократичну, соціальну, правову державу (включаючи Україну) визначають людину, її життя, здоров'я, недоторканість і

безпеку найвищою соціальною цінністю. Відтак охорона здоров'я автономної особистості необхідно включає право на таємницю про стан її здоров'я з належним державним гарантуванням. Специфічність такого права потребує з'ясування його змісту.

«Зміст» як діалектична категорія є визначальною стороною цілого та являє собою єдність усіх його частин, внутрішніх процесів, зв'язків, протиріч і тенденцій. Зміст перебуває в діалектичній єдності з формою, що є його структурною організацією, способом існування та вираження. Зміст відповідає на питання «що», а форма – «як». Вона наповнюється змістом і з нього реалізується. Зміст поняття, на відміну від його смислу, є певним чином упорядкованою сукупністю елементів, компонентів і процесів, які утворюють предмет або явище, відображаючи особливості структурних зв'язків.

Право людини на таємницю про стан здоров'я належить до особистих немайнових прав, змісту яких властивий природний характер. Реалізація, охорона та захист цього права знаходять втілення у праві позитивному [1, 144–145]. Право особи на невтручання в її особисте та сімейне життя, складовою частиною якого є інформація про стан здоров'я, виникає разом із людиною, джерелом цього права є сама природа людини, тобто в широкому розумінні це є природним правом та може бути віднесено до свободи від безпідставного втручання в приватне життя. А регламентація зазначеного права як певної міри свободи одного суб'єкта і несвободи іншого, наявність правомочного та зобов'язаного суб'єктів, класифікація зазначених суб'єктів, деталізація об'єкту, захист такого права вже належать до сфери регулювання позитивним правом.

Здійснюючи особисті немайнові права фізична особа у певній формі реалізує надану їй свободу власної поведінки [1, 145]. При цьому позитивне право встановлює міру такої свободи, тоді як право природне співпадає із поняттям свободи, і тому «право як свобода» (ідея права) за Г. Гегелем [2, 15] тотожне природному праву [3, 177].

Зміст права особи на таємницю про стан здоров'я включає не тільки його об'єктивованість у позитивному праві, але й прояв свободи та встановлення її міри щодо суб'єктів такого права, тобто кола осіб, які можуть бути його носіями; осіб, які можуть здійснювати це право, у тому числі й відмовляючись від нього по можливості); осіб, яким кореспондує обов'язок зберігати таємницю про стан здоров'я; осіб, які створюють умови та правила для того, щоб вказане право знаходило регулювання в сфері відповідних суспільних відносин, включаючи і захист зазначеного права. Такими суб'єктами є: 1) особи, яким інформація про стан здоров'я стала відома під час виконання професійних обов'язків (медичні, фармацевтичні, адміністративні працівники, працівники освіти, страхових компаній, органів дізнання, досудового слідства, судді, тощо); 2) особи, яким інформація стала відома незалежно від їх професійних або службових обов'язків (родичі померлої особи, довірені особи з питань здоров'я, подружжя, наречені, батьки; законні представники осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними; особи, що отримали доступ до лікарської таємниці помилково тощо); 3) держава.

Об'єктом права фізичної особи на таємницю про стан здоров'я є повідомлення, що містять будь-які відомості побачені, почуті, сприйняті іншим чином та зрозумілі у процесі надання медичної допомоги та/або медичної послуги. Такими відомостями є персональні дані особи, яка звернулася за медичною допомогою та/або медичною послугою, відомості медичного характеру – будь-які відомості про стан здоров'я особи, включаючи емоційні відчуття та переживання, пов'язані із станом здоров'я особи, інформація про її приватне та сімейне життя, відомості про генетичні дані.

Право на таємницю про стан здоров'я закріплене ст. 286 Цивільного кодексу України, де встановлено, що фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні. Частина 2 цієї статті встановлює заборону вимагати та подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування фізичної особи, а частина 3 – обов'язок особи утримуватися від поширення медичної інформації, яка стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків або з інших джерел [4].

Схожі положення містить ст. 39-1 Основ законодавства України про охорону здоров'я, де вказано, що пацієнт має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні; заборонено вимагати та надавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз і методи лікування пацієнта [5]. Тобто, за загальним правилом, медичний працівник не може розголошувати таємницю про стан здоров'я пацієнта будь-кому, не отримавши згоди останнього.

Законодавчий термін «лікарська таємниця» (ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я), що за змістом обмежується лише обов'язком лікарів, доцільно замінити точнішим і універсальним терміном «медична таємниця» – інформація, отримана у процесі надання медичної допомоги, котра не підлягає розголошенню, крім випадків, передбачених законодавством, про яку будь-яким медичним працівникам та іншим особам стало відомо у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків. Медичні працівники зобов'язані додержуватись правового режиму медичної таємниці, а його порушення тягне юридичну відповідальність (кримінальну, дисциплінарну, цивільно-правову) [6, 129].

Лікарською таємницею слід вважати будь-яке конфіденційне повідомлення, що містить відомості, сприйняті органами чуття або які є очевидними і зрозумілими особі під час виконання нею професійних обов'язків в процесі надання медичної допомоги або медичної послуги, і яке має оброблятися у передбаченому законом порядку. Такою конфіденційною інформацією є персональні дані особи, інформація про особисте та сімейне життя як особи, яка звертається за медичною допомогою та/або послугою, так і її близьких, родичів; будь-які відомості про стан здоров'я та емоційні переживання особи щодо стану здоров'я, генетичні дані, тощо.

Література:

1. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ : КНТ, 2007. 626 с.

2. Гегель Г. В. Ф. Философия права. Москва : Мысль, 1990. 524 с.
3. Чабан О. А. Право особи на таємницю про стан здоров'я як природне та позитивне право. *Право.ua*. 2016. № 2. С. 175–178.
4. Цивільний кодекс України: Закон України, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (режим доступу 13.04.2020).
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (режим доступу 13.04.2020).
6. Дічко Г. О., Алексєєв О. Г., Аніщенко М. А., Гамбург Л. С. Медична таємниця: проблема понятійного змісту та характеристика випадків правомірного розголошення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 126–129.

ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПРЕЗИДЕНТА США Б. КЛІНТОНА, 1993–1997 РР.

Гончаренко А.В., кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та українознавства Сумського національного
аграрного університету (Україна)

Президентські вибори 1992 р. мали стати великим поштовхом до перетворень у США. У ході виборчої компанії обговорювалася ціла низька проблемних питань: від федерального бюджету до формування нової зовнішньополітичної стратегії. Висунувши на посаду президента Білла Клінтона, демократична партія також робила ставку на зміни.

26 лютого 1993 р. у своєму виступі новообраний президент США Вільям (Білл) Клінтон заявив, що головними цілями його політики є глобалізація та кіберпростір. Проте, серед пріоритетних задач він визнавав і відновлення американської економіки, створення нових ринків, допомога країнам «третього світу», поширення демократії в усьому світі та демонстрація величі США у глобальній економіці [8, 18].

Зовнішньополітичний курс адміністрації Б. Клінтона проводився з різними аспектами та інтенсивністю. У період першого терміну президентства (1993–1997 рр.) політика була неоднозначною та суперечливою [1, 89].

Президент Б. Клінтон зробив спробу надати зовнішній політиці США гуманітарну орієнтацію, тому акцентував увагу на просуванні ліберальної демократії і захисту загальнолюдських цінностей.

У серпні 1993 р. була створена спеціальна група в рамках Ради національної безпеки (РНБ) з розробки нової «великої» стратегії США, що ознаменувало закінчення «холодної війни». До неї увійшли помічник президента з національної безпеки Е. Лейк, співробітники апарату РНБ Дж. Рознер, Л. Фюрт, Д. Стейнберг. Чимало зусиль було спрямовано на пошуки вдалої загальної назви доктрини, яка б відповідала основоположному постулату «від стримування до розширення». Такі терміни, як «демократичний експансіонізм» або «жорсткий інтернаціоналізм»,

були відкинуті на тій підставі, що вони акцентували увагу на силовому аспекті політики США, на методах тиску, породжуючи аналогію з термінологією часів «холодної війни». Було вирішено обрати «поширення демократії» та «участь в процесах будівництва демократичних інститутів у світі і розвитку ринкової економіки» [5, 102].

Принципи і основні парадигми нової концепції «розширення демократії» були викладені 21 вересня 1993 р. помічником президента США з національної безпеки Ентоні Лейком у виступі перед студентами [7, 111]. Згодом ідеї, викладені Е. Лейком, стали базою документу Ради національної безпеки США «Стратегія національної безпеки шляхом залучення і розширення». Першим пріоритетом американської зовнішньої політики президента Б. Клінтона проголошувалась демократизація колишніх соціалістичних держав Євразії; другим – допомога щодо «розширення демократії» передбачала включення нових країн, коли вони досягнуть відповідного демократичного рівня, до військово-політичних і економічних структур Заходу.

Наступним кроком мав стати акцент на чотирьох напрямках американської політики просування демократії та ринкової економіки:

- 1) зміцнювати співтовариство країн з ринковою економікою;
- 2) заохочувати і зміцнювати нові демократичні вияви суспільства з ринковою економікою там, де для цього є можливості;
- 3) боротися з агресією і сприяти лібералізації недемократичних країн;
- 4) надавати підтримку у розвитку демократії та ринкової економіки в регіонах, що викликають найбільшу тривогу.

У липні 1994 р., за наполяганням президента Б. Клінтона, концепція була оформлена в новий документ РНБ «Стратегія національної безпеки залучення й розширення» (National Security Strategy of Engagement and Enlargement) [6, 39]. Основним положенням документа було твердження про те, що кордон між внутрішньою і зовнішньою політикою стирається, необхідне зміцнення національної економіки для підтримки військової потужності, проведення зовнішньої політики і підтримка світового впливу США.

Можна виявити основні положення зовнішньополітичної стратегії адміністрації Білла Клінтона:

1. США – нація з глобальними інтересами;
2. Завдання керівництва країни – забезпечення переваги у дипломатичній, індустріальній, технологічній, військовій та економічній сферах задля захисту інтересів США;
3. Для виконання цього завдання США можуть діяти як спільно з іншими країнами, так і самостійно, коли це необхідно;
4. Сполучені Штати є єдиною країною, здатною здійснювати світове лідерство при вирішенні міжнародних проблем.

Проте, сила завжди залишалася в арсеналі методів американської політики. Президент Б. Клінтон використовував її охоче. Особливо яскраво ця риса зовнішньої політики США проявлялися на регіональному рівні. Білий Дім розглядав зовнішню політику як наслідок внутрішньої. Це і було стартовою точкою усіх його починань. Зовнішня політика має бути корисною для

внутрішньої, і тільки так. Про це свідчать не лише його дії, але й загальний образ команди президента – лібералів.

Нова демократична адміністрації також декларувала інший напрямок реалізації «м'якої гегемонії» – нової зовнішньополітичної концепції «розширення демократії», сутність якої полягала у збільшенні уваги до постсоціалістичних країн, які перебували у стадії «демократичного транзиту», тобто переходу від авторитаризму до демократії. Сполучені Штати мали на меті залучити країни Східної Європи до світових політичних а економічних процесів, в яких самі і домінували [2, 67].

Крім цього, важливим було ліквідувати потенціал відновлення воєнної небезпеки з боку Росії шляхом позбавлення її впливу у регіоні. Передбачалось, що США допоможуть східноєвропейським молодим державам у розбудові демократії і зроблять їх своїми партнерами у світовій політиці. Якщо іншими словами, то мова йшла про поширення американського впливу на регіон, який раніше був недоступним для них.

Прийняття у 1997 р. адміністрацією Б. Клінтона «Стратегії національної безпеки для нового століття» можна вважати ще одним кроком у формуванні нової глобальної стратегії Сполучених Штатів Америки. Доктрина розширення демократії і стратегії «м'якої гегемонії» викликали жорстку критику з боку республіканської партії, особливо її консервативного крила. Уряд Клінтона звинувачували у тому, що він проводить неефективну зовнішню політику, не має орієнтирів і уяви про стратегічні інтереси США.

Проблема, з якою зіткнувся Б. Клінтон і виникненню якої він побічно сприяв, повністю так і не вирішивши її, полягала в тому, що успіхи у «холодній війні» не були таким втішними, якими вони зображувалися у бадьорих детерміністських уявленнях про глобалізацію. Але, віддаючи належне Клінтону, слід зазначити, що досить мінливе становище у світі робило дуже важким чітке визначення пріоритетів у зовнішній політиці і виявлення основних геополітичних загроз. На відміну від Джорджа Буша-старшого, у критичних ситуаціях, з якими зіткнувся президент Білл Клінтон, не було явної переваги добра чи зла, як це відбувалося в ході кризи радянського блоку і Радянського Союзу або наслідком акту агресії, здійсненого вторгненням Саддама Хусейна до Кувейту [4, 57].

Під час довготривалих, часом незапланованих та неорганізованих нарад, Б. Клінтон досить часто володів не вирішальним голосом, а голосом учасника. Саме тому доволі часто важливі питання не вирішувались, а відкладались на потім, або ж віддавались у руки долі. Не було чіткої координації дій та впевненості у виконанні тих чи інших рішень [3, 11].

Отже, зовнішньополітичний курс адміністрації президента США Білла Клінтона у 1993–1997 рр. формувався під впливом кількох ідеологічних течій. В основу зовнішньополітичної концепції були покладені погляди представників ліберальної школи (концепція «узгодженої безпеки») і частково школи «реалізму» (концепція «виборчого залучення»). Проте, американські політики дотримувались ліберально-ідеалістичних позицій, бо вважали, що демократичні цінності є засобом від сучасних проблем.

Література:

1. Бзежинский З. Америка и мир. Беседы о будущем американской внешней политики. М.: Астрель, 2012. 317 с.
2. Гателли М. Реакция Европы на политику США. М.: Вильямс, 2002. 180 с.
3. Давыдов Ю. США: меняющееся видение меняющихся угроз. *США: Канада: экономика, политика, культура*. 2004. № 10. С. 3-22.
4. Ди Нольфо Э. История международных отношений, 1918–1999 гг. М.: Логос, 2003. 1306 с.
5. Киреев А.А. Политика США на Ближнем Востоке в 1990-е гг. (Стратегия администрации Б. Клинтона). М.: Прометей, 2007. 336 с.
6. Корниевский А. В мир, где не вспыхивают конфликты: Доктрина расширения демократии: геополитические аспекты политики США. *Политика и время*. 2005. № 1. С. 38-43.
7. Крейг Т. Восточные интересы США. М.: Вильямс, 2003. 244 с.
8. Шаклеина Т.А. «Доктрина Клинтона» и будущее американской внешней политики. *США: экономика, политика, идеология*. 1997. № 10. С. 17-32.

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІГИ НАЦІЙ (1919-1939)

Дегтярьов С.І., доктор історичних наук,
професор секції історії кафедри конституційного права,
теорії та історії держави і права Сумського державного університету

Самойленко Є.А., кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри міжнародного, європейського права
та цивільно-правових дисциплін Сумського державного університету
(Україна)

Захист національних меншин в рамках Ліги Націй був новаторським напрямом політичного діалогу держав того часу. Захист їх прав утвердився як характерний атрибут мирного врегулювання після Першої світової війни. Цей безпрецедентний підхід до стабілізації ситуації в етнічно розмаїтих країнах розглядався своєрідною альтернативою антигуманним способам вирішення даної проблеми – «етнічним чисткам»: приміром геноцид греків, влаштований турецьким урядом у 1914-1923 рр., що увійшов в історіографію як малоазійська катастрофа [8, р. 2, 48, 53, 126, 381; 15, р. 17, 88, 193; 5, р. 52]. Етнонаціональна проблема загострилася внаслідок змін на політичній карті післявоєнної Європи, коли перегляд кордонів держав супроводжувався включенням до складу їх населення іноземного соціуму. Союзні та Об'єднані сили наполягали на тому, щоб держави Східної Європи підписали угоди, які б гарантували політичні, релігійні, мовні та інші права національних меншин.

У цьому контексті важливим напрямком досліджень вбачається аналіз формування і розвитку міжнародного механізму захисту національних меншин під егідою Ліги Націй у контексті його поширення на держави Східної Європи. Побіжно або безпосередньо цієї тематики торкалися у своїх роботах іноземні та вітчизняні дослідники А. Абашидзе [1], В. Геворкян [3], С. Дегтярьов, Є. Самойленко [6], С. Фінк [7], П. Ковач [10], С. Макартні [11], Х. Ростінг [13], П. Томберрі [14], О. Їлдірім [15] та багато інших.

У період між двома світовими війнами практика надання державами гарантій захисту національних меншин зводилася до їх закріплення у мирних договорах, спеціальних угодах та односторонніх актах.

Відомий український політичний діяч і публіцист Ольгерд Бочковський зазначав, що вирішення питання національних меншин в довоєнній Європі перебувало у межах внутрішньодержавної юрисдикції. Натомість, після закінчення Першої світової війни з'явилася реальна можливість здійснювати міжнародний контроль за дотриманням прав меншин, який супроводжувався і цілою низкою проблем, спровокованих «староєвропейською політичною психологією», абсолютистським розумінням сутності державного суверенітету, що не відповідало тогочасним світовим тенденціям. Тому держава, що прагне лояльності від національних меншин, повинна насамперед ретельно виконувати свої зобов'язання перед ними [2, с. 5; 4, с. 45]. Пріоритетне завдання запроваджуваного міжнародного захисту полягало у включенні питання статусу різномірних етнічних, релігійних і мовних груп, які проживали на території переможених у Першій світовій війні Центральних держав, до системи мирних договорів. Задум був реалізований в угодах із Австрією, Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, що містили спеціальні розділи про захист меншин. За свідченням сучасника подій, члена Секретаріату Ліги Націй Хелмера Ростинга, вирішальну роль у заданому напрямку на Паризькій мирній конференції зробив спеціальний її орган – Комітет нових держав і захисту меншин [13, р. 646].

Договори та декларації щодо меншин у переважній своїй більшості не розглядали їх як колективи людей однієї національності, мови, релігії, що істотно звужувало права й інтереси «недомінантних» верств населення в державах. Відтак, міжнародний механізм захисту передусім надавався не меншинам як соціальним групам, а особам, які до них належали. Це пояснюється позицією держав, спрямованою на унеможливлення створення умов для сепаратизму, територіальних змін, втручання в їхні внутрішні справи на ґрунті міжнаціональних відносин.

Система захисту меншин Лігою Націй мала доволі суперечливий характер. З одного боку, незважаючи на положення зазначених міжнародних документів, у багатьох країнах відбувалися значні порушення прав осіб, які належали до меншин, а з іншого – встановлена система часто відкривала шлях для можливих зловживань і штучного розпалювання етнічної ворожнечі з метою впливу у такий спосіб на політику багатонаціональних держав зі сторони «материнської» країни національної меншини (наприклад, ставлення Німеччини до німецької меншини в новоутвореній Польщі).

Держави, що підписали угоди щодо захисту меншин, наполегливо чинили опір прагненням Ліги Націй забезпечити дієвий контроль за виконанням договірних

зобов'язань, нав'язаних їм країнами-переможницями у Першій світовій війні. Створена система розцінювалася ними як нерівноправна і нецілісна, оскільки залишала поза увагою решту багатонаціональних держав, що стикалися з подібними проблемами. Цікаво, що спроби поширити зобов'язання із захисту прав меншин на всіх членів Ліги успіхом не увінчалися: Польща і Румунія особливо активно і послідовно виступали за «узагальнення договорів» («generalization of the treaties») про меншини [11, р. 487-488], а у 1933-1934 рр. був відхилений проект, зорієнтований на охорону інтересів усіх меншин в усіх державах-членах Ліги [3, с. 33].

Стосовно ефективності діяльності Ліги Націй, покликаної контролювати процес здійснення меншинами їх прав, в літературі відзначалося, що вона не виправдала сподівань ідейних сподвижників організації та петиціонерів. Подача петиції не зобов'язувала Раду Ліги розглядати її в обов'язковому порядку, а мала інформаційний характер. Як свідчить статистика надходження петицій до Ліги, якщо з 1930 р. по 1932 р. (у період найвищої активності) із 305 поданих петицій комітетами трьох розглянуті були 153, то в 1939 р. із 4 петицій до обговорення Радою Ліги була прийнята лише одна [14, с. 46]. Загалом протягом 1920-1939 рр. до Ліги Націй було подано 883 петиції. Проте лише 16 із 395 петицій, які відповідали критеріям петиційних звернень, були представлені на розгляд Ради Ліги. Із цих 16 петицій Рада неохоче засуджувала держави за неналежну поведінку у відношенні представників меншин тільки у 4 випадках [1, с. 51; 9].

І все ж, хоча співтовариству держав у міжвоєнний період вдалося «інсталяція» винятково специфічного правозахисного механізму, який був досить обмеженим як за предметом регулювання і колом суб'єктів, так і за спектром гарантованих прав, можна стверджувати про певний прогрес в охороні інтересів етнонаціональної меншості населення низки країн. Система захисту меншин Лігою Націй не досягнула значних успіхів, проте проклала шлях для подальшого захисту прав людини.

Література:

1. Абашидзе А.Х. Защита прав меньшинств по международному и внутригосударственному праву. Москва: Права человека: Фонд А. Абашидзе, 1996. 474 с.
2. Бочковський О. Проблема національних меншостей. *Нова Україна*: Безпартійний двотижневик громадського, культурного й економічного життя. Прага, 1922. Ч. 16-18. С. 1-6.
3. Геворкян В.М. Международная защита прав человека: дисс. ... к.ю.н. Москва, 1955. 214 с.
4. Турчин Я. Інституційні механізми захисту прав національних меншин у політологічній концепції О. Бочковського. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2013. Вип. 25. С. 44-49.
5. Chatzyriakidis K. Forced Migration, Exile and an Imaginary Land-heaven. The Case of Greek-Pontians in the Caucasus. *Words and Silences*. 2011. 6 (1). Pp. 49-57.
6. Degtyarev S., Samoilenko Ye. League of Nations and protection of national minorities in Eastern European states (1919 – 1946). *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi*

Visnyk [East European Historical Bulletin]. 2019. 12. Pp. 94-107. doi: 10.24919/2519-058x.12.177549

7. Fink C. The League of Nations and the Minorities Question. *World Affairs*. 1995. 157 (4). Pp. 197-205.

8. Finney P.B. The Relations between the Entente Powers and Greece, 1923-6: (PhD thesis). Leeds, 1993. I-VII, 400 p.

9. History of the League of Nations, 1919-1946. The United Nations Office of Geneva (UNOG) Library, Registry, Records and Archives Unit. 2016. URL: [https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/36BC4F83BD9E4443C1257AF3004FC0AE/%24file/Historical_overview_of_the_League_of_Nations.pdf](https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/36BC4F83BD9E4443C1257AF3004FC0AE/%24file/Historical_overview_of_the_League_of_Nations.pdf) [in English].

10. Kovács P. (2013). The Protection of Minorities under the Auspices of the League of Nations // D. Shelton (Ed.), *The Oxford Handbook of International Human Rights Law* (Part 2 (§ 13)). Pp. 325-341). Oxford: Oxford University Press, 2013. I-LVIII, 1018 p. doi: 10.1093/law/9780199640133.003.0014

11. Macartney C.A. *National States and National Minorities*. London: Oxford University Press, 1934. I-IX, 540 p. doi: 10.1177/000271623417500138

12. Pearson R. (1983). *National Minorities in Eastern Europe*. London: Macmillan Press, 1983. I-X, 249 p. doi: 10.1007/978-1-349-17033-3

13. Rosting H. Protection of Minorities by the League of Nations . *The American Journal of International Law*. 1923. 17 (4). Pp. 641-660. doi: 10.2307/2188655

14. Thornberry P. *International Law and the Rights of Minorities*. Oxford: Oxford University Press, 1993. I-XII, 451 p.

15. Yildirim O. *Diplomacy and Displacement: Reconsidering the Turco-Greek Exchange of Populations, 1922-1934*. New York & London: Routledge, 2006. I-XVI, 309 p.

ПОЛІТИКА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Зігунов В.Ю., студент 3 курсу юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету

Михайліченко М.А., кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету

Калюжна С.В., аспірантка кафедри
адміністративного та інформаційного права, старший викладач кафедри
міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Перша спроба правового регулювання взаємовідносин між українцями і представниками національних меншин Східної Галичини припала на складний період українського державотворення 1918-1919 рр.

Національне питання гостро повстало перед створеною в жовтні 1918 р. Українською Національною Радою. В одному зі своїх перших постанов Рада закликала національні меншини делегувати своїх представників до її складу «в кількості, відповідаючій їхньому числу населення».

Наступним кроком щодо забезпечення прав національних меншин стало створення 18 листопада 1918 р. інституту державних секретарів для єврейських, польських та німецьких справ в складі уряду ЗУНР. За кілька днів до цього, 13 листопада 1918 р., Українська Національна Рада прийняла «Тимчасовий Основний Закон» в якому, крім іншого, йшлося про надання національним меншинам права національно-культурної автономії [2, 156-157].

Важливим кроком на шляху до запровадження в життя конкретних механізмів національно-персональної автономії став закон про вибори до Сейму Західної Області УНР від 15 квітня 1919 р., відповідно до якого національним меншинам, пропорційно до їхньої чисельності, забезпечувалось представництво в парламенті. На той час в ЗУНР 70 % мешканців були українцями, 15 % - поляками, 12% - євреями і 3 % - німцями. Виходячи з такого співвідношення, з 226 депутатів Сейму 160 мали бути українцями, 33-поляками, 27 – євреями і 6 - німцями. Депутатів передбачалось обирати у 12 виборчих округах. Для обрання депутатів – євреїв мало бути створено п'ять округів: 1) Тернопіль, Золочів, Бережани – 6 місць у парламенті; 2) Самбір, Сянок, Перемишль – 5 місць; 3) Львів – 7 місць; 4) Станіслав, Стрий, Чортків – 7 місць; 5) Коломия – Буковина – 4 депутатські мандати. За депутатів будь-якої національності повинні були подавати голоси лише виборці однойменної національності. Активне виборче право надавалось громадянам з 20 років, пасивне - з 28. Голосування мало бути загальним, безпосереднім, рівним, таємним і пропорційним [4, 183-185].

Принцип пропорційного представництва був застосований і в розбудові судової влади краю. Згідно ухваленому 21 листопада 1918 р. закону «Про тимчасову організацію судів і влади судейської» зі 104 суддів окружних судів 17 мали бути євреями [4, 191-195].

Узимку-навесні 1919 р. Українська Національна Рада ухвалила й інші закони, які стали вагомими кроками на шляху практичного втілення засад національно-персональної автономії в життя. Перший з них – закон про використання мови в діяльності органів державної влади. Визначивши статус української мови як державної, закон від 15 лютого 1919 р. стверджував: «Законно признаним національним меншинам полишається свобода уживання як усно, так і в письмах їх матірньої мови в урядових зносинах з державними властями і урядами, публічними інституціями і державними підприємствами». При цьому громадські установи мали надавати відповідь прохачеві його рідною мовою [3, 46].

Одночасно залишалось чинним рішення Державного Секретаріату від 10 листопада 1918 р. про необхідність публікації законів, урядових постанов і усіх документів, що мають загальнодержавне значення українською, польською, німецькою і єврейською мовами [4, 241-242].

Також було зроблено важливі кроки до розбудови національних шкіл. Так, закон про основи шкільництва від 14 лютого 1919 р. гарантував національним

меншинам право на власні школи, для цього необхідно було лише зареєструватись в Секретарстві освіти [1, 257].

Підводячи підсумки, можна зробити висновок що, незважаючи на короткий період державотворення на західноукраїнських землях і надзвичайну складність цього процесу, влада ЗУНР змогла приділити особливу увагу справам національних меншин. Було розроблено і частково впроваджено в життя цілу низку законів і урядових постанов спрямованих на розбудову національно – культурної автономії, демократії і національного рівноправ'я. Серед них можна виділити: Закон про основи шкільництва від 14 лютого 1919 р., Закон про використання мови в діяльності органів державної влади від 15 лютого 1919 р., Закон про вибори до Сейму від 15 квітня 1919 р. інші правові акти які створювали умови не лише для культурного, а й для політичного розвитку національних меншин Східної Галичини.

Література:

1. Гон М. «Єврейська вулиця» Західноукраїнської Народної Республіки. *Хроніка 2000*.1998. № 21-22. С. 252-260.

2. Костів К. Конституційні акти відновленої української держави 1917- 1919 років: їхня політико – правова якість. Торонто: Смолосип, 1964. 186 с.

3. Тищик Б. Західноукраїнська Народна Республіка (держапарат і законодавство). *Право України*. 1994 . № 5- 6 . С. 16 -29.

4. Тищик Б.Й. Західноукраїнська Народна Республіка (1918 – 1923). Історія держави і права . Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.

СУЇЦИД ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ В СТАТТІ А. Ф. КОНІ «САМОГУБСТВО В ЗАКОНІ І ЖИТТІ»

Кубрак О. В., старший викладач кафедри
філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

В 1923 році видатний російський юрист Анатолій Федорович Коні друкує в журналі «Життя» статтю «Самогубство в законі і житті», в якій розкриває деякі аспекти проблеми самогубства.

Актуальність питання і сьогодні висока. Протягом останніх десятиліть авторами численних дослідників суїциду відзначено неухильне зростання числа самогубств в більшості економічно розвинених країн світу і в Україні зокрема.

На рубежі 50-х років минулого століття сформувалася суїцидологія - самостійна наука, яка об'єднує в вивченні суїцидальної поведінки ряд суміжних наукових дисциплін - соціологію, психіатрію, психологію, юриспруденцію.

Ще в XVIII столітті французький лікар і гуманіст Ескіроль жорстко пов'язував самогубство з актом саморуйнування душевно хворої людини. Тільки в божевіллі, вважав він, людина може зважитися на такий крок, як звести рахунки з

власним життям. Сучасник Коні, німецький психіатр Карл Ебін, дотримувався подібної позиції, вважаючи, що кожне самогубство – це наслідок божевілля. Але А.Ф. Коні оскаржує цю точку зору, тобто жорсткій взаємозв'язок самогубства з актом психічної ненормальності. Він задає питання: чи не доведеться тоді вважати душевно хворим майже всякого, хто виявляє чуйність до життєвих умов і обставин і, взагалі кажучи, живе, а не тільки існує? Сучасні дослідження дають нам такі відсотки: тільки 25-30% від загального числа осіб, які здійснили суїцидальну спробу, страждають грубими психічними порушеннями, тобто тільки одна третина. У своїй роботі Коні торкається історичного аспекту проблеми самогубств. Він зупиняється на законодавчих актах, які застосовувалися щодо осіб, які вчинили самогубство.

На початку статті А. Ф. Коні зазначає, що в Сполучених Штатах Північної Америки за 40 років з 1870 року населення збільшилося на 60%, божевілля на 100%, а самогубства на 270%. Не можна заперечувати досить великого числа випадків самогубств у душевнохворих, але дослідження деяких вчених засвідчують приблизний відсоток тих осіб, які позбавляють себе життя в стані божевілля, що становлять близько 17% всього числа самогубств.

Коні стверджував: самогубство повинно вважатися результатом свідомої і дієздатної волі, доки не буде в кожному окремому випадку доведена чітко виявлена душевна хвороба.

Кримінальні антропологи вважають, що самогубство і вбивство впливають з одного і того ж психологічного і фізичного джерела, представляючи відомий паралелізм. Тому слід було б шукати у природжених самогубців фізичних ознак виродження, зазначає Коні, властивих, на думку Ломброзо, природженим вбивцям, але багатьма судово-медичними дослідженнями встановлено, що саме цих типових ознак у самогубців не помічається.

Цікавий екскурс в статті до історичних аналогій відношення до самогубців. Так, згадуючи античну Грецію, А. Ф. Коні звертає увагу на те, що загробне існування серед тіней було в очах елліна малопривабливим. Ахілл говорить в Єлісейських полях, що краще б овець на землі йому пасти, ніж в загробному житті бути царем над тінями. Тому добровільний відхід з життя у греків вважався вчинком ганебним, і коли в Мілеті між молодими жінками стало модним прагнення до самогубства, воно було припинено виставленням їх мертвих тіл на загальний позор.

Римський світ до Цезарів майже не знає самогубств, але потім, коли старий республіканський лад суспільного життя швидко розкладається і замінюється жерстокостями кесарів з "*domus Claudia dus hominibusque invisa*" (з дому Клавдіїв, ненависного богам і людям) - Нерона, Калігули і інших, настає прагнення піти від свавілля і насильства і припинити своє осоружне існування. Звідси - відома формула "*non licet cui vivere non placet*" (Нехай вмирає той, кому не хочеться жити) і пов'язана з цим туга існування - *taedium vitae* (пресичення життям). На це впливали приклади таких самогубців, як Катон, Брут, Кассій, а також вчення стоїків і епікурейців. Виходячи з абсолютно протилежних поглядів на ставлення до життя, вони, проте, сходилися на тому, що життя становить не повинність, а право, від якого всякий вільний може відмовитися. "Вхід в життя один, - говорили

епікурейці, - але виходів багато" і заснували в Олександрії спільноту прибічників добровільного припинення життя.

В часи християнства самогубство жорстоко осуджувалось. Особливе ставлення до нього було закріплене в постанові Тридентського собору (1568 рік), який, слідуючи поглядам Августина Блаженного, витлумачив шосту заповідь як безумовну заборону самогубства, адже заповіт "не вбий" не для кого не має винятків, тобто вбити себе – це є теж тяжкий гріх.

Пізніше проти нещадного ставлення до свідомих самогубців висловлювалися Монтень, Руссо і деякі енциклопедисти, світське покарання за позбавлення себе життя було відмінено лише з революцією.

Проект Кримінального Уложення Російської імперії 1754 року пропонував тих, які мали намір з будь-яких причин накласти на себе руки, карати батогами або саджати в тюрму на два місяці. Укладачі проекту Кримінального уложення 1766 року поставилися до самогубців і вчинивших замах на самогубство дещо м'якше, пропонуючи мертве тіло перших при церквах по чину церковного стану не ховати, а відвезти в убогий будинок, а других, якщо вони в класах числяться, знижувати одним чином надалі до вислуги, дворян службовців і першої гільдії купців піддавати церковному покаянню на півроку.

Укладачі проекту Уложення 1843 року замінили для тих, хто вчинив замах на самогубство, каторжні роботи тюрмою від шести місяців до одного року, надали духовному начальству самому в кожному випадку вирішувати, чи слід самогубця позбавляти християнського поховання.

Ця точка зору була зафіксована і в Ухвалі про покарання 1845 року, але було приписано позбавляти християнського поховання безумовно обов'язковим. У такому вигляді кримінально - громадянська кара за самогубство перейшла послідовно в Уложення 1857, 1866 і 1885 років. Цікаво, що Статут лікарський (том XIII Зводу законів) до 1857 року містив у собі статтю 923, в силу якої тіло умисного самогубці належить катові в безчесне місце направити і там закопати. Кримінальне Уложення 1903 року, введене в дію лише в незначній своїй частині, виявилось в своїх істотних постановах лише "безкрилим бажанням" для юристів, котрі жадали докорінного оновлення каральних постанов. Думка його укладачів про визнання самогубства і замаху на нього як таку, що не карається, "відцвіла, що не встигнувши розквітнути", і суворі заходи, підтвержені Уложенням 1885 року, продовжували підлягати здійсненню до 1917 року.

Серед причин самогубства А. Ф. Коні на одне з перших місць ставить самотність: очевидно, що біблійний вислів "vae soli!" (Горе самотньому) в даному випадку оправдується в повній мірі. Втрата "співробітника життя", як називали в старовину добру дружину, діє гнітючим чином на особу, що залишилася, руйнуючи сформований спосіб життя і прирікаючи, у величезній більшості випадків, на непоправну самотність з відсутністю цілющого усамітнення. При розлученні до цього приєднується гіркота пережитих розчарувань і часто драматичних випробувань, а також нерідко викликане розлученням у чоловіків прагнення знайти забуття у вині або грубої чуттєвості, що викликає, в кінці кінців, почуття огиди до самого життя.

Серед інших причин суїцидальних випадків величезну роль грає загострена боротьба за існування, що викликає крайню нужденність, часту безвихідність становища і свідомість безплідності і безпросвітності боротьби з гнітючими сторонами життя. Ці умови викликали близько 30% всіх самогубств (до речі, цей відсоток ми маємо і в наш час). Чи потрібно говорити потім про розвиток міського життя на шкоду сільському, про моральну безпритульність, про віддалення від життєдайного заспокійливого безпосереднього впливу природи, про скупченість населення в містах, що тулиться в більшій кількості в самій хворій обстановці, без світла і чистого повітря. Недарма число міських самогубств утричі вище за ті, що здійснюються в селі.

По відношенню до професій ті з них, які носять назву "ліберальних" (адвокатура, журналістика, артистична діяльність, педагогіка) дають найбільший, порівняно, відсоток самогубств. Але величезне, що не йде в порівняння ні з якими цифрами, число самогубств представляє лікарська професія. За дослідженнями деяких вчених число самогубств в Європі і в Російській імперії (з різницею лише в дрібних цифрах) становить один випадок на 1200 смертей, а у лікарів, яких 23 відсотка гине звичайно між 30 і 40 роками від страждання серця, доводиться один випадок самогубства на 28 смертей. Чи потрібно шукати кращий доказ тягара лікарської діяльності, пов'язаної з сумнівами в правильності зробленого діагнозу і прописаного лікування, з ясним розумінням фатального значення деяких з власних недуг, з постійним спогляданням людських страждань, з відсутністю свободи і відпочинку і з величезними труднощами підготовки до свого звання. Велике число жертв самогубства помічається між фармацевтами, фельдшерами, акушерками і сестрами милосердя. Може бути що легкість добування і знаходження під рукою отрут полегшує їм приведення у виконання наміру вчинити самогубство.

Таким чином ми можемо зробити висновок, що майже через 100 років після виходу статті А. Ф. Коні основні причини самогубств залишаються бути актуальними. Це, по-перше, причини суспільно – політичні, такі, які Е. Дюркгейм назвав «аномічними», тобто такими, які спровоковані відсутністю або дезінтеграцією загальноприйнятих соціальних норм. По-друге, це причини особисті, серед яких найголовніша – самотність після втрати супутника життя. Так чи інакше, але вивчення самогубства як соціального явища і сьогодні стоїть на порядку денному. Тому стаття А. Ф. Коні і в наші дні не втратила своєї актуальності

Література:

1. Кони А. Ф. Самоубийство в законе и жизни URL: http://az.lib.ru/k/koni_a_f/text_1898_samoubiistvo.shtml

2. Маховиков А. Н. Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах. М.: «Когито-Центр», 2001. С. 569.

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У 1946 – 1953 РР.: НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ПОЛІТИЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ?

Кузьменко Н.М., старший викладач
кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Протягом другої половини 1940-х - початку 1950 – х років відбувались реорганізаційні процеси органів внутрішніх справ СРСР, зокрема, України. Необхідність такої реорганізації була зумовлена як загостренням криміногенної ситуації, так і чинниками політичного характеру.

Причини зростання злочинності полягали, насамперед, у повоєнній руйнації, злиднених умовах життя та масовій міграції населення, наявності великої кількості зброї, що залишилася після війни. Серед суб'єктивних причин – морально-етичні й психологічні наслідки воєнних років, зокрема, дегуманізація суспільних відносин, знецінення людського життя.

Постановою РНК УРСР та ЦК КП/б/У “Про заходи посилення боротьби з кримінальною злочинністю, зміцнення охорони громадського порядку та органів міліції”, ухваленою у січні 1946 року, визначалися основні напрямки діяльності правоохоронних органів: “попередження і недопущення кримінальних проявів та крадіжок соціалістичної власності; вчасне розкриття скоєних злочинів, відшкодування збитків, завданих злочинцями постраждалим шляхом розшуку їхнього майна” [1, с.207].

Соціальну напруженість посилював голод, що спалахнув в Україні в 1946-1947 роках, що доводив людей до жахливих злочинів. Згідно з Довідкою МВС УРСР, станом на 2 липня 1947 р. працівниками ОВС було зафіксовано 130 випадків канібалізму у 15 областях, притягнуто до відповідальності 132 особи [2, с.143].

По завершенні другої Світової війни кримінальна злочинність почала зростати майже по всіх її видах (бандитизм, убивства, грабежі). У 1946 році в порівнянні з попереднім роком кількість грабежів у республіці збільшилася на 120%, вбивств на 117%, пограбувань з вбивствами на 130%. Усього в цьому році в Україні було зареєстровано 66876 злочинів [1, с.208].

Однією з причин такого стану було те, що особовий склад органів міліції був не укомплектований майже на 50% [3, с.8]. У більшості кадри міліції, особливо рядовий склад, у перші післявоєнні роки мали низький загальноосвітній рівень і недостатню спеціальну підготовку.

Першим етапом реорганізації стало вдосконалення організаційної структури міліції. 18 березня 1946 р. Народний Комісаріат внутрішніх Справ був перейменований на Міністерство внутрішніх справ СРСР, аналогічні зміни стосувалися і союзних республіках. Перед МВС України постало завдання не тільки поповнити кількісний особовий склад міліції, але й поліпшити якісний склад УВС. У липні 1946 р. була змінена система управління карного розшуку, його підрозділи поповнились співробітниками.

В перші місяці 1947 р. злочинність сягнула найбільшого за повоєнні роки рівня і набула загрозливих для безпеки республіки масштабів [3, с.31-33]. У зв'язку з цим було поновлено скасовану раніше смертну кару, причому спершу для політичних, а пізніше - для кримінальних злочинців.

На тлі складного становища в країні зростала злочинність в економічній сфері. У цих умовах зазнають реорганізації відділи боротьби з розкраданням соціалістичної власності і спекуляцією (ОБХСС). Збільшується їх чисельність, з метою закріплення кадрів було ухвалено рішення, яке забороняло переміщення відповідальних співробітників служби ОБХСС без узгодження з відділом кадрів МВС СРСР.

У червні 1947 р. було ухвалено репресивні Укази Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна» та «Про посилення охорони особистої власності громадян» [3, 391-392]. Під їх дію потрапили тисячі зголомділих дощенту людей, зокрема, дітей, строк покарання визначався від 5 до 25 років. Станом на середину липня 1947 р. ОВС було порушено 1727 справ щодо крадіжок, переважно, зерна під час збору врожаю, засуджено 527 осіб [4, с.256].

У процесах реорганізації, що відбуваються в системі МВС, виявляється тенденція до мілітаризації органів міліції, їх жорсткої централізації. У серпні на особливе становище була переведена міліція великих міст, у тому числі Києва, Одеси та ін. У 1947 році зі складу МВС до органів МДБ були передані відділи боротьби з бандитизмом. У цьому ж році при управліннях карного розшуку були утворені науково-технічні відділи, оснащені сучасною на ті часи оперативною технікою. У лютому 1948 року створений слідчий відділ у складі Головного управління міліції МВС СРСР та аналогічні відділи при республіканських і обласних УМВС. Їх завданням був розгляд кримінальних справ, які порушувалися оперативними відділами міліції, що сприяло зміцненню законності в діяльності міліції. 7 липня 1948 р. введено в дію новий Дисциплінарний статут, який визначав функціональні обов'язки і права працівників міліції [3, с.36-38]. З метою підготовки та підвищення кваліфікації працівників ОВС в усіх областях були проведені навчальні збори, у Києві та Одесі організовані короткострокові курси з підготовки рядового складу міліції.

У липні 1949 р. у складі МВС УРСР були створені відділи з керівництва оперативною роботою для боротьби з карною злочинністю, при обласних управліннях МВС – відділи по боротьбі з бандитизмом.

У 1949 р. міліція перейшла у підпорядкування Міністерства державної безпеки. Це було викликано не тільки прагненням поліпшити роботу правоохоронців та зміцнити кадри, а також зумовлене суто політичними причинами. Після закінчення війни розпочалася нова хвиля репресій і міліція мусила сприяти органам державної безпеки у виконанні непритаманних їй каральних функцій. Зокрема, працівники міліції «виловлювали» порушників згаданого вище Указу від 7 червня 1947 р. по полях, біля колгоспних комор, крамниць.

Перебування органів міліції в системі МДБ практично не спричинило принципових змін у структурі й основних напрямках діяльності - ліквідації

наслідків війни в сфері охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю, охорони державної власності, а також ліквідації дитячої безпритульності та бездоглядності. У квітні цього ж року для посилення партійного контролю над органами міліції в міських і районних відділеннях міліції були введені посади заступників начальників цих органів з політичної частини. У 1950 році скасовано зональний принцип керівництва місцевими органами розшуку як такий, що не виправдав себе, і введено лінійний (за видами злочинів).

У березні 1953 р. було ухвалено рішення про об'єднання союзних та республіканських міністерств держбезпеки і внутрішніх справ в єдине союзно - республіканське МВС. У період з 1946 р. по 1956 р. керівниками МВС призначались: Т. А. Строкач - народний комісар (міністр) внутрішніх справ - з січня 1946 р. по березень 1953 р., а також з липня 1953 р. по травень 1956 р.; П. Я. Мешик - міністр внутрішніх справ з 16 березня по липень 1953 р. [3, с.11]. Такі часті і суперечливі організаційні зміни НКВС – МВС – МДБ та зміни їх керівників можуть свідчити про те, що в їхній основі була не об'єктивна необхідність. Нерідко це зумовлювалось політичними інтересами, боротьбою за посади, прагненням мати на чолі силового відомства особистість, цілком віддану керівництву держави та партійним органам.

Завдяки самовідданій, нерідко – жертівній, роботі працівників ОВС, на початок 1950 –х рр.. вдалося досягти значних успіхів у боротьбі з особливо важкими видами злочинів, зокрема, було ліквідовано організовані банди на території республіки. 1950 р. запроваджено медаль «За відмінну службу з охорони громадського порядку».

Разом з тим, діяльність працівників внутрішніх справ була підпорядкована інтересам державного тоталітарного режиму, що зумовило виконання ними не лише правоохоронних, але й репресивно - каральних функцій.

Література:

1. Історія органів внутрішніх справ. Навчальні матеріали до спецкурсу/ С.І. Безрук, О. А. Гавриленко, М. М. Войцеховський та ін. Кіровоград: «Імекс ЛТД», 2003. 236 с.
2. Україна. Голодомор 1946 – 1947 років: непокараний злочин, забуте добро/Упоряд. А. Бондарчук. К.:ФОП Мельник М. Ю., 2017. 608 с.
3. Михайленко П., Кондратьєв Я. Історія міліції України у документах і матеріалах: У 3-х т. К.: Генеза, 1997. Т. 3:1926-1945. 1999. – 616 с.
4. Голод в Україні 1946-1947. Документи і матеріали. Київ-Нью-Йорк, 1996. 376 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ТА ЗЛОЧИННОСТІ У 1920- х - 1930 –х РР.

Рожкова Л.І. кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Однією з найбільш гострих соціальних проблем, що постала перед суспільством та правоохоронними органами в 1920 – х – 1930 роках, була дитяча безпритульність та злочинність неповнолітніх. За повідомленнями преси, в Україні на початку 1920 –х рр. налічувалося 110 тис. безпритульних дітей [1, с.311].

Як зазначають дослідники, основними причинами дитячої безпритульності у цей період були: низький матеріальний рівень життя; безробіття; недоступність закладів освіти для частини дітей; політичні репресії та депортації населення, внаслідок чого діти втрачали батьків або опікунів [2, с.191].

До вирішення цієї проблеми державні діячі закликали громадськість. Як повідомляв представників преси голова ВУЦВК Г. Петровський, на початку 1920-х років в містах України діяв 1761 осередок громадської організації «Друзі дітей», у селах -931. У подальшому кількість осередків товариства зростає: станом на літо 1926 р. в Україні було зареєстровано 1965 міських осередків із загальною кількістю членів 140113 осіб, 1117 сільських осередків – відповідно 32067 членів і на транспорті 365 осередків з кількістю членів 38087, тоді ж було створене Всеукраїнське товариство «Друзі дітей» [1, с.313]. Члени організації брали шефство над дитячими будинками, сприяли виділенню для них земельних ділянок, шляхом внесення коштів поповнювали фонди дитбудинків.

Працівниками міліції здійснювались операції з пошуку та затримання безпритульних дітей. Так, у рапорті начальника міліції Сумської округи від 1 вересня 1928 р., на території округу було затримано 30 безпритульних дітей, серед них: до 16 – ти років – 14 осіб, від 16 до 18 років – 16 осіб. Затримані були направлені до різних закладів: колектора (імовірно, йдеться про приймальник - розподільник) – 12 осіб, до Харківського реформаторіуму – 3, на біржу праці -3, до «концтабору» (таким терміном позначалися дитячі трудові колонії) [1, с.316].

Частина безпритульних дітей вдавалася до систематичних протиправних дій. Зокрема, 1925 р. у столиці УСРР – Харкові, було зареєстровано 2491 правопорушення, переважно, грабежів та крадіжок, вчинених неповнолітніми [1, с.312]. Такі діти направлялись до спеціальних дитячих закладів. З 1928 р. у структурі Управління Соловецькими таборами була створена дитяча трудова колонія, в якій «перевиховалися» засуджені діти, а фактично – набували нового злочинного досвіду.

Внаслідок колективізації та Голодомору 1932 -1933 рр. проблема дитячої безпритульності набула ще більших масштабів. На 1931 р. в 226 дитячих будинках УСРР налічувалося 39318 дітей, до кінця 1933 р. у 452 дитбудинках нараховувалося 96057 дітей, ще близько 96 тис. дітей перебували під патронатною опікою [2, с.191].

У травні 1933р. відповідно до постанови КП(б)У «Про боротьбу з дитячою безпритульністю» при Раднаркомі УСРР було створено Всеукраїнську, а при обласних виконкомах – місцеві надзвичайні комісії боротьби з безпритульністю та жебрацтвом, створені сільські дитячі приймальники [1, с.320]. Безпритульних та бездоглядних дітей доправляли до приймальників - розподільників. У цих установах могли перебувати діти віком до 16 років, вони піддавалися санітарно – гігієнічній обробці і медичному огляду. Якщо розшукати батьків не вдавалося, дітей направляли до дитячих закладів.

7 квітня 1935 р. була ухвалена постанова ЦВК РНК СРСР «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх», у якій зазначалось, що діти, починаючи з 12 – річного віку, викриті у вчиненні крадіжок, заподіяні насильства, тілесних ушкоджень, каліцтва, вбивств чи спробі такого, притягаються до суду із застосуванням усіх видів покарання включно з розстрілом [1, с.316]. Ця норма була включена до Кримінального кодексу УРСР. Закон застосовувався також до дітей «ворогів народу», підозрюваних у пособництві своїм батькам.

У середині 1930 -х рр. система дитячих закладів набула подальшого розвитку: при наркоматі освіти функціонували дитячі будинки; при наркоматі охорони здоров'я союзних республік – дитбудинки для дітей, які потребували тривалого лікування; при наркоматі НКВС союзних республік – ізолятори, дитячі приймальники-розподільники, трудові колонії. На середину 1940-х рр. в Україні існувало 8 дитячих трудових колоній, які в офіційних документах іменувалися «таборами» за аналогією із закладами системи ГУЛАГу [3, с.263]. В цих колоніях перебували діти репресованих батьків або засуджені за вчинення злочинів. Основною метою діяльності цих закладів було «перевиховання» дітей – правопорушників та дітей «ворогів народу», яке передбачало про формування комуністичного світогляду та «трудове виховання». У колоніях функціонували виробничі майстерні, на них поширювався п'ятирічний план, існували індивідуальні плани, були свої ударники. Згідно з наказом НКВС, для дітей від 12 до 16 років було встановлено 4 –х годинний робочий день і ще 2 години на навчання; для дітей від 16 до 18 років 8 – й годинний робочий день, на шкільні заняття відводилося 2 години [3, с.265-266]. Однак, цей режим часто порушувався, заняття проводилися формально, у деяких дитячих таборах НКВС шкіл взагалі не існувало. Разом з тим, матеріально – технічне забезпечення у цих колоніях було недостатнім, умови життя нерідко спонукали дітей до втеч.

У червні 1935 р. НКВС СРСР видав інструкцію «Про порядок затримання та подальшого направлення безпритульних і бездоглядних дітей» [1, с.320]. Передбачалося, що дільничні інспектори міліції зобов'язані були виявляти місця зібрань і ночівлі безпритульних, затримувати дітей та підлітків, які займаються жебрацтвом, тощо. Дітей арештовували і транспортували за тими самими правилами, що і дорослих – з двома винятками: їх належало тримати від дорослих і не дозволялося стріляти при спробі втечі.

У роки «великого терору» члени сімей репресованих визнавалися «антирадянськими елементами». Згідно з оперативним наказом №00447 НКВС СРСР «Про репресування колишніх куркулів, карних злочинців та інших антирадянських елементів» від 30 липня 1937 р. [4, с.72-73], неповнолітні члени

сім'ї репресованого підлягали виселенню до табору чи трудового поселення. Діти дошкільного віку та до 15 років вважалися сиротами, старші 15 років – здатними на «соціально небезпечні та антирадянські дії». Якщо неповнолітніх членів сім'ї репресованого вважали здатними «до активних антирадянських дій», то постановами позасудових органів (так званих «трійок»), вони підлягали ув'язненню в табори, виправно – трудові колонії та дитячі будинки особливого режиму. Оскільки, масштаби репресій постійно зростали, збільшувалась кількість дітей, яких розміщували у спеціальних дитячих закладах.

Отже, з одного боку, з метою зменшення масштабів дитячої безпритульності та злочинності в 1920 – 30 – х роках було ухвалено державні рішення, законодавчі акти, створено дитячі заклади різних типів. З іншого боку, в умовах посилення репресій 1930-х років дедалі збільшувалась кількість сиріт та напівсиріт, з яких формувались контингенти таких закладів. Основною метою їх діяльності було виховання «нової радянської людини».

Література:

1. Михайленко П., Кондратьєв Я. Історія міліції України у документах і матеріалах: У 3-х т. К.: Генеза, 1997. Т. 2:1926-1945. 1999. 412 с.
2. Подкур Р. «Дитячий ГУЛАГ» в контексті політики державного терору (1937 – 1939 рр.). З архівів ВУЧК – ГПУ НКВД – КГБ. 2007. №1 (28). С.189-204.
3. Епплбом Енн Історія ГУЛАГу/Пер. з англ. А.Іщенко. К.:Вид. дім «Києво – Могилянська академія», 2006. 511с.
4. Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937-1938 рр. /Упрод. С.Кокін, М.Юнге. Ч.1. К.:Вид. дім «Києво – Могилянська академія», 2010. 614 с.

ЩОДО ВАЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЮРИСТА

Шестакова С.О., кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Істотною ознакою фахової кваліфікації сучасного юриста, показником його професійної придатності вважається володіння державною мовою, ефективне використання усної й письмової її форм у юридичній практиці. У зв'язку із цим актуальною вбачається проблема риторичної освіти юристів, набуття ними необхідних риторичних компетенцій.

З огляду на те, що юриспруденція належить до переліку лінгвоінтенсивних професій, видається необхідним формування в юристів мовної, мовленнєвої та, в першу чергу, риторичної компетентностей, оскільки це дозволить їм свідомо користуватися мовою у своїй професійній діяльності, правильно вибирати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування й комунікативних завдань, допоможе коректно укладати фахові тексти тощо.

Вважаємо найголовнішим для юриста – сформованість риторичної компетентності, яка була предметом ґрунтовної наукової уваги таких дослідників, як В. А. Нищета, Л. А. Баландіна, Г. Ф. Кураченкова, О. Ф. Усманова, Н. Д. Янц та інших.

Метою нашого дослідження є визначення складових риторичної компетентності юриста як однієї з умов досягнення професійного успіху.

Не викликає заперечень той факт, що фахівець у галузі юриспруденції повинен бездоганно володіти навичками публічного мовлення. Юристам часто доводиться виступати на зборах, засіданнях, конференціях, симпозіумах, перед громадянами із приводу правових та інших питань. Усе це вимагає знань з основ ораторської майстерності та значного досвіду публічних виступів. З огляду на це ще під час навчання у вузі студентів необхідно навчити самостійно готувати промову, виступати в аудиторії, установлювати контакт зі слухачами, впливати на слухачів відповідно до поставленої мети, тобто йдеться про необхідність формування риторичної компетентності.

О. С. Симакова визначає риторичну компетентність через сукупність знань про спілкування як загальнолюдський феномен, специфіку його реалізації у сфері підвищеної мовної активності конкретної професійної або соціальної групи та риторичних умінь, тобто способів дій, які суб'єкт може застосовувати у стандартних і нестандартних мовних ситуаціях. Дослідниця пропонує включити до риторичної компетентності етичний компонент, який служить підставою вибору способів впливу одного суб'єкта на мовленнєву діяльність іншого і який дозволить розмежувати риторичні знання та технології маніпулятивного впливу[1].

Л. М. Горобець під риторичною компетентністю пропонує розуміти здатність усвідомлено створювати, виголошувати й рефлексувати авторсько-адресний текст мовного/риторичного жанру відповідно до мети й ситуації публічного мовлення [2, с. 215]. Слід зазначити, що дослідниця справедливо виокремлює три компоненти в риторичній компетентності: усвідомлений вибір комунікативної мети та стратегій, адекватний синтез мови як цілого тексту, володіння арсеналом жанрово-стилістичних засобів, що є необхідною умовою ефективної риторичної діяльності.

Не можемо не погодитися з тим, що ефективність спілкування багато в чому залежить від сформованості жанрового репертуару мовця й від правильності вибору мовного жанру. Слід зазначити, що риторична компетентність полягає як у знанні про репертуар мовних жанрів, так і в умінні продукувати текст певного жанру: правильно вибирати жанр із урахуванням інтенції, ситуації, адресата, відтворювати структуру моделі жанру, насичувати цю структуру мовним матеріалом, беручи до уваги стильову належність жанру. Зокрема, для юриста мова йде про усні жанри починаючи з оголошення справи, явки присутніх, роз'яснення прав та обов'язків учасників процесу і завершуючи промовою прокурора, промовою захисника, виголошенням рішення суду. До усних жанрів належить і пояснювальний монолог чи діалог, і переконання та доведення під час консультивання тощо. Письмовими жанрами, якими досконало має володіти юрист, є характеристика особи, звіт, довідка, біографія, службові записки, довіреність, цивільно-правовий договір, позовна заява, постанова про проведення обшуку, рапорт, різноманітні корпоративні та судові документи тощо.

Таким чином, під риторичною компетентістю в широкому сенсі треба розуміти комплекс послідовно здійснюваних риторичних дій, які ґрунтуються на знанні законів загальної риторики і забезпечують ефективне спілкування.

На підставі аналізу складових риторичної компетентності можемо визначити наступні:

- здатність без викривлень сприймати і передавати інформацію;
- здатність до логічного мислення, аргументованого і зрозумілого укладання усних і письмових текстів;
- здатність вести полеміку й дискусію;
- здатність вільно комунікувати українською мовою у професійній діяльності;
- здатність публічно представляти результати досліджень;
- здатність розробляти і правильно оформляти юридичні й службові документи, повно відображати в них результати професійної діяльності ;
- здатність кваліфіковано застосовувати нормативні правові акти в конкретних сферах юридичної діяльності;
- здатність ефективно здійснювати консультаційну діяльність;
- здатність кваліфіковано тлумачити нормативні правові акти;
- здатність застосовувати під час вирішення професійних завдань психологічні методи, засоби й прийоми;

Проте, як показує практика, далеко не в усіх навчальних закладах знаходиться можливість внесення до навчальних планів курсу риторики, внаслідок чого процес формування риторичної компетентності відбувається стихійно й не завжди завершується бажаним результатом. Звідси зрозуміло, чому багато фахівців втрачають можливість здобути одну із базових професійних компетентностей.

Думка про те, що сформувати риторичну компетентність можна стихійно, помилкова. Вимога якісної освіти несумісна з ігноруванням поетапної підготовки до ефективного спілкування в юридичній галузі, що може бути забезпечене тільки при такому навчанні риторичності, яке полягає в поступовому формуванні риторичної компетентності – від елементарного рівня до професійного.

Риторичне вміння формується в результаті тривалого тренування. Пасивне спостереження за педагогом і ознайомлення з риторичними знаннями не дасть позитивних результатів у формуванні риторичних умінь. Вони виникнуть за умови, якщо той, кого навчають, буде неодноразово проходити всі стадії спілкування в різних ситуаціях, осмислено їх планувати, здійснювати, коректувати, аналізувати, що можливо внаслідок використання нових методичних підходів до формування риторичних умінь.

Література:

1. Симакова О.С. Риторическая компетенция в профессиональной подготовке педагога. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ritoricheskaya-kompetentsiya-v-professionalnoy-podgotovke-pedagoga> (дата звернення 05.03.2020).

2. Горобець Л.Н. Риторическая компетенция учителя: проблемы исследования и практика формирования. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ritoricheskaya-kompetentsiya-uchitelya-problemy-issledovaniya-i-praktika-formirovaniya> (дата звернення 05.03.2020)

СЕКЦІЯ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО СТАТУСА ЭКСПЕРТА ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК

Амельчя Ю.А., доцент кафедры правового обеспечения экономической деятельности Академии управления при Президенте Республики Беларусь (Республика Беларусь)

Сфера государственных закупок постепенно перестраивается с учетом норм обновленного законодательства о государственных закупках.

С 1 июля 2019 года отношения в сфере государственных закупок регулируются нормами новой редакции Закона Республики Беларусь от 13.07.2012 № 419-З «О государственных закупках товаров (работ, услуг)» (далее – Закон).

Но несмотря на произошедшие изменения в процессе правоприменения возникают ситуации, которые позволяют увидеть несовершенство норм законодательства, а в ряде случаев требуют своего нормативного закрепления. Также появляются новые правила, трансформирующие существующую систему отношений в сфере государственных закупок. Наряду с этим особенно остро необходимо теоретическое осмысление механизма правового регулирования государственных закупок и подходов к его выстраиванию.

Еще более важно выявить правовой статус лиц, которые с позиции закупающей стороны определяют ход процедур государственных закупок, а также их полномочия в связи с осуществлением государственных закупок, в частности, экспертов.

Исследователи отмечают, что посредством привлечения экспертов обеспечивается профессионализм при осуществлении государственных закупок [1, С. 188]. Но помимо этого, с позиции Договора о Евразийском экономическом союзе привлечение эксперта обеспечивает эффективность государственных закупок (пункт 39 Протокола о порядке регулирования закупок в приложении № 25 к названному Договору).

В национальном законодательстве право привлечения эксперта или экспертной комиссии заказчиком (организатором), комиссией по государственным закупкам предусмотрено в статье 15 Закона, пункте 13 Положения о комиссии по государственным закупкам, утвержденного постановлением Министерства антимонопольного регулирования и торговли Республики Беларусь от 21.01.2019 № 7.

Так, в ходе организации и проведения процедур государственных закупок могут привлекаться эксперты для **(1) консультаций**, в том числе формирования требований к предмету государственной закупки и (или) **(2) подготовки заключения** по рассмотрению, оценке и сравнению предложений.

В случае привлечения нескольких экспертов из их числа может быть сформирована экспертная комиссия.

Экспертом является не заинтересованное в результате процедуры государственной закупки лицо, обладающее специальными знаниями в сферах деятельности, связанных с предметом государственной закупки (статья 15 Закона).

Иных каких-либо требований к экспертам законодательством не предусмотрено. Очевидно, говоря об эксперте, речь идет о физическом лице, поскольку с точки зрения Закона эксперт должен обладать специальными знаниями, что присуще человеку.

В Законе также отсутствуют основания привлечения эксперта или экспертной комиссии, соответственно, можно сделать вывод о том, что такие основания общие, например, гражданско-правовой договор возмездного оказания услуг или привлечение эксперта осуществляется по поручению руководителя заказчика (организатора) из числа работников заказчика и (или) организатора или иных организаций (с согласия нанимателей).

Задача эксперта или экспертной комиссии – высказать компетентное мнение по вопросу, входящему в круг допустимых.

Эксперт или экспертная комиссия не несут административной ответственности за те заключения, которые ими предоставляются заказчику (организатору), его заключение имеет рекомендательный характер для комиссии по государственным закупкам или для заказчика при подготовке документов, предоставляемых для подготовки предложения.

При принятии конкурсной комиссией решения на основании заключения эксперта или экспертной комиссии члены комиссии по государственным закупкам несут ответственность за такое решение.

В этой связи интерес представляет ситуация, которая возникла при проведении процедуры государственной закупки организатором, впоследствии стала предметом обжалования в Министерство антимонопольного регулирования и торговли Республики Беларусь (далее – МАРТ) (на основании статьи 52 Закона), а впоследствии – в Верховный Суд Республики Беларусь (на основании пункта 2 статьи 52 Закона).

Так, при участии в электронном аукционе, проводимом организатором, одним из участников (ООО «Э») подано предложение, в котором предложен определенный товар. Однако при рассмотрении первого раздела предложения ООО «Э» комиссия организатора приняла решение об отклонении его предложения по причине несоответствия требованиям аукционных документов.

ООО «Э» обратилось с жалобой в МАРТ в связи с принятием организатором решения, не соответствующего законодательству.

ООО «Э» обратило внимание на протокол заседания комиссии организатора, где отмечено: согласно экспертному заключению предложение ООО «Э» соответствует на 100 % требованиям заявки на закупку по результатам балльной экспертной оценки, но тем не менее предложение не соответствует аукционным документам, поскольку содержит товар, не являющийся предметом закупки (в своем предложении участник предоставил дополнительные имплантаты, которые не требуются по заявке на закупку, а также инструментарий для постановки

вышеуказанных дополнительных имплантатов (надколенников полимерных), который не предусмотрен и не будет использоваться).

При рассмотрении жалобы ООО «Э» заявлено ходатайство о предоставлении ему копии экспертного заключения, так как организатором указанное экспертное заключение не представлено.

В ходе рассмотрения жалобы в удовлетворении ходатайства ООО «Э» отказано, поскольку законодательство о государственных закупках не предусматривает обязанности заказчика (организатора) предоставлять экспертные заключения по запросу участников.

Также МАРТ установлено, что предложение ООО «Э» содержит информацию о дополнительных имплантатах, а также о наборе монтажного инструмента для постановки вышеуказанных дополнительных имплантатов (надколенников полимерных), что не соответствует аукционным документам.

В этой связи жалоба признана необоснованной.

В последующем ООО «Э» обратилось с заявлением о признании недействительным решения МАРТ о признании жалобы необоснованной в Верховный Суд Республики Беларусь [2].

По результатам рассмотрения заявления ООО «Э» суд посчитал обоснованным вывод МАРТ о том, что предложение участника ООО «Э» содержит информацию о дополнительных имплантатах, а также о наборе монтажного инструмента для постановки вышеуказанных дополнительных имплантатов (надколенников полимерных), что не соответствует аукционным документам.

Относительно доводов заявителя о противоречии этих выводов заключению экспертной комиссии, которая была создана приказом организатора закупки, то суд посчитал эти доводы не соответствующими буквальному толкованию, приведенному в самом заключении, а также пояснениям экспертов на заседании МАРТ. Так, в экспертном заключении обращено внимание, что в своем предложении ООО «Э» предоставлены дополнительные имплантаты, которые не требуются по заявке на закупку. А также указано, что в клиниках Республики Беларусь при проведении эндопротезирования коленного сустава не осуществляется протезирование надколенника (дополнительная опция). Следовательно, выводы эксперта были четко изложены и приняты во внимание организатором закупки и оценены МАРТ в ходе рассмотрения жалобы. Признавая жалобу ООО «Э» необоснованной, МАРТ рассмотрел все ее доводы и дал им оценку соответствия законодательству о государственных закупках.

В этой связи ООО «Э» судом отказано в удовлетворении требований о признании недействительным решения МАРТ.

Действительно, необходимо признать, что предоставление участникам экспертного заключения, а равно как включение его в протокол заседания комиссии по государственным закупкам не требуется. Но в данном случае если бы такое экспертное заключение было включено в протокол и доступно участникам, существует вероятность того, что спорный вопрос не возник бы вовсе, и обеспечил информирование участников процедуры и прозрачность заключения эксперта.

В этой связи полагаем необходимым дополнить нормы Закона о содержании протоколов заседаний комиссии по государственным закупкам путем указания в них результатов экспертного заключения.

Литература:

1. Шмелева М.В. Теоретико-методологические основы государственных (муниципальных) закупок : монография. М.: Юрлитинформ, 2018. 224 с.
2. Решение Верховного Суда Республики Беларусь от 16.03.2020 по делу № 2-15/2020 URL: <http://court.gov.by/ru/resheniya/sudebnoj/kollegii/po/ekonomicheskim/delam/verhovnogo/suda/0f0e86c4a0184738.html>.

СТРАХОВІ РИЗИКИ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Вороніна Н. В., кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Україна)

Страховання в туризмі - це особливий вид страхування, що забезпечує страховий захист туристів в процесі подорожі, а також страховий захист безпосередньо туроператорів і турагентів при здійсненні туристичної діяльності.

Розглянемо особливості страхування ризиків туроператорів та турагентів. Туроператорська діяльність - діяльність з формування, просування і реалізації туристичного продукту. Турагентська діяльність - діяльність з просування і реалізації туристичного продукту [1].

З ростом обсягів туризму зростає обсяг ризиків, що виникають в галузі туризму. Всі ці ризики можна розділити на дві групи: загальні ризики, які характерні для туристичної компанії як для будь-якого суб'єкта господарської діяльності; специфічні для туристичної діяльності ризики. До них можна віднести ризики, пов'язані з клієнтами туристичних компаній .

Зі страхуванням туристичних компаній основна проблема полягає в залученні їх до страхування, для забезпечення захисту майнових інтересів.

Так само в силу своєї специфіки туристичний бізнес схильний до того, що в будь-який момент можуть виникнути обставини, які закінчуються великими фінансовими проблемами як для туристів, так і для туристичних компаній.

Відповідно до законодавства туристична компанія може бути лише підприємницькою організацією, остільки страхування підприємницького ризику діяльності таких організацій може оформлятися тільки як страхування ризику підприємницької діяльності, в разі неотримання очікуваних доходів (банкрутства), при невиконанні (неналежному виконанні) договірних зобов'язань контрагентами застрахованого.

Таким чином, страхування підприємницьких ризиків при здійсненні туристичної діяльності передбачає обов'язок страховика з страхових виплат у розмірі повної або часткової компенсації втрат доходів туристичних компаній на

випадок неотримання очікуваних доходів або невиконання (неналежного виконання) договірних зобов'язань клієнтами цих організацій або на інші випадки, визначені договором страхування .

Ризики туроператора - це ризики підприємницької діяльності на вільному конкурентному ринку, які за своїм складом мало чим відрізняються від ризиків будь-якої іншої підприємницької організації. Ці ризики можна розділити на групи: ризики цивільної відповідальності туроператора,

серед яких в особливу групу виділяються ризики цивільної відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором про реалізацію турпродукту; ринкові ризики; виробничі ризики; ризики, що загрожують життю і здоров'ю керівників туристичної компанії і її персоналу.

У числі ризиків туроператора на першому місці за ступенем небезпеки стоять ризики цивільної відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань перед туристами за договором про реалізацію турпродукту. Ризикова ситуація в галузі така, що суми збитку, що підлягають відшкодуванню за вимогами туристів, можуть бути дуже великі. Для забезпечення гарантій відповідальності туроператорів перед клієнтами введена вимога обов'язкової наявності фінансового забезпечення діяльності туроператора в передбачених законом розмірах як умова його допуску на ринок. Виробничі ризики охоплюють всю сукупність ризиків компанії, пов'язаних з її господарською діяльністю. До них відносяться майнові ризики, ризики відповідальності і фінансові ризики. Майнові ризики туристичної компанії включають в себе ризики, яким піддається майно туроператора як юридичної особи, що знаходиться в його власності або оренді. Це транспортні засоби, нерухомість, обладнання, інформаційні ресурси. Ризики цивільної відповідальності обмежуються в даному випадку ризиками відповідальності за заподіяння шкоди третім особам. Ще один вид ризиків цивільної відповідальності - ризики відповідальності за невиконання договірних зобов'язань - відокремлений в окрему групу в силу їх великого значення і специфіки законодавчого регулювання. У зв'язку з цим у складі виробничих ризиків туристичної компанії залишаються: ризик відповідальності власника транспортного засобу за шкоду, заподіяну третім особам в процесі його експлуатації; ризик неповернення отриманого фірмою кредиту; ризики цивільної відповідальності за інші види майнового та особистого шкоди, заподіяної третім особам. Ризик цивільної відповідальності власника транспортного засобу підлягає обов'язковому страхуванню (ОСАГО), інші ризики цієї групи можуть залишатися на самострахування або передаватися на страхування в страхові компанії. Особливий інтерес представляють фінансові ризики туроператора. Це ризики збитків від підприємницької діяльності, що виражаються в недоотриманні очікуваних доходів і виникненні незапланованих витрат, викликаних надзвичайними обставинами. Такі збитки можуть бути викликані порушенням зобов'язань контрагентами компанії, наприклад, несплатою виконаних робіт або наданих послуг, зупинкою діяльності з незалежних від компанії причин. В якості захисту від ризику в даному випадку пропонується добровільне страхування від перерви у виробництві [2,С.43].

Особисті ризики - це ризики, що загрожують життю і здоров'ю ключового персоналу компанії, від благополуччя якого залежить існування бізнесу. Для створення умов ефективної роботи персоналу використовується добровільне медичне страхування, що дозволяє істотно поліпшити рівень медичного обслуговування і нерідко є частиною соціального пакету для працівників компанії.

Туристичні ризики можуть бути пов'язані зі збитком не тільки для туроператорів і турагентів як організаторів туризму, але також і для інших підприємств і організацій та самих туристів, і крім того впливають на рослинний і тваринний світ, об'єкти культурно-історичної спадщини.

При укладенні договору на туристичне обслуговування в якості продавця виступає турагентство, яке також потерпає від всіх несприятливих ситуацій, що виникають з туристами. Адже, потерпілий турист в першу чергу звертається в ту компанію, яка продала йому тур, тому багато турагентств, що піклуються про імідж і репутацію своєї компанії, змушені за свій рахунок вирішувати проблеми своїх клієнтів [3,с.116].

Отже, необхідне введення обов'язкового страхування відповідальності туристичних компаній. Це захистить інтереси страховика, а також надасть гарантії туристу в разі неплатоспроможності туристичної компанії.

Література:

1. Про туризм: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 31. ст.24
2. Бек Ю.Б. Цивільно-правове регулювання страхування ризиків. *Римське право як підґрунтя сучасного права Європи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. "Римське право і сучасність: актуальна проблема"* (м. Одеса, 27 трав. 2016 р.) . 2016 . 274 с. С. 42-45
3. Косар Н., Кузьо Н. Дослідження розвитку туризму в умовах кризи. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. №2 (176). С. 115-125

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ЖИТЛА У ПЕРІОД ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ГОСТРОЇ РЕСПІРАТОРНОЇ ХВОРОБИ COVID-19, СПРИЧИНЕНОЇ КОРОНАВІРУСОМ SARS-COV-2

Горобець Н.О., кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ
(Україна)

1. На фоні суспільних перетворень, які сьогодні відбуваються в Україні через пандемію гострої респіраторної хвороби COVID-19 виняткову актуальність і значимість здобуває захист особистих немайнових відносин фізичних осіб, необхідно створити дійовий правовий механізм для здійснення попередження розповсюдження небезпечного для життя людини захворювання і захистити

немайнові права фізичної особи від зловживань та порушення.

2. Завдяки розвитку науково-технічного прогресу сучасній людині досить важко залишитися на самоті, мати місце, недосяжне для контролю з боку суспільства, держави та інших людей. Саме поліфункціональність житла, яке виконує не лише роль задоволення фізичних, вітальних потреб людини, але й духовних визначає його як одне з найбільш значущих немайнових благ, які потребують цивільно-правової охорони.

3. Не дивлячись на реформування цивільного законодавства ЦК України містить ряд законодавчих прогалів, які обумовлюють проблеми його правозастосування. Стаття 311 ЦК України [1] не дає визначення «житла», «іншого володіння», що зумовлює невизначеність об'єкта цього права, зокрема в частині карантинних заходів пов'язаних з самоізоляцією та обсервацією; нез'ясованими до кінця залишаються питання порядку законного проникнення до житла та іншого володіння тощо.

4. Житло будучи майновим благом є уявними межами в просторі, що відокремлює особливу приватну сферу (приватність) особи від суспільства (інших осіб, держави тощо) та має особливий психологічний (духовний) аспект для людини. Крім того, житло (його недоторканність) є проявом приватності.

Немайновим благом права на недоторканність житла є житловий простір, режим недоторканності якого встановлюється законодавством з метою заборони та усунення будь-якого посягання на обставини особистого життя (приватність), які відбуваються в межах житлового простору [2, 5].

Житловий простір конституюється внаслідок взаємодії матеріального соціального та ідеального особистого просторів. Зовнішньою формою (оболонкою) житлового простору, межею приватності можуть бути як житло, так і інші об'єкти, наприклад, палата в лікарні, транспортний засіб тощо, основною ознакою яких є функціональність – проживання фізичної особи (постійне, переважне чи тимчасове).

5. У ст. 1 Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 № 1645-III [3] самоізоляція розглядається як перебування особи, стосовно якої є обґрунтовані підстави щодо ризику інфікування або поширення нею інфекційної хвороби, у визначеному нею місці (приміщенні) з метою дотримання протиепідемічних заходів на основі зобов'язання особи. Проте закон не розкриває поняття «місце (приміщення)». Стає незрозумілим чи в контексті закону особою буде дотримано умов самоізоляції в кімнаті гуртожитку, квартирі багатоповерхового будинку, де спільна вентиляційна система. За таких умов законодавство не встановлює чітких критеріїв щодо випадків обов'язкової обсервації.

Пункт 5 Постанови КМУ «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11.03.2020 № 211 [4], зокрема, визначає обов'язкову госпіталізацію у випадку порушення умов самоізоляції та надання згоди на добровільну обсервацію. Тоді як доцільно було б вказати і випадок наявності незадовільних умов дотримання вимог самоізоляції у місці проживання особи.

6. Під здійсненням особистого немайнового права на недоторканність житла

(житлового простору) потрібно розуміти поведінку, спрямовану на використання закладених у змісті цього права можливостей безпосередньо уповноваженою особою чи опосередковано іншими особами, яким таке право надано на підставі закону, договору тощо, на власний розсуд відповідно до вимог закону; де поведінка проявляється у вигляді покладених на них прав і обов'язків та виражається у вчиненні дій чи бездіяльності щодо житлового простору, його приватності та її меж.

Важливою умовою за умови запровадження заходів спрямованих на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 є законодавчо закріплений чіткий порядок проникнення до житла особи, яка має підозру на небезпечну хворобу чи її діагноз підтвердився за умови, що така особа добровільно відмовляється від госпіталізації.

Порядок госпіталізації пацієнтів бригадами швидкої допомоги до лікувально-профілактичних закладів, затверджений наказом МОЗ від 01.06.2009 №370 [5], передбачає обов'язкову згоду пацієнта на госпіталізацію. Водночас у ст. 28 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 № 4004-XII [6] встановлюється, що особи, хворі на особливо небезпечні інфекційні захворювання, в разі відмови від госпіталізації підлягають примусовому стаціонарному лікуванню, а носії збудників таких захворювань та особи, що мали контакт із такими хворими, підлягають обов'язковому медичному нагляду і карантину у встановленому порядку.

На сьогодні в Україні в період запровадження карантинних заходів, відсутній нормативно-правовий акт, який визначав би порядок госпіталізації, лікування, медичного спостереження за хворими на інфекційні хвороби, крім хворих на туберкульоз.

7. Уважаємо за необхідне розробити такий порядок, оскільки законодавчо закріплені правила госпіталізації, у тому числі проникнення до житла без згоди осіб, які там проживають дозволили б встановити контроль над захворюваністю в державі та не допустили б звуження прав хворих та їх членів сім'ї.

Література:

1. Цивільний кодекс України Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

2. Горобець, Н. О. Право на недоторканність житла: цивільно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Наталія Олександрівна Горобець ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Харків, 2010. - 19 с.

3. Про захист населення від інфекційних хвороб Закон України від 06.04.2000 № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14>.

4. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF>.

5. Порядок госпіталізації пацієнтів бригадами швидкої медичної допомоги у лікувально-профілактичні установи МОЗ України; Наказ, Порядок від 01.06.2009

№ 370. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-09>.

6. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення
Закон України від 24.02.1994 № 4004-XII. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>.

ОЦІНКА МЕДІАБЕЛЬНОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Гресь Н.М. аспірант кафедри приватного і соціального права
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Українська юридична практика в умовах реформування потребує вдосконалення чинних правових механізмів захисту прав та інтересів учасників трудових відносин. Запровадження і розвиток медіації як позасудового вирішення індивідуальних трудових спорів є одним із пріоритетних напрямів розвитку правової системи України.

В Україні кількість трудових спорів традиційно є значною. Згідно офіційної статистики Верховного Суду за 1 півріччя 2019 року трудові спори, які розглядаються Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду, посідають третє місце із загальної кількості справ[1].

Аналіз судової практики свідчить, що у більшості випадків ці спори стосуються оплати праці та грошових гарантій та компенсацій, поновлення на роботі, відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної працівниками державним підприємствам, установам, організаціям. Крім того спори у сфері трудових відносин пов'язані не тільки з прямим порушенням трудових прав, а також із суперечністю інтересів сторін при прийнятті локальних актів, встановлення нових умов праці, зміною кадрової політики роботодавця.

Ефективним механізмом досудового та позасудового вирішення спорів виступає медіація. Проект закону «Про працю» № 2708 від 28.12.2019[2] передбачає, що медіацією у сфері трудових відносин є досудова та позасудова процедура врегулювання трудового спору шляхом переговорів сторін трудових правовідносин за допомогою одного або декількох медіаторів.

Правовий інститут медіації закріплено на законодавчому рівні в усіх країнах ЄС, що відбулось порівняно нещодавно із прийняттям Рекомендацій Rec (2002) 10 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи щодо медіації у цивільних справах, до яких належать і трудові спори, Європейського кодексу поведінки медіатора та Директивів Організації Об'єднаних Націй UNCITRAL [3, с. 83].

Але як показує практика і зарубіжний досвід країн, які активно використовують медіацію вона являється ефективною лише за певних умов, має межі застосування оскільки не всі правові спори володіють достатньою "медіабельністю".

Розділемо думку Н.Мазаракі, що під медіабельністю слід розуміти сукупність ознак, які потенційно дають можливість розпочати медіаційну процедуру та досягти мирного і взаємовигідного вирішення правового спору [4, 259].

Серед науковців і практиків не вироблена єдина система критеріїв медіабельності спорів. Дослідники обмежуються переліком ситуацій в яких можлива чи неможлива медіація.

На підставі загального аналізу критеріїв медіабельності спорів, враховуючи особливості розгляду трудових спорів, пропонуємо наступні критерії медіабельності трудових спорів.

Серед об'єктивних критеріїв чільне місце займає відсутність прямої заборони на проведення медіації.

Українське законодавство не передбачає прямих заборон до застосування медіації, але водночас відсутні прямі приписи, які б її дозволяли. Цивільний процесуальний кодекс України, ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» передбачають можливість медіації, але з урахуванням вимог чинного законодавства. Законопроекти «Про медіацію», які вносились на розгляд Верховною Радою України передбачали, що медіація не застосовується у спорах (конфліктах), якщо такі спори (конфлікти) впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не беруть участі у медіації, та в інших випадках, передбачених законом.

Отже, медіативним є спір, який не зачіпає інтереси осіб, які не беруть участі в медіації.

Характер індивідуальних трудових спорів значно впливає на медіабельність спору. Наприклад, питання встановлення оплати і норм праці, умов для їх виконання, переведення і переміщення на іншу роботу, отримання і розміру належних працівникові премій і винагород, надання відпусток, перерозподіл повноважень між працівниками одного рівня професійної діяльності потребують в першу чергу взаємного обговорення, врегулювання сторонами за участю нейтрального медіатора, а не їх вирішення КТС або в суді.

На нашу думку, обговорення можливості вирішення трудового спору шляхом медіації доцільно на етапі оформлення трудових відносин, а положення трудового договору, яке б передбачало можливість за вибором звернутись за вирішення трудового спору в суд чи до медіатора сприяло б популяризації медіації. Виконання цього застереження носитиме принципи добровільності та сумлінності сторін, і в разі обопільного рішення буде застосовуватися основа для подальшої взаємодії.

Медіативним є спір предмет і зміст якого не суперечать моральності і публічному порядку.

Багато питань виникає з приводу медіабельності спорів, що виникають з відносин публічної служби. Для спорів зазначеної категорії пріоритетними є норми спеціальних законів, а норми трудового законодавства підлягають застосуванню лише у випадках, якщо нормами спеціальних законів не врегульовано спірних відносин, та коли про можливість такого застосування прямо зазначено у спеціальному законі.

Але навіть якщо стороною спору є орган державної влади або орган місцевого самоврядування, проте такий орган у спірних правовідносинах виступає не як суб'єкт владних повноважень, а як роботодавець у трудових відносинах, то такий спір підсудний загальним судам та вирішується за правилами цивільного судочинства. Отже в таких випадках не існує перешкод для застосування медіації.

Серед суб'єктивних факторів виделяємо наступні:

Готовність та волевиявлення сторін на застосування медіації для врегулювання спору. Взаємозацікавленість в медіації. Тобто і працівник і роботодавець повинні вільно погодитись на медіацію. Мотивація сторін може бути різною. Це і бажання вирішити спір і отримати результат якомога швидше, бажання співпрацювати у майбутньому, необхідність зберегти конфіденційність, недовіра до судової системи. Сучасна юридична практика свідчить, що роботодавцю вигідно уникати трудових спорів, які тягнуть за собою фінансові витрати на консультантів, представників у суді, експертизи та шкодить діловій репутації.

Практика застосування медіації в зарубіжних країнах свідчить про те, що велике значення для оцінки медіабельності спору має готовність сторін вести конструктивні переговори. Якщо один з учасників не бажає вступати в переговори з протилежною стороною, їх суперечка не повинна ставати предметом медіації. Звісно ж, що бажання сторін вести переговори і шукати можливі виходи з ситуації, що склалася є ключовим фактором при оцінці медіабельності спору.

Взаємозацікавленість у медіації може виникнути у випадках, коли сторони мають небездоганну правову позицію і рішення суду не є очевидним та може мати негативні наслідки для кожної із сторін. Наявність повноважень на укладення мирової угоди, медіативної угоди, а також повноважень на звернення до посередника за врегулюванням спору.

Ст. 86 проєкту закону «Про працю» [2] передбачає, що за результатами медіації, у разі, якщо учасники медіації дійшли згоди, укладається мирова угода у письмовій формі, яка підписується учасниками медіації. У разі невиконання однією із сторін трудових правовідносин взятих на себе зобов'язань за мировою угодою, інша сторона має право звернутися до суду у встановленому законодавством порядку.

Стаття 175 ЦПК України не містить обмежень щодо можливості укладання мирових угод із трудових спорів. Але навіть коли є «примирення сторін», суд може відмовити в затвердженні мирової угоди, якщо встановить, що порушено право працівника чи на оплату вимушеного прогулу або право підприємства на виплату за вимушений прогул, адже в суді можна довести законність звільнення і законне формулювання.

Медіація - ефективний спосіб вирішення трудових спорів, механізм примирення сторін у трудовому праві з мінімальними витратами фінансових, часових і людських ресурсів. Але в деяких випадках лише судовий розгляд може забезпечити справедливе вирішення спору, а медіація може бути використана стороною у власних цілях, наприклад, для затягування строків розгляду, отримання певної інформації. Тому постає необхідність вироблення критеріїв, за наявності яких трудовий спір може вирішуватись за допомогою медіації.

Література:

1. Звіт про здійснення правосуддя Верховним Судом за I півріччя 2019 року.
URL:https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/vidkr_dani_vs/stat_zvit_I_piv_r_2019_zag_1

2. Про працю: Проект закону № 2708 від 28.12.2019

URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67833

3. Запара С. І. Поняття медіації та особливості її становлення в Україні та світі. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 3. С. 83–85. URL: http://pap.in.ua/3_2015/25.pdf.

4. Мазаракі Н.А. Щодо поняття медіабельності спору. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №12. С.258-262.

URL: <http://pgpjournal.kiev.ua/archive/2018/12/49.pdf>

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Громова А.О., помічник судді
Одеського апеляційного господарського суду
(Україна)

Споживче кредитування являє собою найбільш поширений вид банківського кредитування. Разом з тим, попри таку популярність існує низка проблем правового регулювання договору споживчого кредиту, які потребують негайного вирішення задля «оздоровлення» усієї банківської системи в Україні.

Перш за все, досліджуючи проблеми правового регулювання договору споживчого кредиту та шляхи їх вирішення вбачається доцільним визначити загальні проблеми споживчого кредитування як основи цього договору. Як вірно з цього приводу відзначає Несен О.В., «основними проблемами банківського споживчого кредиту є:

- розвиток інфляційних процесів;
- зменшення реальної заробітної плати;
- евальвація національної грошової одиниці;
- низька платоспроможність фізичних осіб;
- висока вартість споживчих кредитів;
- недостатність аналізу банківськими установами кредитоспроможності позичальників-фізичних осіб, що призводить до зростання кредитних ризиків та обсягів неповернення банківських споживчих кредитів» .[1,С36-37]

Харабара В. М. та Грешко Р. І. до цього переліку також справедливо додають:

- «переважання схильності населення до отримання кредитів над схильністю до заощаджень у банківській системі;

- розширення клієнтської бази комерційних банків за рахунок зниження вимог до позичальників;

- спрощення процедури надання кредитів з метою зниження рівня витрат як наслідок призводять до існування надвисоких процентних ставок за кредитами як премій за ризик, росту обсягів проблемних заборгованостей при одночасному збільшенні обсягів реалізації кредитних продуктів і послуг, виникнення

фінансових проблем у банків-лідерів ринку кредитування споживчих потреб» . [2,С.55]

На думку Вовчак О.Д. та Атонюк О. І. «основними заходами щодо удосконалення процесу надання споживчого кредиту можуть бути:

зміна нормативно-правової бази у сфері кредитування фізичних осіб;

здешевлення споживчих кредитів шляхом прив'язки відсоткової ставки за ними до облікової ставки НБУ;

комплексний підхід до оцінки кредитоспроможності потенційних клієнтів;

забезпечення функціонування всеукраїнського бюро кредитних історій, у якому мають бути сконцентровані дані про усіх потенційних позичальників;

активне використання маркетингових технологій для забезпечення зростання обсягів споживчого кредитування, створення нових кредитних продуктів для фізичних осіб». [3,С.150]

Разом з тим, попри існування економіко-правових проблем споживчого кредитування, результати магістерського дослідження вказують і на проблеми, які виникають безпосередньо із договору споживчого кредиту.

Зокрема у результаті аналізу рішень в Єдиному державному судовому реєстрі України, нині в Україні існує чітка тенденція неповернення споживчих кредитів споживачами, що стають підставою для подання кредиторами позовів про стягнення заборгованості та вимоги достроково погасити споживчий кредит. Все це негативно впливає на економічну систему, а також зайвий раз навантажує судову систему. З огляду на це, чимало науковців справедливо підіймають питання про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність», що дозволить кредитодавцям страхувати споживчі кредити. При цьому, вбачається доцільним проводити страхування працездатності, стану здоров'я і життя споживача, страхування майна, що використовується у якості застави, страхування відповідальності боржника за непогашення кредиту, страхування загрози непогашення кредиту. Нині, страхування використовують як супутню чи додаткову послугу, яка не є обов'язковою, що сприяє тому, що кредитодавці не отримують назад кошти, що були надані за договором споживчого кредиту та оплату за його надання й ослаблює всю фінансову та банківську систему України.

Також, ще однією проблемою, яка зовсім нещодавно знайшла вирішення за допомогою судової практики Верховного Суду України є те, що у разі укладення договору споживчого кредиту шляхом підписання анкети-заяви про приєднання, споживачі не розуміють та не знають усіх умов та правил надання банківських послуг, оскільки не ознайомлені із ними.

Ця проблема призводила до того, що сума, яку особа отримувала у споживчий кредит у розмірі 4 тисяч грн. в подальшому через незрозумілі тарифи виростала у декілька разів, що значно ускладнювало виконання договірних зобов'язань.

З огляду на це, вбачається закріпити у Законі України «Про споживче кредитування» основні висновки з рішення Верховного Суду, а саме:

«умови договорів приєднання, які розробляються банком, мають бути зрозумілими всім споживачам і доведені до відома споживачів;

банк має підтверджувати в договорі дійсність умов укладання договору споживчого кредиту;

споживач послуг банку лише приєднується до тих умов, з якими він ознайомлений;

правила надання банківських послуг, не є складовою договору споживчого кредиту ані щодо будь-яких встановлених ними нових умов та правил чи можливості використання банком додаткових заходів, які збільшують вартість кредиту, ані щодо прямої вказівки про збільшення прав та обов'язків кожної із сторін, якщо вони не підписані та не визнаються позичальником, а також якщо ці умови прямо не передбачені». [4]

Також, вбачається доцільним в Законі України «Про захист прав споживача» закріпити вимоги щодо сторін. Зокрема поряд із банками та фінансовими установами, нині в Україні поширені так звані мікрофінансові організації, («Качайгроші», «Швидкогроші», «Loanu»), діяльність яких спрямована на надання споживчих кредитів, однак, законодавчо діяльність таких організацій не врегульована, крім того, вони й відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» не мають права надавати кредити, в тому числі й споживчі.

Крім того, проблемним є невизначеність вимог до споживача, оскільки різними банками та кредитними установами ставляться різні вимоги до споживача, можна дійти висновку, що в більшості випадків йде вимога громадянства, постійного доходу, разом з тим висуваються різні вимоги до віку без будь-якого обґрунтування. Зокрема, частою є вимога більше 21 року, хоча особа отримує повну дієздатність у 18, і доволі дивною та дискримінаційною є вимога щодо досягнення певного віку (60 і більше), оскільки такого інституту як вікова осудність в цивільному праві України немає, і його застосування є недоречним, хоча можливо і практичним.

Все це дає змогу банкам та кредитним установам маніпулювати умовами надання споживчого кредиту та укладати договори споживчого кредиту з неосудними особами.

Таким чином, підсумовуючи всі вищезазначені положення, можна дійти висновку про наявність окремих недоліків правового регулювання договору споживчого кредиту, що потребує вирішення для ефективного його застосування на практиці без шкоди для сторін договору та держави в цілому.

Література:

1. Несен О.В. Споживче кредитування в Україні: проблеми надання та напрями розвитку операцій. *Scientific journal «ЛОГОΣ. The art of scientific mind»*. 2018. № 1. С. 36-37
- 2.Харабара В. М., Грешко Р. І. Кредитування споживчих потреб населення та розвиток інфраструктури фінансових послуг. *Економіка та держава*. 2019. № 4. С. 52-57
3. Вовчак О.Д., Атонюк О. І. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансовоекономічної нестабільності. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 2. С. 148-157

4. Постанова Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі № 342/180/17
URL:http://reyestr.court.gov.ua/Review/82998244?fbclid=IwAR3McI76UN3zUqr3Ou1sgfrAT00vYlA18hmYSSaFdIv0j7UIEb_uG7hkJ2k

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Запара С.І., доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету

Болбот В.В., аспірант
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

В Китаї, як і в Україні, трудові спори вирішуються в індивідуальному та колективному порядку. Загальний порядок вирішення трудових спорів встановлено Конституцією Китайської Народної Республіки (КНР), Законами КНР «Про працю» (Трудовим кодексом КНР), «Про медіацію та арбітраж з трудових спорів», «Про посередництво» тощо [1, 2, 3].

У той же час в Конституції КНР передбачено, що розгляд трудових спорів в КНР здійснюється шляхом переговорів, проведенням арбітражу з трудових спорів, медіації (зокрема, народними погоджувальними комісіями). Згідно ст. 110 Конституції КНР народні погоджувальні комісії є державними адміністративними органами, підпорядковані міським та сільським комітетам [4].

З 1 січня 2011 р діяльність народної погоджувальної комісії регулювалася Законом КНР «Про посередництво» [3]. Відповідно до ст. 1 даний закон регулює порядок народного посередництва при врегулюванні спорів між громадянами з метою збереження соціальної гармонії і стабільності. Ст. 2 зазначеного закону термін “народне посередництво” відносить до процесу, за яким народні погоджувальні комісії переконують зацікавлені сторони в необхідності досягнення мирової угоди [3].

Відповідно до статті 16 Цивільного процесуального кодексу КНР (ЦПК КНР) народні погоджувальні комісії, здійснюють примирення на основі принципу добровільності. Сторони повинні дотримуватися угоди, досягнутої в результаті примирення; в разі небажання примирюватись, або недосягнення примирення, вони можуть подати позов до народного суду.

Глава 8 Цивільного процесуального кодексу КНР (далі ЦПК КНР) цілком присвячена примиренню. Відповідно ст. 85 ЦПК КНР народні суди при розгляді цивільних справ на основі принципу добровільності сторін, виходячи з встановлених фактів, встановлюють суть справи, спонукають сторони до примирення. При досягненні угоди в результаті примирення народний суд ухвалює мирову угоду. У мировій угоді повинні бути вказані вимоги сторін, факти у справі та результати примирення [6].

Якщо «народна медіація» виявилась не ефективною, примирення, також, здійснюють органи арбітражу. Закон КНР «Про медіацію і арбітраж з трудових спорів» (Прийнятий 29 грудня 2007 року на 31-му засіданні Постійного комітету ВЗНП 10-го скликання; вступив в силу з 1 травня 2008 року) [2] передбачає як індивідуальні, так і колективні трудові спори.

Відповідно до ст. 2 Закону трудовий арбітраж застосовується, якщо трудовий спір має відношення до: встановлення трудових відносин; укладення, виконання, зміни, розірвання або припинення трудового договору; виключення з реєстру (списку), звільнення з посади, звільнення, залишення роботи; з питань робочого часу, часу відпочинку і відпустки, соціального страхування, добробуту, навчання персоналу, а також з питань охорони праці; з питань оплати праці, медичних витрат по лікуванню виробничих травм, субсидій та компенсацій; інших випадків, передбачених законодавчими та нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 5 Закону встановлюється наступний порядок вирішення трудового спору. При виникненні трудового спору, в разі якщо сторони не мають наміру вести переговори, не дійшли згоди, або не виконують досягнуту угоду, допускається звернення до медіатора для проведення медіації; в разі якщо сторони не бажають вдатися до медіації, не дійшли згоди в результаті медіації, або не виконують досягнуте медіації угоду, допускається звернення до комітету з арбітражу трудових спорів про проведення арбітражу; в разі невиконання ухвали арбітражу, допускається подача позову до народного суду, якщо іншими положеннями Закону не передбачено інше.

Відповідно до ст. 18 Закону «Про медіацію і арбітраж з трудових спорів» управління у справах праці при Державній раді КНР на підставі відповідних положень цього Закону розробляє Правила проведення арбітражу. Управління у справах праці народних урядів провінцій (автономних районів, міст центрального підпорядкування) ведуть координацію роботи з проведення арбітражу трудових спорів своїх адміністративно-територіальних одиниць [2].

Відповідно до статті 81 Закону КНР «Про працю», арбітражна комісія по трудових спорах формується з представників органу трудової адміністрації, представників професійної спілки представників працівника. Голова арбітражної комісії по трудових спорах призначається з числа представників органу по питанням труда та зайнятості [1].

Колективні трудові спори розглядаються за допомогою організації переговорів між сторонами спору. Переговори організуються органом державного управління в сфері праці (стаття 84 Закону КНР «Про працю»). Якщо спір не врегульовано у результаті переговорів, він передається в комісію до трудового арбітражу, а потім в народний суд (стаття 85 Закону КНР «Про працю») [1, 5].

Таким чином, що система вирішення трудових спорів у Китаї передбачає їх вирішення як на індивідуальному, так і колективному рівнях із розгалуженою системою посередництва та примирення із застосуванням елементів медіації на кожному з рівнів.

Література:

1. Про працю в Китайській Народній Республіці: Закон Китайської Народної Республіки від 5 липня 1994 року. URL: <https://chinahelp.me/work/zakon-knr-o-trude>
2. Про медіацію і арбітраж з трудових спорів в Китайській Народній Республіці: Закон Китайської Народної Республіки від 29 грудня 2007 року URL: https://chinalaw.center/labour_law/china_labour_mediation_arbitration_law_2007_russian/
3. О посредничестве: Закон Китайской Народной Республики від 28 серпня 2010 року. URL: <https://asia-business.ru/law/law3/agent/>
4. Конституція Китайської Народної Республіки: Закон Китайської Народної Республіки від 4 грудня 1982 року (в редакції 2018 р.) URL: https://chinalaw.center/constitutional_law/china_constitution_revised_2018_russian/
5. Ромадова Л.А. Правовое регулирование труда в Китае *NarodiRossii*. URL: <https://narodirossii.ru/?p=12866>
6. Цивільний процесуальний кодекс Китайської Народної Республіки: Закон КНР від 1991 року/на 4-й сесії Постійного комітету ВЗНП 7-го скликання 9 квітня 1991 року, змінений відповідно до Рішення Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників 10-го скликання «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу КНР» 28 жовтня 2007 р.). URL: https://chinalawinfo.ru/procedural_law/law_civil_procedure

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СФЕРІ СПОРТУ

Килимник Ю.А., аспірантка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія
(Україна)

Наша держава знаходиться на початку шляху до створення незалежного громадянського суспільства. Найважливішим інструментом цієї роботи у всьому світі є громадські організації основне призначення яких - здійснення діяльності, спрямованої на формування суспільних благ у всьому спектрі їх складових: культура, освіта, медицина, побут, спорт, відпочинок, екологія, захист природи, пенсійне страхування, підтримка малозабезпечених груп населення, охорона природи, захист прав громадян та юридичних осіб у різних областях і інші.

У сучасних умовах розвитку суспільства громадські організації давно вже стали повноправними учасниками не тільки в суспільно-громадському житті, а й в інших сферах діяльності. Маючи більш гнучку організаційну структуру, соціально орієнтовану стратегію управління ці громадські структури своєю діяльністю сприяють розширенню структури суспільних потреб, створюють можливості для додаткового альтернативного надання економічних благ і послуг споживачам. Громадські організації об'єднують зусилля громадян, організацій і держави, коштів юридичних і фізичних осіб для вирішення найбільш важливих проблем людини і суспільства. Склад і види діяльності громадських організацій

різноманітні і регулюються державою та установчими документами, це стосується і діяльності громадських організацій в сфері спорту [1].

У розвинених західних країнах традиційно існує поділ спортивної діяльності на спорт вищих досягнень і спорт для всіх. Управлінням і розвитком цих видів спортивної діяльності займаються різні організації, фінансування здійснюється окремо і переважно з різних джерел. При цьому пріоритетним напрямком є розвиток спорту для всіх, масового спортивного руху, наслідком чого стало залучення в заняття спортом значного числа людей (40-60% від загальної чисельності населення).

У розвитку масового спорту пріоритетна роль належить інститутам громадянського суспільства як найбільш гнучким, мобільним і які мають можливість швидко реагувати на соціальні запити населення, до числа яких можна віднести і органи місцевого самоврядування.

Специфікою органів місцевого самоврядування, що дозволяє зробити вагомий внесок в розвиток масового спорту, є реалізація принципів різноманіття організаційних форм, самостійності у вирішенні місцевих проблем, раціональності у використанні місцевих матеріальних ресурсів.

До інститутів громадянського суспільства, які могли б брати активну участь у розвитку масового спорту, слід віднести невідприємницькі громадські організації. Невідприємницькі організації можуть створюватися з метою охорони здоров'я громадян та розвитку фізичної культури і спорту.

В даний час в сфері фізичної культури і спорту діють як підприємницькі, так і невідприємницькі організації. Підприємницькі організації досить успішно зарекомендували себе в сфері професійного спорту, надання платних фізкультурно-оздоровчих послуг, організації видовищних спортивних заходів. Це професійні і аматорські підприємницькі спортивні клуби та оздоровчі центри, платні спортивні секції, фітнес-центри і т.

До невідприємницьких спортивних організацій (установ) слід віднести: спортивні установи та невідприємницькі фізкультурно-спортивні товариства, це дитячо-юнацькі спортивні школи, спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю, школи вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки, центри студентського спорту вищих навчальних закладів, фізкультурно-оздоровчі установи, центри фізичного здоров'я населення, центри фізичної культури і спорту інвалідів.

Специфічною ознакою спортивних організацій є те, що всі вони створюються і діють на підставі положень, а їх засновниками переважно є центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації або органи місцевого самоврядування. Фінансування ж спортивних установ здійснюється за рахунок власника (засновника), відповідного бюджету або інших джерел, не заборонених законодавством. Також вважаємо за необхідне зазначити, що у формі невідприємницького фізкультурно-спортивного товариства [2]. Усі вони створюються і діють відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» й створюються у формі громадського об'єднання, та діють на підставі своїх статутів. Відповідно до частини 1 статті 14 Закону України «Про громадські об'єднання» легалізація (офіційне визнання) об'єднань громадян є обов'язковою і здійснюється

шляхом їх реєстрації або повідомлення про заснування [3]. Слід зазначити, що часто послуги, що надаються цими організаціями, недоступні для широкого загалу населення через їх високу вартість. Значна частина фізкультурно-спортивних послуг за своєю природою є соціальними благами – може забезпечуватися тільки не лише підприємницькими структурами. Це відноситься до масового аматорського спорту, спорту інвалідів, розвитку фізичної культури в дитячих дошкільних і освітніх установах, на виробництві, за місцем проживання. У нашій країні надання цих послуг традиційно забезпечується державою і громадськими організаціями [4].

Отже, слід зазначити, що у нинішніх умовах виникає необхідність у створенні нових організаційних форм громадських об'єднань, які б поєднували сучасні методи діяльності з можливістю розвитку соціально значущих напрямків фізкультурно-спортивної діяльності.

Особливістю непідприємницьких організацій є заборона на розподіл ресурсів між її учасниками, що може вважатися гарантією направлення всіх коштів на виконання покладених на них соціальних зобов'язань.

Література:

1. Гуськов С.И. Профессиональный спорт и международное спортивное движение. *Теория и практика физич. культуры*. 1991. № 8. С. 56-59.
2. Біляєв О. О. Спортивні організації як суб'єкти цивільного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. О. Біляєв ; кер. роботи В. М. Ігнатенко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 21 с.
3. Про громадські об'єднання: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1. С.1
4. Харитонов Є. О., Харитонова О.І., Старцев О.В. Цивільне право України: підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Істина, 2011. 808 с.

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ПОСОБИЯ ПО ВРЕМЕННОЙ НЕТРУДОСПОСОБНОСТИ ПРИ КАРАНТИНЕ

Ковалева Н.П., старший преподаватель
кафедры гражданско-правовых дисциплин
УО «ГГУ им. Ф Скорины»
(Республика Беларусь)

Карантин это система государственных или местных мероприятий, обеспечивающая предупреждение распространения инфекционных заболеваний [1, с.320]. В соответствии с постановлением Министерства здравоохранения Республики Беларусь 18.07.2012 г. № 108 «Об ограничительных мероприятиях» карантин это система административных и санитарно-противоэпидемических мероприятий, направленных на предотвращение распространения среди населения инфекционных заболеваний, имеющих способность оказывать серьезное влияние на здоровье населения и быстро распространяться в международных масштабах,

локализацию и ликвидацию очагов таких заболеваний на отдельной административно-территориальной единице Республики Беларусь.

Сегодня действующее законодательство лишь указывает, что пособие по временной нетрудоспособности назначается в случае карантина [2, п. 2.2.], однако не раскрывает процесс получения данного пособия. Пункт 15 Положения о порядке обеспечения пособиями по временной нетрудоспособности и по беременности и родам определяет, что пособие по временной нетрудоспособности может назначаться на весь период отстранения от работы в связи с карантином. В тоже время статья 49 Трудового кодекса Республики Беларусь не содержит в качестве самостоятельного основания для отстранения от работы – введение карантина, лишь указывая на состояние, связанное с болезнью [3]. При этом на наш взгляд понятие «болезни» трактуется очень широко, это может быть любое заболевание препятствующее выполняемой работе. Главным является не конкретная разновидность болезни (одной или нескольких), а только то, что из-за нее возникло состояние, препятствующее выполнению работы. Поэтому на наш взгляд при данном основании отстранения от работы должен быть юридически зафиксирован факт заболевания, препятствующего выполняемой работе (например, выданный учреждением здравоохранения листок нетрудоспособности).

Кроме того статья 22 Закона Республики Беларусь от 7 января 2012 г. № 340-З «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения» закрепляет, если физические лица, имеющие инфекционные заболевания или контактировавшие с физическими лицами, имеющими инфекционные заболевания, а также с подозрением на инфекционные заболевания могут быть источником инфекционных заболеваний в связи с особенностями выполняемой ими работы или производства, в котором они заняты, могут быть отстранены от работы в порядке, определенном законодательством о труде [4]. Но при этом данная норма не согласуется с пунктом 2.2 постановления Совета Министров Республики Беларусь, 28 июня 2013 г. № 569 «О мерах по реализации Закона республики Беларусь «О государственных пособиях семьям, воспитывающим детей», в соответствии с которым в случае карантина предусмотрена выплата пособия по временной нетрудоспособности, поэтому считаем целесообразным часть 5 статьи 22 Закона Республики Беларусь от 7 января 2012 г. № 340-З «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения» дополнить фразой: «с выплатой пособия по социальному страхованию».

Вместе с тем пункт 58 постановления Министерства Здравоохранения Республики Беларусь и Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь, 9 июля 2002 г. № 52/97 (в ред. от 29 августа 2011 г) «Об утверждении инструкции о порядке выдачи и оформлению листков нетрудоспособности и справок о временной нетрудоспособности», предусматривает, что лицам, которые являются носителями инфекционных заболеваний и источником распространения инфекционных заболеваний, подлежащим отстранению от работы в связи с особенностями производства, в котором они заняты, или выполняемой ими работы, листок нетрудоспособности выдается врачом-инфекционистом, а при его отсутствии – лечащим врачом на весь период отстранения от работы [5].

Подобная практика используется и в других странах: в Украине пособие по временной нетрудоспособности предоставляется застрахованному лицу в форме материального обеспечения, которое полностью или частично компенсирует потерю заработной платы (дохода), в случае наступления у него страхового случая карантина, наложенного органами санитарно-эпидемиологической службы (статья 22) [6], в Молдове к видам пособий по временной нетрудоспособности относят пособие по предупреждению заболеваний (карантин), предоставляемое застрахованным лицам, которым запрещается продолжать работу по причине карантина на период, установленный в листке о медицинском отпуске (статья 5,14) [7], в Российской Федерации предусмотрено обеспечение пособием по временной нетрудоспособности в случае карантина застрахованного лица, а также карантина ребенка в возрасте до 7 лет, посещающего дошкольную образовательную организацию [8]. Скорее всего, при установлении данной нормы российский законодатель исходил из вопроса сохранения здоровья детей, особенно когда в дошкольном учреждении вводится карантин при возникновении угрозы опасных инфекционных заболеваний, контакт с которыми в определенном возрасте является не безопасным (например, гнойный менингит, ветряная оспа, корь и другие). В законодательстве Республики Беларусь подобная норма отсутствует, но вероятность возникновения такой ситуации возможна (например, в дошкольном учреждении вводится карантин (по острому инфекционному заболеванию) и посещение дошкольного учреждения является не безопасным для ребенка, то как поступить в данной ситуации родителям (опекунам), наиболее вероятным способом – оформление отпуска (отпуска без сохранения заработной платы) и нахождение с ребенком вне дошкольного учреждения). В данной ситуации норма, изложенная в Российской Федерации является актуальной и может быть позаимствована в законодательство Республики Беларусь.

Таким образом, считаем целесообразным внести изменения в абзац 6 подпункта 2.1 Положения о порядке обеспечения пособиями по временной нетрудоспособности и по беременности и родам изложив следующим образом: «карантина застрахованного лица, а также карантина ребенка в возрасте до 7 лет, посещающего учреждения дошкольного образования» и пункт 58 постановления Министерства Здравоохранения Республики Беларусь и Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь, 9 июля 2002 г. № 52/97 «Об утверждении инструкции о порядке выдачи и оформлению листов нетрудоспособности и справок о временной нетрудоспособности» дополнить третьим абзацем следующего содержания: «при карантине листок нетрудоспособности по уходу за ребенком до 7 лет, посещающим учреждения дошкольного образования, выдается лечащим врачом, который осуществляет наблюдение за ребенком одному из родителей (опекуну) на весь период карантина, установленного на основании решения местных органов управления и самоуправления соответствующего уровня».

Литература:

1. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Главная редакция Молдавской советской энциклопедии. 1989. 340 с.

2 О мерах по реализации Закона республики Беларусь «О государственных пособиях семьям, воспитывающим детей: постановления Совета Министров Республики Беларусь, 28 июня 2013 г. № 569. *Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь*. 2013. 5/37507.

3 Трудовой кодекс Республики Беларусь: Закон Респ. Беларусь, 26 июля 1999 г., № 296-3 в редакции закона Респ. Беларусь от 8 января 2014 г. *Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь*. 1999. № 80. 2/70.

4 О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения: Закон Республики Беларусь, 7 янв. 2012 г. № 340-3. *Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь*. 2012. № 8. 2/1892.

5 Об утверждении инструкции о порядке выдачи и оформлению листков нетрудоспособности и справок о временной нетрудоспособности: постановление Министерства Здравоохранения Республики Беларусь и Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь, 9 июля 2002 г. № 52/97 (в ред. от 29 августа 2011 г). *Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь*. 2002. № 98. 5/34091

6 О общеобязательное государственное социальное страхование: Закон Украины, 23 сентября 1999 г. № 1105-XIV. *Официальный вестник Украины*. 1999. № 42. Ст. 2080.

7 О пособиях по временной нетрудоспособности и других пособиях социального страхования: Закон Республики Молдова, 22 июля 2004 г. №289-XV (в ред. от 28 марта 2014 г.). *Официальный монитор Республики Молдова*. 2004. №168 – 170. Ст.773

8 Об обязательном социальном страховании на случай временной нетрудоспособности и в связи с материнством: Федеральный закон, 29 декабря 2006 г. № 255-ФЗ (ред. от 25 ноября 2013г.). *Собрание законодательства Российской Федерации*. 2007. № 1. Ст. 18.

ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Кривенко Ю.В. кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права Національного
університету «Одеська юридична академія
(Україна)

На сьогодні боротьба з коронавірусною хворобою (COVID-19), як в Україні, так і в світі в цілому, набуває яскраво виражений політичний і економічний відтінок. Сучасний період світового розвитку характеризується тим, що проблеми забезпечення права на охорону здоров'я впливають на всі напрями співпраці держав. Ці проблеми давно переросли державні кордони і стали турботою всієї світової спільноти. Накопичені людством знання свідчать про те, що саме здоров'я визначає виживання людини як біологічного виду. Здоров'я є найважливішою якісною характеристикою, що відбиває фізичний, психічний і соціальний добробут особи.

Однак в міжнародних і регіональних документах, що закріплюють поняття здоров'я, містяться різні формулювання («здоров'я населення», «здоров'я нації», «громадське здоров'я»), що мають неоднакове значення. Крім того, в нормативних правових актах і науковій літературі зустрічаються схожі за звучанням, але не за юридичною змістом, конструкції («захист здоров'я», «зміцнення здоров'я», «забезпечення основних передумов здоров'я»), що утрудняють визначення змісту права на здоров'я.

Одночасно здоров'я - запорука успішної інтеграції індивіда в суспільстві.

Вирішальною умовою при цьому є розширення доступу до продукції медичного призначення - лікарським і діагностичним засобів, профілактичним технологіям і т.д. для всіх груп населення.

Потреба в здоров'ї носить загальний характер. Можна виділити наступні види потреб у здоров'ї: індивідуальна потреба, сімейна, колективна (групова) і громадська. Зазначені види потреб в здоров'я взаємопов'язані і взаємозалежні. Їм притаманні як загальні риси, так і певна специфіка, яку необхідно враховувати при формуванні політики охорони і зміцнення здоров'я населення під час пандемії. Пандемія – це поширення захворювання у світових масштабах. Пандемія відбувається тоді, коли з'являється новий вірус грипу і поширюється по всьому світу, а населення немає імунітету до вірусу, а також ефективних засобів профілактики, тобто вакцинації та лікування і виникає загроза життю та здоров'ю людини.

Міжнародне визнання права на охорону здоров'я означає, що особи повинні бути самі відповідальні за своє здоров'я, а органи державної влади повинні проводити політику, спрямовану на його збереження і зміцнення в масштабах нації. У зв'язку з цим право на охорону здоров'я включає ряд положень, які по-різному формулюються в конституціях різних країн, але закріплення і регулювання яких міжнародно-правовими нормами є природним продовженням їх забезпечення і гарантією їх глобальної реалізації.

Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно оголосила пандемію коронавірусу в світі. Зміст категорії «охорона здоров'я» визначений в ст. 11 Європейської соціальної хартії 1996 р та включає «попередження по можливості причин захворювань; створення консультативних та просвітницьких установ, які сприяють зміцненню здоров'я населення і розвитку індивідуальної відповідальності людей за своє здоров'я; запобігання по можливості епідемічним та іншим захворювань, а також нещасних випадків» [1].

Надзвичайна ситуація - обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності. [2]

На сьогодні одним з превентивних засобів розповсюдження коронавірусу є введення карантину. Первинне слово «карантин» означало «час, що триває сорок днів» (італ. *quarantena*, від італ. *quaranta giorni*;— сорок днів). Введення карантину відноситься до форс-мажорних обставин передбачається продовження термінів отримання та надання адміністративних та інших послуг; ряд заходів, спрямованих на захист прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб, недопущення припинення надання житлових субсидій, реєстрації тощо.

Отже, особи самі є відповідальними за своє здоров'я, а органи державної влади повинні проводити політику, спрямовану на його збереження і зміцнення в умовах загрози.

Література:

1. Гомьен Д., Зваак Л., Харрис Д. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. Пер. с англ. / науч. ред. Л.Б. Архипова. М., 1998

2. Кодекс цивільного захисту України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2013. № 34-35. ст.458

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)»: Закон України. URL.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68397

ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У ПЕРІОД КАРАНТИНУ

Кучма О.Л. доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового права та
права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Україна)

Набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» (далі - Закон), яким внесено зміни до низки нормативно-правових актів, в тому числі і з питань трудових відносин. Так, зокрема, внесені зміни до статті 84 Кодексу законів про працю України та статті 26 Закону України «Про відпустки», відповідно до яких у разі встановлення Кабінетом Міністрів України карантину відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» термін перебування у відпустці без збереження заробітної плати на період карантину не включається у загальний термін, встановлений вищезгаданими нормами законодавства (15 календарних днів на рік).

Законом визначено, що на період встановлення карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) роботодавець може доручити працівникові, у тому числі державному

службовцю, службовцю органу місцевого самоврядування, виконувати протягом певного періоду роботи, визначену трудовим договором, вдома, а також надавати працівнику, у тому числі державному службовцю, службовцю органу місцевого самоврядування, за його згодою відпустку;

Також Законом передбачені доплати до заробітної плати окремим категоріям працівників, які безпосередньо зайняті на роботах з ліквідації захворювання серед людей на коронавірусну хворобу та які забезпечують життєдіяльність населення, пільгові умови з питань надання субсидій та взяття на облік центром зайнятості та інші питання, пов'язані з ускладненням виконання учасниками правовідносин зобов'язань через запровадження карантину. Прийняття такого Закону є необхідною і логічною реакцією законодавця на необхідність врегулювання відносин у суспільстві, які не можуть бути збережені на колишніх умовах на період дії карантину. Проте, важливим є дотримання балансу інтересів учасників правовідносин, яких дані зміни стосуються. Даним Законом внесено низку змін до різних законів, які регулюють правовідносини між різними учасниками (одержувачем та платником податків, надавачем та одержувачем субсидії, працівником та роботодавцем тощо).

Проаналізуємо зміни які торкнулись правовідносин між працівниками (які не задіяні у ліквідації захворювання і які не забезпечують життєдіяльність населення) та їх роботодавцями на предмет дотримання балансу інтересів між працівником, роботодавцем та державою.

Щодо можливості роботодавцям доручати працівникам працювати вдома на період карантину. Звісно така норма Закону позитивно впливає на можливість працівника виконувати трудову функцію вдома (якщо характер роботи це дозволяє), що зменшує ризик контакту з інфікованими людьми. Кодексом законів по працю не регулюється питання роботи надомників, дистанційна робота, проте можливість працювати у нестандартних формах зайнятості регулюється іншими нормативно-правовими актами, а також може регулюватися на локальному рівні. Зазначення в Законі про це, з конкретизацією суб'єктного складу (в т.ч. державні службовці та працівники органів місцевого самоврядування) є позитивним, але не являється інноваційним для трудових відносин.

Щодо можливості надання роботодавцем відпустки працівнику за його згодою на період карантину. Трудове законодавство не встановлює обмежень, що на період карантину працівник не може бути у відпустці. Відпустки, в залежності від виду, використовуються в періоді, погодженому заздалегідь між працівником і роботодавцем (відповідно до графіків відпусток), або залежно від настання обставин, що надають право на таку відпустку (відпустка без збереження заробітної плати за сімейними обставинами, в зв'язку з одруженням, по догляду за дитиною до досягнення трирічного віку тощо) та ін. Але якщо є згода між працівником та роботодавцем, наприклад використати частину щорічної відпустки у період інший, ніж погоджений у графіку відпусток, то працівник може використати відпустку в інший період, в тому числі і в період карантину. Тому дана норма Закону ще раз нагадала про вже закріплену у Законі можливість працівнику і роботодавцю погодити період отримання відпустки.

Щодо внесення змін до строку відпустки без збереження заробітної плати за сімейними обставинами чи з інших причин протягом календарного року. Законом внесені зміни до норми-гарантії того, що працівнику не може бути надано відпустки без збереження заробітної плати за сімейними обставинами чи з інших причин більше ніж 15 календарних днів протягом року. Дане обмеження було внесено до трудового законодавства в зв'язку із зловживаннями роботодавців, коли працівники тривалий час перебували у відпустках без збереження заробітної плати. Зрозуміло, що змінами передбачено надання такої відпустки тільки зі згоди працівника, але працівник та роботодавець де-факто не рівні учасники трудових правовідносин (за поодинокими винятками, коли працівник настільки цінний для роботодавця, що може на рівних із ним обговорювати всі умови трудових відносин без загрози бути звільненим, якщо не погодиться з пропозицією роботодавця), і незгода працівника взяти відпустку без збереження заробітної плати на період карантину може бути останньою незгодою особи в статусі працівника у даного роботодавця. До внесення таких змін роботодавець також міг змушувати працівника взяти відпустку без збереження заробітної плати, але законодавець обмежував сторони правовідносин щодо тривалості такої відпустки, нинішні зміни дозволили відпустку на весь час карантину та ще 15 днів протягом календарного року, в якому був карантин. Дані зміни, на відміну від попередніх є інноваційними та суттєво змінюють обсяг гарантій для працівника в трудових правовідносинах.

Пандемія коронавірусу не тільки забирає життя та здоров'я людей, але і впливає на бізнес та економіку в цілому, блокуючи роботу в різних сферах життєдіяльності країн. На сьогодні, законодавство передбачає варіанти врегулювання відносин з працівником, коли неможливо зберегти колишні умови праці (хоча ситуації не тотожні, але також враховують неможливість працівника виконувати трудові обов'язки відповідно до умов договору).

Так, при простій (зупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідворотною силою або іншими обставинами), в залежності від того з вини кого даний юридичний факт має місце, працівникові не зберігається заробітна плата, якщо простій виник з вини працівника, або сплачується 2/3 від тарифної ставки, якщо простій виник через нездатність роботодавця забезпечити працівника умовами праці та небажанням працівника на час простою перевестись на іншу посаду. В даному випадку ні вини роботодавця ні вини працівника у неможливості виконання трудових обов'язків немає (не кожену роботу можна виконати вдома, наприклад, касиру банку), проте, у разі вимушеної відпустки без збереження заробітної плати у працівника будуть правові наслідки, аналогічні простою з вини працівника.

Також Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» передбачено надання допомоги по тимчасовій непрацездатності у разі настання таких страхових випадків як карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби; на період перебування у закладах охорони здоров'я, а також на самоізоляції під медичним наглядом у зв'язку з проведенням заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), а також локалізацію та ліквідацію її спалахів та епідемій.

Зрозуміло, що карантин, який запроваджений Кабінетом Міністрів України не тотожний карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби і держава не може взяти на себе обов'язок надати допомогу по тимчасовій непрацездатності такій кількості осіб, як при всеукраїнському карантині.

Аналізуючи зміни законодавства, приходимо до висновку, що зміни дещо незбалансовані щодо інтересів держави, роботодавців та працівників, при цьому інтереси працівника стали менш захищеними. Вимагати від роботодавця виплати заробітної плати працівнику у встановленому в трудовому договорі розмірі при відсутності факту роботи працівника, яка мала б забезпечити прибуток роботодавцю є кроком до змушення роботодавця скорочувати робочі місця, щоб не накопичувати заборгованості по заробітній платі. Але і створити умови, при яких працівникам за їх згоди, надаватиметься відпустка без збереження заробітної плати на період карантину, не є проявом соціальної функції держави.

30 березня 2020 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)», у якому законодавець збалансованіше врегулював відносини між державою, роботодавцем та працівником, запропонувавши врегулювати трудові правовідносини у даний період через правову конструкцію часткового безробіття, виклавши статтю 47 Закону України «Про зайнятість населення» в новій редакції та додавши статтю 47¹ Допомога по частковому безробіттю на період здійснення заходів щодо запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), передбачених карантинном, встановленим Кабінетом Міністрів України, якою можуть скористатися суб'єкти малого та середнього підприємництва.

Всі учасники даної тріади зацікавлені один в одному, тому і кроки подолання кризових та форс-мажорних явищ слід здійснювати з врахуванням інтересів всіх учасників, а не тільки з позиції сили. Вважаю за необхідне скасувати норми, які дозволили збільшення кількості днів відпустки без збереження заробітної плати на період карантину.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАКРИТОГО СПИСКУ NUMERUS CLAUSUS У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО ОХОРОНУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Менська О.А., кандидат юридичних наук,
головний консультант відділу організаційного забезпечення діяльності
Першого заступника Голови Верховної Ради України
(Україна)

Загальновідомо, що право особи на належні їй об'єкти власності, закріплює за нею певні правомочності, які водночас створюють можливість для зловживання правом: як і самим власником, так і з боку владних суб'єктів. Така ситуація в законодавстві закономірно породжує правові проблеми, пов'язані з

нагромадженням випадків, коли державний примус застосовується до власника на належне йому майно і за відсутності протиправної поведінки (дій або бездіяльності), яка могла б тлумачитися як неправомірна.

Застосування примусу з боку владних утворень, як певне знаряддя впливу на поведінку суб'єктів задля мети схилити їх діяти супротив своїй волі або навпаки – спонукати утриматися від певних дій, із давніх-давен було властиве, по суті, кожному суспільству. Нині примус здебільшого пов'язують із реакцією на вже здійснену неправомірну поведінку. Утім, першорядною метою вжиття примусу є і залишається заохочення суб'єктів до належної поведінки з подальшим усуненням ймовірних негативних наслідків. У такий спосіб законодавець вказує, що свобода поведінки у діях власника не безмежна і завжди буде знаходитися в правових рамках відповідної діючої норми, яка визначатиме свободу поведінки.

Не реалізувавши ідею закритого переліку видів неправомірної поведінки у галузевому законодавстві, що безпосередньо регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини, створилася гостра правова ситуація, супроводжувана вкрай негативною практикою вирішення питань позбавлення права власності на об'єкти культурної спадщини. Власне кажучи, уся пам'яткоохоронна законодавча палітра не рясніє багатством барв правових настанов, які можуть використовуватися для розв'язання питань про правомірність та обґрунтованість застосування закритого переліку підстав припинення права власності на об'єкти культурної спадщини. Усунення такої прогалини досягається шляхом отримання відомостей про заборони у діях власника об'єкта, надавши їм публічності, аби це не призвело б ні до розмивання, ні до тлумачення змісту норми на свій розсуд. Саме тому, примусове припинення права власності на об'єкти культурної спадщини має ґрунтуватись на конституційних засадах про неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законами.

Слід окреслити, що у нормах Конституції України закріплені гарантії захисту права приватної власності. Водночас окреслені й виключення щодо можливості примусового відчуження об'єктів права приватної власності. Аналізуючи норми Основного Закону, варто зазначити, що у галузевому законодавстві, зокрема Цивільному кодексі України, задекларовані конституційні положення щодо примусового відчуження об'єктів права приватної власності. Власне, статтею 321 ЦК України визначені загальні засади непорушності права власності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом.

Національним законодавством, яке окрім іншого, регулює правові відносини у сфері охорони культурної спадщини, визначені підстави та порядок примусового відчуження (викупу) пам'яток культурної спадщини. Так, стаття 21 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 р. № 1805-III регламентує це питання. Примусове відчуження або викуп пам'яток можливе за наявності ситуації при якій в результаті дій або бездіяльності власника пам'ятки їй загрожує пошкодження або знищення, відповідний орган охорони культурної спадщини робить власнику пам'ятки відповідне попередження. Якщо власник

пам'ятки не вживе заходів щодо її збереження, зокрема у зв'язку з неможливістю створення необхідних для цього умов, суд за позовом відповідного органу охорони культурної спадщини може постановити рішення про її викуп. У разі невідкладної необхідності забезпечення умов для збереження пам'ятки позов про її викуп може бути пред'явлено без попередження. Викуплена пам'ятка переходить у власність держави. Викупна ціна пам'ятки визначається за згодою сторін, а в разі спору – судом. Таким чином, власник безповоротно втрачає юридичний зв'язок із майном, що йому належало на праві приватної власності.

Із аналізу даної норми слідує, що відповідним органом охорони культурної спадщини надано право на пред'явлення позову про викуп пам'ятки без попередження власника за умови виникнення невідкладної необхідності у забезпеченні умов для збереження пам'ятки. При цьому примусовий викуп може бути застосований і тоді, коли власник не має можливості створити необхідні умови для збереження пам'ятки. У такій ситуації кінцевою метою при примусовому позбавленні власника права на майно шляхом викупу, є припинення дії (бездіяльності) власника, які руйнують чи завдають непоправної шкоди об'єкту культурної спадщини. Таким чином, поза предметною увагою законотворців залишилися питання, пов'язані з видами поведінки (дій чи бездіяльності), яка може нашкодити пам'ятці, за що і слідує процедура викупу. Усе це зумовлює необхідність у тому, аби законодавцем був детально прописаний механізм, типізація й опис змісту протиправної поведінки або випадків та обставин, через які у законний спосіб власник пам'ятки буде змушений передати у власність держави даний об'єкт.

Отже, встановивши, по суті, відкритість у питаннях визначення протиправної поведінки власника пам'ятки на розсуд уповноваженого органу охорони культурної спадщини, що спричинила чи могла спричинити втрату пам'яткою своєї автентичності, законодавцем була породжена правова проблема дезорганізації цивільного обороту об'єктів культурної спадщини, який зумовлює певні труднощі в питаннях утримування викупленої пам'ятки у належному стані державою. Адже диверсифікація джерел фінансування всієї пам'яткоохоронної галузі характеризується станом невідповідності її потребам та запитам, висуванням на перший план комерційних цілей, загальною нерентабельністю таких об'єктів для потенційних меценатів та інвесторів. Подібне, на наше переконання, є особливо негативним та невдалим інструментом у питаннях збереження об'єктів вітчизняної культурної спадщини.

Як вихід із ситуації, що склалася, пропонуємо застосувати норму, у якій буде викладено вичерпний перелік підстав примусового припинення права власності на пам'ятки культурної спадщини, укладений за принципом *numerus clausus*.

Принцип *numerus clausus* (лат. – вичерпний; закритий; замкнутий; обмежений перелік) щодо підстав припинення права власності на пам'ятки культурної спадщини повинен полягати в недопустимості викупу даних об'єктів, інакше як це прямо передбачено законодавцем, зокрема у галузевому нормативно-правовому акті. Суть даного принципу полягає в законодавчому «бар'єрі»: у встановленні й закріпленні законом вичерпних підстав примусового припинення

права власності на пам'ятки культурної спадщини. У такий спосіб законодавець інформує власників пам'яток про своєрідні «правила гри»: воля, дії, бездіяльність власника на якого покладено відповідний обов'язок по належному утриманню пам'ятки культурної спадщини, потрібні та повинні враховуватися до порушення ним відповідної заборони, що забезпечує реалізацію принципу публічності чинних і визнаних правопорядком щодо до даних об'єктів дій. Ідея вичерпного переліку означатиме, що нормативно закріплений перелік видів протиправної поведінки зобов'язуватиме визначене коло суб'єктів точно знати про те, які саме види посягання неприпустимі з його боку як власника. Таким чином, у законі даний перелік буде визначений із тією метою, щоб власник міг знати, які види його поведінки можуть спричинити у майбутньому позбавлення права власності на пам'ятку.

Автор переконана, що дія принципу *numerus clausus* при визначенні переліку підстав примусового припинення права власності на пам'ятки культурної спадщини є більш ніж виправданим в цілях їх збереженості. Одночасно, зауважимо, що вказівка в законі з переліком видів поведінки (дій чи бездіяльності), що буде негативно впливати на стан збереженості пам'ятки культурної спадщини, без повного розкриття змісту й тлумачення, не захистить дані об'єкти від руйнування. Більш того, можливе обмеження одного з найважливіших і непорушних прав – права власності.

Вказівка закону й подальшого нормативного закріплення закритого переліку підстав, повинна бути на конкретні види неприпустимої поведінки (дій чи бездіяльності) з їх перерахуванням і розкриттям змісту повною мірою, щоб власник був «проінформований» про їх суть. Таке інформування досягається шляхом надання їм публічності, яка може бути забезпечена об'єктивним знанням будь-якого власника пам'ятки про правовий режим такого об'єкта загалом, та діапазон підстав примусового припинення права власності зокрема. Саме тому застосування принципу *numerus clausus* має зосереджувати в собі як мінімум такі основоположні ідеї. По-перше, принцип *numerus clausus* у питаннях підстав припинення права власності на пам'ятку культурної спадщини за яких власник може позбутися прав на даний об'єкт, спрямований на обмеження щодо свободи волевиявлення у своїх діях, які можуть завдати непоправної шкоди об'єкту. Це створить нормативні межі, які дозволять «утримати» в правовому полі реалізацію правовідносин щодо права власності на такі об'єкти, непорушність права власності загалом та співвіднести приватні та публічні (державні) інтереси щодо збереження об'єктів вітчизняної культурної спадщини.

По-друге, свобода волевиявлення у поведінці до пам'ятки, щодо якої й направлена дія принципу *numerus clausus*, має на меті свого роду попередження, інформування, аби припинити чи у майбутньому запобігти протиправній поведінці власника. У законі повинен бути прямо і вичерпно встановлений «ліміт» прав, шляхом введення закритого переліку дій, або має бути встановлена заборона на певний вид дій власника щодо пам'ятки, так аби не створювати можливість для зловживання своїми правами як власника.

По-третє, принцип *numerus clausus* при визначенні переліку підстав припинення права власності потрібний для належного цивільного обороту таких

об'єктів. Зокрема, й через необхідність повноцінного інформування власників про те, які види поведінки неприпустимі, а також відповідно про те, на які правоповноважений суб'єкт повинен орієнтуватися при прийнятті рішення про ймовірний викуп.

Підсумовуючи, видається за можливе зазначити, що висловлені міркування щодо закритого списку при визначенні переліку підстав припинення права власності на пам'ятки культурної спадщини, безумовно, потребують уточнення у контексті нормативного закріплення та подальшої практичної застосовуваності, однак вже можна говорити про те, що це стане позитивною передумовою вдосконалення чинного вітчизняного пам'яткоохоронного законодавства та попередження недоліків у створюваних нормативно-правових актах.

Звичайно, що всіх проблем, заради якої принцип «закритого переліку» в законодавстві про охорону культурної спадщини замислюється не вирішити, однак це може слугувати досить обнадійливим дороговказом для боротьби з маргіналізацією недобросовісних власників пам'яток, маніпуляціями з боку уповноважених органів охорони культурної спадщини та у загальному вигляді стане засторогою щодо подальших незворотних наслідків по свідомому знищенню багатовікових надбань народу України, матеріалізованих у пам'ятках культурної спадщини.

ПОНЯТТЯ «МАЙНО» У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Некіт К. Г., кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Україна)

Як відомо, захисту права власності присвячено Протокол 1 до Конвенції, відповідно до якого кожна фізична або юридична особа має право на мирне володіння своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений належного йому майна за винятком, коли цього потребують інтереси суспільства, і лише на умовах, визначених законом та загальними принципами міжнародного права. Однак попередні положення не можуть обмежувати право держави приймати необхідні закони з метою здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або з метою забезпечення сплати податків, інших зборів чи штрафів.

Основне питання, яке обговорюється в контексті аналізу Протоколу № 1 Конвенції, є питання про те, що саме слід розуміти під поняттям «майно». Як відомо, в оригіналі у Протоколі використовується термін “possessions”, який за своєю сутністю розуміється ширше, ніж поняття «майно». Однак в українській термінології кращого аналогу для розуміння сутності підходу, відображеного у Конвенції, не знайшлося, тому цей термін потребує додаткового тлумачення.

Якщо звернутися до буквального визначення поняття «майно», закріпленого у ЦК України, то відповідно до ст. 190 майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Тобто під майном розуміються як матеріальні, так і нематеріальні активи. Деякі українські дослідники вказують, що в національному праві об'єкти права власності мають речову природу, а тому об'єктами права власності можуть бути лише такі об'єкти, які підпадають під категорію речей [1, с. 190]. З такою думкою категорично не можна погодитись, оскільки у ст. 316 ЦК України зазначено, що правом власності є право особи на річ (майно), що однозначно свідчить про те, що відповідно до підходу українського законодавця об'єктами права власності можуть бути не лише фізичні речі, але також і майнові права.

Разом із тим, розуміння поняття майна у практиці ЄСПЛ є навіть ширшим. Неодноразово зверталася увага на те, що категорія «майно» у розумінні Протоколу 1 Конвенції має «автономне значення, яке не залежить від формальних класифікацій у національному праві» [2]. Не лише фізичні товари, але й деякі права та інтереси, що складають активи (assets) також можуть розглядатись як «майно». Крім того, предметом захисту може бути не лише існуюче майно, але й так звані «законні (легітимні) очікування». Зокрема, до різновидів майна Суд відносить крім рухомих та нерухомих речей, також майнові та немайнові інтереси, такі як вимоги та борги за рішенням суду, акції компанії та інші фінансові інструменти, ліцензії на ведення бізнесу, майбутні доходи, інтелектуальну власність, оренду нерухомості та житлові права, соціальні виплати та пенсії, професійних клієнтів тощо [3].

У цілому, як зазначають дослідники, практика ЄСПЛ відносить права до таких, що потрапляють у спектр ст. 1 Протоколу № 1, за наявності трьох умов: відчутна економічна цінність, можливість ідентифікації в матеріальному чи нематеріальному предметі, безумовна юридична приналежність зацікавленій особі [4, с. 132; 5].

Пропонують також наступні ознаки суб'єктивного права, за наявності яких воно може вважатись майном у контексті Протоколу №1 Конвенції:

1) змістова характеристика – відповідно до цієї ознаки суб'єктивне право може розглядатися як майно в тому випадку, якщо має економічну цінність, що може бути виражена в грошовому еквіваленті;

2) галузева належність – майном вважається лише таке право, яке є цивільним по своїй природі. Однак, тут слід звернути увагу на той факт, що в деяких випадках права, що виникають в рамках публічно-правових відносин можуть розглядатися Судом як цивільні (наприклад, різноманітні дозволи та ліцензії), оскільки мають певну економічну цінність. Тобто друга ознака є органічно пов'язаною з першою;

3) визначеність – майно має бути наявним, або це принаймні мають бути активи щодо яких заявник має «правомірні очікування», тобто, наявні чіткі правові підстави для отримання такого майна [2].

Зустрічаються твердження, що до ознак права, яке може вважатися майном у розумінні Протоколу №1 Конвенції слід віднести таку ознаку, як належне закріплення права чи інтересу в національному законодавстві [4, с. 132]. Наведена ознака потребує додаткового тлумачення. Так, з одного боку, у коментарях до Конвенції підкреслюється, що незалежно від того, як визначається поняття «майно»

у національному законодавстві, Суд може надати захист правам, які хоча й не охоплюються поняттям майна за національним законодавством, відповідають визначним Судом критеріям, зокрема, мають економічну цінність. З іншого боку, заявник при зверненні до суду має все ж таки спиратись на певні норми національного законодавства. Зокрема, при розгляді справ про «легітимні очікуванні» Суд аналізує наявність правових підстав для такого роду очікувань, як от наявність законодавчого положення, яке б надавало певне право заявникові, або прийнятого судового рішення. Так, у справі *Draon v. France* Суд зазначив, що для того, аби вимога вважалася активом у розумінні Протоколу № 1 Конвенції, заявник повинен довести, що вона має достатні підстави в національному праві, наприклад, існує усталена судова практика національних судів на її підтвердження [6]. Крім того, показовою в цьому аспекті є справа *Petlyovanyu v. Ukraine*. У цій справі заявник скаржився, що не отримав компенсації за завдану шкоду, а саме йому не було державою відшкодовано майнової шкоди як потерпілому від злочину, хоча така компенсація передбачена статтею 1177 ЦК України. Однак Суд відмовив у задоволенні вимоги, посиляючись на той факт, що відповідно до ч. 2 ст. 1177 ЦК України умови та порядок відшкодування майнової шкоди, завданої майну фізичної особи, яка потерпіла від злочину, встановлюються законом, однак такого закону не було прийнято. Таким чином, Суд дійшов висновку, що право на компенсацію з боку держави жертвам злочину, передбачене вищевказаною статтею Кодексу, ніколи не було призначене, щоб бути безумовним. І оскільки заявник не мав достатньою мірою встановлену вимогу для цілей, передбачених статтею 1 Протоколу №1, він не може стверджувати, що він мав “законне сподівання” одержання будь-яких конкретних сум [7].

Отже, все ж таки, для того, щоб вважатись майном у розумінні Протоколу № 1 Конвенції, право має спиратись на норми національного законодавства або принаймні на усталену національну судову практику.

Заперечення викликає віднесення до ознак майна у розумінні ЄСПЛ такої ознаки, як відчужуваність, яка пропонується деякими дослідниками [8, с. 19]. Очевидно, підставу для таких стверджень дало висловлювання Суду у справі *Marckx v. Belgium* про те, що «право відчужувати власність є традиційним і фундаментальним аспектом права власності» [9]. Однак, як слушно заперечує Б.П. Карнаух, відчужуваність властива не всім правам, які Суд визнавав майном. Яскравим прикладом визнання майном невідчужуваних об'єктів є віднесення до категорії майна дозволів та ліцензій на здійснення окремих видів господарської діяльності та індивідуальної професійної практики. На підтвердження такої позиції можна також навести справу *Tre Traktörer AB v. Sweden*, у якій Суд не врахував аргумент уряду, який заперечував можливість визнання ліцензії майном, посиляючись, зокрема, на її невідчужуваність [10].

Таким чином, для того, щоб суб'єктивне право охоплювалося поняттям майна у значенні Протоколу № 1 Конвенції та могло отримати захист на його підставі, необхідно, щоб таке право: мало економічну цінність; було цивільно-правовим за своєю природою; було існуючим, або таким, що базується на реальних правових підставах (судове рішення, положення закону); спиралося на положення національного законодавства.

Література:

1. Шимон С.І. Термінологічні проблеми категорії «майнові права» у світлі ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2015. № 2. С. 188-193.
2. Карнаух Б.П. Поняття майна в контексті статті 1 Протоколу № 1 до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <http://oaji.net/articles/2016/3229-1463726142.pdf>
3. Рада Європи/Європейський суд з прав людини. Посібник за статтею 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод «Захист власності». Переклад українською Дроздов О.М., Плотнікова В.П., Дроздова О.В., Вінський О.Ю., Ісаєва Ю.М. URL: <https://www.echr.com.ua/publication/zaxist-vlasnosti-posibnik-zi-st-1-protokolu-1/>
4. Шимон С.І. Співвідношення понять «майнові права» та «право власності» в національному і міжнародному праві та зарубіжних правових системах. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2011. № 13. С. 128-137.
5. Вопросы применения Европейской Конвенции по правам человека. Гарантии имущественных прав. URL: <http://www.memo.ru/hr/refugees/sem9rus/index.html>
6. Case of Draon v. France (Application no. 1513/03): European Court of Human Rights, 21 June 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75905>
7. Case of Petlyovanyu v. Ukraine (Application no. 54904/08): European Court of Human Rights, 30 September 2014. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-147691>
8. Sermet L. The European Convention on Human Rights and Property Rights. Council of Europe Publishing, 1998. 72 p.
9. Case of Marckx v. Belgium (Application no. 6833/74): European Court of Human Rights, 13 June 1979. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534>
10. Case of Tre Traktörer AB v. Sweden (Application no.10873/84): European Court of Human Rights, 7 July 1989. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57586>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ НА ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19

Сіньова Л. М., кандидат юридичних наук,
асистент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна)

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що станом станом на 24 березня 2020 року, в Україні зафіксовано 97 лабораторно підтверджених випадків Covid-19, зокрема 3 летальні. Захворюваність продовжує зростати щодоби та

охоплює нові регіони країни. У світі на ранок 24 березня було зафіксовано 392 230 випадків зараження коронавірусом. Померли 17 147 людей, одужали – 103 389. Топ-5 країн за кількість підтверджених випадків: Китай (81 171), Італія (63 927), США (46 168), Іспанія (39 673), Німеччина (30 150) [1].

Первинне слово «карантин» означало «час, що триває сорок днів» (італ. *quarantena*, від італ. *quaranta giorni*;— *сорок днів*). 1368 року 60-й венеціанський дож Андреа Контаріні видав указ про необхідність примусового поселення тих людей, що прибували до Венеції, на окраїні міста в спеціально відведених будинках протягом 40 днів з постійним спостереженням за ними [2].

Законодавство України про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення (санітарне законодавство) базується на Конституції України і складається з Основ законодавства України про охорону здоров'я, Кодексу цивільного захисту України, законів України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», "Про захист населення від інфекційних хвороб", "Про протидію захворюванню на туберкульоз", "Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення", інших нормативно-правових актів та санітарних норм.

Карантин — це обмеження діяльності або відділення від інших підозрілих на зараження багажу, контейнерів, перевізних коштів або товарів таким чином, щоб запобігти можливому поширенню інфекції або контамінації [3].

Стаття 37 Кодексу цивільного захисту України [4] передбачає біологічний захист населення, тварин і рослин, що включає: 1) своєчасне виявлення чинників та осередку біологічного зараження, його локалізацію і ліквідацію; 2) прогнозування масштабів і наслідків біологічного зараження, розроблення та запровадження своєчасних протиепідемічних, профілактичних, протиепізоотичних, протиепіфітотичних і лікувальних заходів; 3) проведення екстреної неспецифічної та специфічної профілактики біологічного зараження населення; 4) своєчасне застосування засобів індивідуального та колективного захисту; 5) запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів, обсервації та карантину; 6) здійснення дезінфекційних заходів в осередку зараження, знезараження суб'єктів господарювання, тварин та санітарної обробки населення; 7) надання екстреної медичної допомоги ураженим біологічними патогенними агентами; 8) інші заходи біологічного захисту залежно від ситуації, що склалася.

2. Біологічний захист населення, тварин і рослин додатково включає встановлення протиепідемічного, протиепізоотичного та протиепіфітотичного режимів та їх дотримання суб'єктами господарювання, закладами охорони здоров'я та населенням.

3. Здійснення заходів біологічного захисту покладається на суб'єктів забезпечення цивільного захисту.

Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [5] від 6 квітня 2000 року № 1645-III визначено правові, організаційні та фінансові засади діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, спрямованої на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів та

епідемії, встановлюються права, обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб.

Відповідно до ст. 1 зазначеного закону карантин - це адміністративні та медико-санітарні заходи, що застосовуються для запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб. Статтею 29 карантин встановлюється та відміняється Кабінетом Міністрів України. Питання про встановлення карантину порушує перед Кабінетом Міністрів України центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, за поданням головного державного санітарного лікаря України. Рішення про встановлення карантину, а також про його відміну негайно доводиться до відома населення відповідної території через засоби масової інформації. У рішенні про встановлення карантину зазначаються обставини, що призвели до цього, визначаються межі території карантину, затверджуються необхідні профілактичні, протиепідемічні та інші заходи, їх виконавці та терміни проведення, встановлюються тимчасові обмеження прав фізичних і юридичних осіб та додаткові обов'язки, що покладаються на них. Карантин встановлюється на період, необхідний для ліквідації епідемії чи спалаху особливо небезпечної інфекційної хвороби. На цей період можуть змінюватися режими роботи підприємств, установ, організацій, вноситися інші необхідні зміни щодо умов їх виробничої та іншої діяльності. До відміни карантину його територію можуть залишити особи, які пред'явили довідку, що дає право на виїзд за межі території карантину. Організація та контроль за дотриманням встановленого на території карантину правового режиму, своєчасним і повним проведенням профілактичних і протиепідемічних заходів покладаються на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 28 цього Закону з урахуванням епідемічної ситуації КМУ може встановити тимчасові обмеження та особливі умови щодо транспортного сполучення з певними країнами, в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства з цих країн, а також виїзду громадян України до цих країн та переміщення багажу, товарів або тварин.

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [6] від 24 лютого 1994 року № 4004-ХІІ регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права і обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні.

Статтею 30 зазначеного закону визначено запобігання особливо небезпечним, небезпечним інфекційним хворобам, масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) та радіаційним ураженням. Кабінет Міністрів України відповідно до закону встановлює карантинно-обмежувальні заходи на території виникнення і поширення інфекційних хвороб та уражень людей.

У разі виникнення чи загрози виникнення або поширення особливо небезпечних і небезпечних інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь), радіаційних уражень населення органи виконавчої влади,

органи місцевого самоврядування за поданням відповідних головних державних санітарних лікарів у межах своїх повноважень можуть запроваджувати у встановленому законом порядку на відповідних територіях чи об'єктах особливі умови та режими праці, навчання, пересування і перевезення, спрямовані на запобігання та ліквідацію цих захворювань та уражень.

Цим законодавчим актом окремо визначаються умови госпіталізації та лікування інфекційно хворих і носіїв збудників інфекційних хвороб (ст. 28) та санітарної охорони території України від занесення інфекційних хвороб (ст. 29). Зокрема, особи які хворіють на особливо небезпечні та небезпечні інфекційні хвороби або є носіями збудників цих хвороб, відсторонюються від роботи та іншої діяльності, якщо вона може призвести до поширення таких хвороб. Особи, які хворі на особливо небезпечні інфекційні хвороби у обов'язковому порядку підлягають госпіталізації, а в разі відмови від неї, підлягають примусовому стаціонарному лікуванню, а носії збудників зазначених хвороб та особи, які мали контакт з такими хворими, – обов'язковому медичному нагляду і карантину.

Міністерством охорони здоров'я затверджений перелік інфекційних хвороб. В Переліку інфекційних захворювань, які мають прогресивно/поступово охоплюватися епідеміологічним наглядом [7] встановлено, що епідеміологічним наглядом охоплюються: 1) захворювання, що спричиняють або потенційно можуть спричинити значний рівень захворюваності та смертності, особливо якщо профілактика цих захворювань вимагає глобального підходу до координації; 2) захворювання, обмін інформацією щодо яких може забезпечити раннє попередження про загрозу для громадського здоров'я; 3) рідкісні та тяжкі захворювання, які можуть не визнаватись на національному рівні, а групування даних щодо яких дасть можливість розробити гіпотезу на основі ширших знань; 4) захворювання, ефективні заходи з профілактики яких існують із досягненням підвищення рівня захисту здоров'я.

2. До інфекційних захворювань, які мають прогресивно/поступово охоплюватися епідеміологічним наглядом, належать такі захворювання:

1) захворювання, яким можна запобігти шляхом вакцинації: (дифтерія; грип; кір; паротит; кашлюк; поліомієліт; краснуха; віспа; правець); 2) захворювання, що передаються статевим шляхом: (хламідійні інфекції; гонококові інфекції; синдром набутого імунodefіциту та ВІЛ-інфекція; сифіліс); 3) вірусний гепатит: (гепатит А; гепатит В; гепатит С); 4) захворювання, що передаються через їжу та воду, а також при яких фактором передачі збудників інфекції є об'єкти навколишнього середовища: (ботулізм; кампілобацилярний ентерит; криптоспоридіоз; лямбліоз; інфекція з ентерогеморагічними E.coli; лептоспіроз; лістеріоз; сальмонельоз; бактеріальна дизентерія; токсоплазмоз; трихінельоз; ієрсиніоз; бореліоз); 5) захворювання, що передаються нетрадиційними агентами: (інфекційні губчасті енцефалопатії, хвороба Крейтцфельда–Якоба); 6) захворювання, що передаються повітряним шляхом: (легіонельоз; менінгококова хвороба; пневмококові інфекції; туберкульоз; тяжкий гострий респіраторний синдром (ТГРС)); 7) зоонози: (бруцельоз; ехінококоз; сказ; q-лихоманка; туляремія; пташиний грип у людей; вірусна інфекція Західного Нілу; сибірка); 8) важкі

захворювання, що завозяться: (холера; малярія; чума; вірусна геморагічна лихоманка); 9) внутрішньо-лікарняні інфекції; 10) антибіотикорезистентність.

Враховуючи тенденції останніх місяців, що пов'язано із посиленням боротьби з глобальною пандемією COVID-19 державою прийняті і запроваджені своєчасні обмеження для запобігання можливих ризиків розповсюдження небезпечної хвороби.

Таким чином, COVID-19 офіційно було віднесено до особливо небезпечних інфекційних хвороб (Наказ МОЗ України від 25.02.2020 р. №521) [8]. 12 березня 2020 року уряд України оголосив про введення карантину і заборону масових заходів. Головне завдання держави — це захищати інтереси всіх громадян без винятку і вживати усіх, навіть жорстких і не популярних заходів, щоб не допустити розповсюдження епідемії, завадити поширенню панічних настроїв серед населення та використовувати досвід інших країн, що опинилися в епіцентрі розповсюдження коронавірусу, який спричинив безпрецедентну ситуацію в усьому світі. Але найголовніша зброя у війні з коронавірусом — це самосвідомість українців, які мають дотримуватись усіх рекомендацій щодо самоконтролю та самоізоляції.

Література:

1. Новини про коронавірус в Україні 24 березня URL: https://24tv.ua/koronavirus_v_ukrayini_24_bereznya_2020_novini_ukrayina_svit_n1303170 (дата звернення 24.03.2020)
2. Da Mosto, Andrea. I Dogi di Venezia. Флоренція, 1983.
3. Международные медико-санитарные правила (2005 г.) (Женева, 23 мая 2005 года). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_007/ed20050523/find?text=%CA%E0%F0%E0%ED%F2%E8%ED (дата звернення 23.03.2020)
4. Кодекс цивільного захисту України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 34-35, ст.458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (дата звернення 23.03.2020)
5. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.1200 р № 1645-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 29, ст. 228
6. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 р № 4004-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 27. ст.218
7. Наказ МОН 13.04.2016 № 362 «Перелік інфекційних захворювань, які мають прогресивно/поступово охоплюватися епідеміологічним наглядом». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0714-16#n14> (дата звернення 23.03.2020)
8. Наказ МОЗ України від 25.02.2020 № 521 «Про внесення зміни до Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб». URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-25022020--521-pro-vnesennja-zmini-do-pereliku-osobливо-nebezpechnih-nebezpechnih-infekcijnih-ta-parazitarnih-hvorob-ljudini-i-nosijstva-zbudnikiv-cih-hvorob> (дата звернення 24.03.2020)

СЕКЦІЯ 5. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА, ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА, ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТЯ «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ»

Демченко А., студентка 2-го курсу
Сумського національного аграрного університету

Мироненко А., студентка 2-го курсу
Сумського національного аграрного університету

Стрельник В., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного та соціального права
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

XXI сторіччя – епоха інноваційних технологій, що відкривають нові можливості для стрімкого розвитку всіх сфер нашої життєдіяльності. Штучний інтелект як унікальний продукт технічного прогресу, дає змогу машинам вчитися, використовуючи людський і власний досвід, пристосовуватися до нових умов, виконувати різнопланові завдання, прогнозувати події й оптимізувати ресурси різного характеру. У більшості випадків алгоритм розв'язання завдання невідомий наперед. Точного визначення цієї науки немає, оскільки у філософії не розв'язано питання про природу і статус.

Сформувалася нова галузь досліджень, започаткована в 1956 р., історичний шлях якої нагадує синусоїду: кожен «зліт» ініціюється новою ідеєю. Штучний інтелект – це наука і технологія створення машин, інтелектуальних комп'ютерних програм, які здатні виконувати творчі функції, що традиційно вважаються прерогативою людини [1, с.1]. Поряд з величезними перспективами, що відкриваються людству, існує високий ступінь небезпеки розвитку та використання «штучного інтелекту» для суспільства. Про можливі ризики відкрито говорив Білл Гейц: «Розвиток цілковито штучного інтелекту може означати кінець людської раси»[2, с.252]. Однією із основних загроз розвитку «штучного інтелекту» є здатність до самовідтворення, втрата контрольованості людиною. Понад 8 тис. відомих вчених, розробників, промисловців, в тому числі, астрофізик Стівен Хокінг, засновник компанії Tesla і SpaceX Ілон Маск, звернулися відкритим листом із закликом приділяти більш пильну увагу питанням безпеки та суспільної корисності робіт у зазначеній сфері. Шведський вчений, професор Оксфордського університету Нік Бостром стверджує, що до 2022 р. системи штучного інтелекту будуть мислити як людина біля 10%, до 2040 р. – на 50%, до 2075 р. – процеси мислення неможливо буде відрізнити від людських.

Питанню правового регулювання суспільних відносин, що зазнали змін або починають формуватися під впровадженням, використання робототехніки, в тому числі із застосуванням елементів штучного інтелекту, приділено в законодавстві

таких країн, як Японія, США, Німеччина, Китай тощо. Основними правовими кроками у розвитку світового законодавства у сфері відносин з штучним інтелектом є Закон Південної Кореї «Про розумний розвиток і просування інтелектуальних роботів» № 9014, прийнятий Національною Асамблеєю у 2008 р. Урядом Японії у 2015 р. було затверджено Нову стратегію роботів (New Robot Strategy). У зазначеному документі сформовано концептуальні підходи до впровадження робототехніки на найближчі 5 років. Стратегія визначала сфери використання роботів. Наприклад, для допомоги літнім людям, забезпечення безпеки, комфорту суспільства [3, с.62]. Разом з цим будь-який збій в алгоритмі роботи штучного інтелекту може призвести до невідворотних негативних наслідків. Тривалий час триває дискусія з приводу відповідальності за помилки, що були допущені штучним інтелектом, що призвели до негативних наслідків у формі завдання матеріальної шкоди.

У Резолюції 2015/2103 (INL) Європейського Парламенту від 16 лютого 2017 р. з рекомендаціями Європейської Комісії щодо цивільно-правового регулювання робототехніки (далі – Резолюція 2015/2103 (INL)) міститься пропозиція включення до законодавство ЄС поняття «розумний робот», розробки системи реєстрації таких роботів, а також визначити правовий статус роботів як електронної особистості (електронної особи). Безумовно, зазначений підхід є переверотом в суспільному усвідомленні місця та статусу робота на сучасному етапі розвитку людства. Резолюція 2015/2103 (INL), носить рекомендаційний характер, наголошує на неможливості притягнення штучного інтелекту до відповідальності за дії, що спричинили шкоду третім особам. Відповідальність за заподіяння шкоди може бути покладена на одного з так званих «агентів» (англійською – human agent): на виробника, оператора, власника або користувача штучного інтелекту. При визначенні розміру відшкодування «агентом» одним з головних аспектів враховується факт доведення можливості передбачення та запобігання заподіяних негативних наслідків.

У червні 2017 р. Німеччина затвердила збірку етичних норм для роботизованих транспортних засобів (звіт Комісії з етики Федерального міністерства транспорту та цифрової інфраструктури Німеччини «Автоматизоване та під'єднане керування»). Законопроект Конгресу США «Акт про майбутнє штучного інтелекту» 2017 р. закріпив визначення поняття «штучний інтелект» у законодавстві США. Принципи управління штучним інтелектом, опубліковані 17 липня 2019 р. Міністерством науки й технологій Китаю [3, с.63].

Відбувається інтенсивне напрацювання методологічних і концептуальних підходів для вирішення питання про те, яким чином має здійснюватися правове регулювання розробки, застосування технологій штучного інтелекту та робототехніки, визначення правосуб'єктності роботів. Існує необхідність визначити їх роль, місце, статус у житті суспільства для правомірного регулювання нормами цивільного законодавства та інформаційного права [4].

Так, існує думка, що роль робота фактично може бути прирівняна до майна [2, с.63]. Серед науковців сформовано декілька точок зору з приводу визначення правосуб'єктності роботів зі штучним інтелектом у системі правовідносин. У класичній системі юридичного регулювання сьогодні визначаються права й

обов'язки розробників, власників та осіб, що експлуатують роботів. У такий спосіб розв'язуються питання використання автономних транспортних засобів (autonomous vehicles), так званих «соціальних» (care robots) і хірургічних роботів, інноваційних засобів протезування тощо. Інша концепція правосуб'єктності робота (як потенційного суб'єкта права) є абсолютно новою. У першу чергу, необхідно зрозуміти, чи підпадає такий суб'єкт під існуючу класифікацію або буде визнаватися абсолютно новим видом суб'єктів. О. А. Баранов обґрунтовує необхідність визнання роботів зі штучним інтелектом суб'єктами суспільних відносин – «еквівалентами фізичної особи». Роботи в цьому випадку розглядаються як людиноподібні суб'єкти, які здійснюють людиноподібні дії в процесі відносин з традиційними суб'єктами [1, с.64].

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) визначає види об'єктів цивільних прав, перелік яких не є вичерпним і підлягає розширеному тлумаченню. Відповідно можемо зробити припущення, що на сьогодні правовий статус роботів регулюється положеннями щодо об'єктів цивільних прав. Якщо штучний інтелект визнати джерелом підвищеної небезпеки, то згідно ст. 1187 ЦК України шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку. Таким чином, відповідальність має нести власник або інша особа, з якою укладено договір щодо управління штучним інтелектом як майном, і спричинена ним шкода буде відшкодовуватися за їх рахунок. У разі спричинення негативних наслідків у результаті допущеної помилки в процесі взаємодії між декількома джерелами підвищеної небезпеки слід керуватися ст. 1188 ЦК України – якщо внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки було завдано шкоди іншим особам, особи, які спільно завдали шкоди, зобов'язані її відшкодувати незалежно від їхньої вини.

Враховуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що штучний інтелект є новим викликом для суспільства. Країни Європейського Союзу розпочали розробку правового регулювання співіснування людини та робота. Висловлюємо позицію, що штучний інтелект має сприйматися виключно як можлива допомога у здійсненні суспільних відносин. У правовому регулюванні роботів зі штучним інтелектом є об'єктом цивільних відносин, що перебуває у власності фізичної чи юридичної особи та не визнається окремим самостійним суб'єктом суспільних відносин.

Література:

1. Бухтіяров Р.С. Філософський аспект проблеми штучного інтелекту. *Матеріали XLV Науково-технічної конференції ВНТУ*, Вінниця, 23-24 березня 2016 р. Електрон. текст. дані. 2016. URL: <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016/paper/view/825>.
2. Парасюк Є. О., Джалілова В. Р. Аналіз базової нормативної, правової, організаційної політики США, Китаю та Японії у сфері штучного інтелекту, штучно інтелектуальних роботів та роботів. *Науковий огляд*. 2019. № 9. URL: <http://oaji.net/articles/2019/797-1577640613.pdf>.

3. Бежевець А. М. Правовий статус роботів: проблеми та перспективи визначення. *Інформація і право*. 2019. № 1. С. 61 – 67.

4. Попок Т. В. Штучний інтелект: перспективи та загрози. *Студентський вісник національного університету водного господарства та природокористування*. 2015. № 2. С. 252 – 253.

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЛІГИ НАЦІЙ У СТАНОВЛЕННІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ ПРОТИДІЇ ІНФЕКЦІЙНИМ ЗАХВОРЮВАННЯМ

Завгородня В. М., кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри міжнародного, європейського права та
цивільно-правових дисциплін Сумського державного університету

Даниленко І.І., студентка Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
(Україна)

З давніх часів масові хвороби завдавали і донині завдають шкоди економічним та політичним інтересам кожної держави. Історичний досвід свідчить, що самостійно боротися з контагіозними захворюваннями дуже складно і малопродуктивно. Тільки спільні зусилля можуть дати бажаний результат. Тому міжнародному співробітництву і міжнародному праву належить дуже важлива роль у глобальній боротьбі з інфекційними захворюваннями. Завдяки міжнародно-правовим механізмам можливо досягти гармонізації суперечливих національних карантинних норм держав, забезпечити обмін інформацією про інфекційні захворювання, стандартизувати моніторинг епідемічних ситуацій тощо [1, с. 946-947].

З початку 2000-х років світ зіткнувся з кількома епідеміями грипу, спалахами вірусів Ебола та Зікка, а пандемія COVID-2019 стала глобальним викликом усьому світовому співтовариству. Всесвітня організація охорони здоров'я вживає значних зусиль для подолання цих загроз, однак, її діяльність експерти, політики і широкі кола громадськості часто розглядають як неефективну. Більше того, у квітні 2019 року США – найбільший донор організації – відмовилися від її фінансування, мотивуючи це приховуванням справжніх даних про коронавірус та невірним інформуванням про небезпеку [2]. Потреба в реформуванні міжнародного регулювання в сфері охорони здоров'я є очевидною. Крім іншого, вона спонукає нас шукати історичні витоки системи глобального управління охороною здоров'я, причини, які обумовили її нинішні обриси, виявляти як помилки, допущені попередніми поколіннями, так і здобутки минулих часів. У цьому контексті діяльність Організації охорони здоров'я Ліги Націй (The League of Nations Health Organization, далі – ЛННО) представляє значний інтерес.

ЛННО розпочала свою роботу у 1923 році. Ця організація стала прямою попередницею ВООЗ. На той час у світі вже існували міжнародні інституції, до завдань яких входили боротьба з інфекційними хворобами. Зокрема, це Міжнародне санітарне бюро (створене відповідно до рішення Першої

Панамериканської санітарної конференції 1902 року та перейменоване згодом у Панамериканське санітарне бюро, яке і функціонує й нині), Міжнародне бюро громадської гігієни (організація зі штаб квартирою в Парижі, що існувала в період з 1907 по 1946 рік та мала своїм завданням нагляд за виконанням міжнародних правил карантину в портах, інших конвенцій у галузі охорони здоров'я) [3].

LNHO відрізнялася глобальним масштабом і ширшим спектром завдань, а також значно більшою ефективністю, незважаючи на свій обмежений бюджет та штат, який складали близько 30 працівників. За таких умов досягнути результатів у міжнародній галузі охорони здоров'я було можливо лише шляхом залучення до роботи сторонніх експертів. Навіть найважливіший орган LNHO – Комітет з охорони здоров'я, який приймав ключові рішення за напрямом діяльності організації, – складався з вчених або працівників охорони здоров'я з різних країн, які отримували добові компенсації, але не платню за свою роботу. Виконання рішень Комітету здійснювалося Секретаріатом охорони здоров'я, що складався з найманих працівників та був структурною частиною Секретаріату Ліги Націй.

Діяльність LNHO великою мірою залежала від різних експертів. Ці фахівці знаходилися в різних частинах світу, надсилаючи звіти з вісімдесяти шести країн, залежних територій та колоній. У той же час, серед них переважали саме європейські експерти, а друга за величиною група була у США (варто відзначити, що США не були членом Ліги Націй). Відтак, можна говорити про виражене домінування західних країн [4, с. 11-12] і, відповідно, західних цінностей та підходів. Фінансову підтримку LNHO також надавали різного роду благодійники, в першу чергу, Фонд Рокфеллера [5, с. 369].

Організація здійснювала контроль за поширенням епідемій, консультувала інші органи Ліги Націй з питань, що належали до її компетенції, збирала і публікувала інформацію про стан охорони здоров'я у різних країнах світу, організовувала наукові конференції та епідеміологічні дослідження, надавала пряму допомогу урядам багатьох країн, сприяла налагоджуванню комунікації між національними органами охорони здоров'я. Вона стала головним центром міжнародної діяльності з підвищення рівня охорони здоров'я у світі після Першої світової війни. Було створено плани контролю за поширенням епідемічних захворювань в Африці, країнах Східного Середземномор'я, на Далекому Сході та в Радянському Союзі [6]. Важливим аспектом діяльності LNHO у сфері протидії інфекційним хворобам стала стандартизація терапевтичних і профілактичних агентів та методів діагностики, створення міжнародної системи епідеміологічної інформації, яка охоплювала близько 90% населення планети [5, с. 370]. З 30-х років XX століття у фокус діяльності LNHO потрапляють також дитячі хвороби і сприяння покращенню санітарно-гігієнічних умов у сільських місцевостях [4, с. 12].

Дослідники відзначають вражаючий, хоча і дещо амбівалентний результат функціонування LNHO. З одного боку, було вжито низку зусиль щодо інтеграції неєвропейців у всеохоплюючий концепт охорони здоров'я. З іншого, необхідність співпраці з колоніальними органами охорони здоров'я з метою забезпечення епідемічного благополуччя населення колоній неминуче ставила LNHO в позицію підтримки колоніальної системи [4, с. 30]. Очевидно, що інші варіанти організації міжнародної взаємодії були на той час малореалістичними. Однак вважаємо, що

саме цей факт, а також домінування суто європейських підходів у спробах вибудовування універсальної системи співробітництва в сфері охорони здоров'я, обумовили існування перешкод у реалізації завдань ЛННО. Метрополії, які не страждали від великих епідемій, не завжди переймалися проблемами колоній. Крім того, не існувало ні примусових механізмів, ні моральних заборон для забезпечення дотримання санітарних конвенцій. Держави намагалися не повідомляти про інфекційні захворювання, побоюючись негативної реакції інших країн, власного населення, а також економічних втрат.

ЛННО формально припинила своє існування в квітні 1946 року разом з Лігою Націй. У 1945 р Конференція Об'єднаних Націй з міжнародних організацій в Сан-Франциско одноголосно підтримала пропозицію Бразилії та Китаю створити нову автономну міжнародну організацію охорони здоров'я. В процесі розробки проекту Статуту майбутньої організації було прийнято рішення про інтеграцію до неї ЛННО та Міжнародного бюро громадської гігієни.

Підбиваючи підсумки, зауважимо, що основними факторами становлення системи міжнародного співробітництва у сфері боротьби з інфекційними хворобами стали зростання загроз від пандемій, формування національних держав, як суб'єктів, що здатні протистояти цим загрозам, а також прогрес у медицині. З моменту усвідомлення необхідності у міждержавному співробітництві в сфері охорони здоров'я до створення ВООЗ минув тривалий час та був накопичений значний досвід співпраці через організацію конференцій, спроб створення конвенційних режимів, діяльність міжнародних організацій. Однак прорахунки, допущені ЛННО, зокрема, одновекторність діяльності, нездатність сформувати юридично обов'язкові для держав норми та дієву систему моніторингу їх дотримання і нині повторюються ВООЗ. При цьому пандемія COVID-2019 чітко дає зрозуміти, що успіх боротьби із подібного роду захворюваннями можливий лише за умов створення глобальної наднаціональної системи охорони здоров'я.

Література:

1. Aginam O. International Law and Communicable Diseases. *Bulletin of the World Health Organisation*. 2002. Is. 80(12). Pp. 946-951. DOI: 10.1590/S0042-96862002001200008
2. Довгопол Я. Чому Дональд Трамп атакує ВООЗ? / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3006999-comu-donald-tramp-atakue-vooz.html>
3. Mazÿck P. Ravenel. Office International d'Hygiene. *American Journal of Public Health and the Nations Health*. 1938. 29(2). Pp. 177–178. URL: <https://ajph.aphapublications.org/doi/10.2105/AJPH.29.2.177-b>
4. Borowy I. The League of Nations Health Organization: from European to global health concerns? / Astri Andresen, William Hubbard and Teemu Ryymin (eds.): *International and Local Approaches to Health and Health Care*. Bergen: University of Bergen 2010. Pp. 11-30. URL: https://www.academia.edu/798208/The_League_of_Nations_Health_Organisation_from_European_to_Global_Health_Concerns?auto=download
5. Fitzgerald J. G. The Work of the Health Organisation of the League of Nations. *Canadian Public Health Journal*. 1933. Vol. 24, No. 8 Pp. 368-372 URL:

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ МІГРАЦІЙ ЗА ПРАВОВИМ СТАТУСОМ

Запара С.І., доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету

Роговенко О.В. аспірант
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Міграція все частіше визнається проблемою, яка потребує глобального підходу і узгодженості дій міжнародного співтовариства. Єдиний підхід до використання термінології або принаймні розуміння особливостей, пов'язаних з використанням специфічних термінів у сусідніх країнах та регіонах, вкрай необхідний для успішної координації та міжнародного співробітництва, дає можливість значно зміцнити взаєморозуміння, сумісність статистики, покращити обмін інформацією та налагодити співробітництво з конкретних питань серед міграційних органів як всередині країни, так і на міжнародному рівні.

Результатом тривалих консультацій в рамках Організації Об'єднаних Націй та зовнішніх партнерських організацій, серед яких Центр моніторингу внутрішніх переміщень (IDMC), Управління Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR), Міжнародна організація з міграції (IOM), Платформа міжнародної співпраці з недокументованими мігрантами (PICUM), було створення надзвичайно корисного інструменту - Глосарію з питань міграції MOM (Glossary on Migration, IOM) у 2004 році. Словник став не просто міжнародним узагальненням широкого спектру термінів, що стосуються міграції, уточненням того, як ці терміни визначені юридично або широко використовуються; він перетворився на «живий документ», який періодично оновлюється разом з мінливою природою міграції.

Сучасне українське законодавство не передбачає використання такої дефініції, як «мігрант», «міграційний процес» та їх похідних елементів. Тому дискусія щодо формулювання поняття «мігрант» набуває перш за все теоретичного значення. Долучаючись до думки А.Ю. Ковальчук переконані: «якщо б теорією був розроблений достатньо чітко понятійний апарат, можливим було б використання відповідних надбань при формулюванні правової норми» [3].

На міжнародному рівні не існує загальновизнаного визначення поняття «мігрант». Глосарій міграції (серія IML № 34, 2019) від Міжнародної організації з міграції визначає мігранта як людину, «яка віддаляється від свого місця звичайного проживання, тимчасово чи постійно, через країну чи через міжнародний кордон, і з різних причин» [1]. «Рекомендація Організації Об'єднаних Націй зі статистики міжнародної міграції визначає мігранта як особу, яка проживала в іноземній країні

протягом більш ніж одного року, не залежно від причин, з власної волі або примусово, законних чи незаконних засобів міграції» [4].

Правове тлумачення поняття «мігрант», на нашу думку, набуде більш якісного втілення при умові вивчення окремих категорій мігрантів через дослідження відповідної класифікації. У науковій літературі існує низка підходів до класифікації видів міграції залежно від критерію, що покладений в її основу. В межах дослідження зупинимо нашу увагу на поділі мігрантів за правовим статусом.

Зазвичай, за правовим статусом міграції поділяють на легальні, нелегальні та напівлегальні.

Міжнародна організація з міграції визначає легального мігранта (Legal migrant) як мігранта, який законно в'їхав до країни та залишається в країні відповідно до своїх критеріїв прийому. Словник з питань міграції МОМ містить близьке за значенням визначення задокументованого мігранта (Documented migrants). Задокументовані мігранти - це ті, хто відповідають всім законодавчим вимогам щодо в'їзду, перебування та, якщо це можливо, працевлаштування в країні призначення [1]. У деяких країнах багато документально підтверджених мігрантів з часом набули права на тривале проживання. У таких випадках інтеграція задокументованих мігрантів у приймаюче суспільство загалом бажана, і для цього важливо поширити на них ті ж соціальні, економічні та юридичні права, що й громадян, відповідно до національного законодавства. Отже, легальний мігрант – мігрант, якому надано право в'їзду та перебування відповідно до законодавства цієї держави чи міжнародних угод, стороною яких є ця держава, та який має документи, необхідні для підтвердження свого регулярного статусу в країні

Вітчизняний науковець визначає легальних мігрантів як таких, що перетинають міжнародні кордони на законних підставах, тобто мають в'їзну візу на певний термін, або, перебуваючи в іншій країні, продовжили термін її дії [6].

Цілий масив термінів використовується для тих мігрантів, які не мають необхідної юридичної документації чи дозволу на в'їзд або проживання у визначеній країні. Це такі терміни, як нелегальні, несанкціоновані, недокументовані, заборонені чи нерегулярні мігранти.

Українське законодавство використовує термін «нелегальний мігрант» у наступному значенні: «іноземець або особа без громадянства, які перетнули державний кордон поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску, але з уникненням прикордонного контролю і невідкладно не звернулися із заявою про надання статусу біженця чи отримання притулку в Україні, а також іноземець або особа без громадянства, які законно прибули в Україну, але після закінчення визначеного їм терміну перебування втратили підстави для подальшого перебування та ухиляються від виїзду з України» [5].

Напівлегальні мігранти – це ті, що в'їхали до якоїсь країни на законних підставах, тобто – маючи візу, але через різні обставини відмовляються покинути цю країну і залишаються в ній після завершення терміну, обумовленого в'їзною візою [3]. Відмічаємо, що дефініція «напівлегальний мігрант» є зовсім нечіткою з причин її невизначеності в українському законодавстві, відсутності аналогій в

міжнародній термінології, а також невизначеності питання відповідальності за порушення встановлених правил міграційних процесів.

В міжнародних практиках існує тенденція до обмеження використання терміну незаконний (нелегальний) мігрант через його каральну ознаку, таким чином замінюючи його на альтернативний термін мігрант з неврегульованим статусом або недокументований мігрант. Термін нелегальний мігрант застосовується лише тоді, коли справа стосується незаконного ввезення мігрантів та торгівлі людьми.

Мігрант з неврегульованим статусом (Irregular migrant) - особа, яка внаслідок незаконного в'їзду або закінчення встановлених строків перебування не має законного статусу в транзитній або приймаючій країні. Також поняття включає тих осіб, які законно прибули в транзитну країну або країну призначення, але лишились на триваліший час, ніж дозволено або, як наслідок, були незаконно працевлаштовані [4]. Хоча загальноновизнаного визначення нелегальної міграції не існує, термін, як правило, використовується для ідентифікації осіб, що рухаються за межами регулярних міграційних каналів.

Наявність мігрантів з неврегульованим статусом є суттєвим викликом для міжнародного співтовариства в аспекті негативних наслідків для національних ринків праці, доходів, умов праці та продуктивності праці; загроз внутрішній безпеці обох країн, особливо коли вони супроводжуються організованою злочинністю або коли мігранти стають жертвами торгівлі людьми; каталізатором погіршення відносин між країнами (наприклад, якщо країна призначення вважає, що країна походження не докладає належних зусиль для запобігання міграції, або, якщо країна походження відчуває, що країна, що приймає, не захищає належним чином права людини своїх громадян).

Через обмежені можливості дій на національному рівні більшість країн спрямовують посилення зусиль на співпрацю з іншими країнами. Існують численні форми співпраці, які різняться за своїми цілями, обсягом та можливостями. Для України важливим кроком стане уніфікація вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами, що сформувались у міграційному правовому полі. В цьому аспекті пропонуємо поряд з введенням у законодавчий обіг терміну «мігрант», за правовим статусом класифікувати мігрантів як легальних мігрантів та мігрантів з неврегульованим статусом, об'єднавши в останню категорію нелегальних та напівлегальних мігрантів (Рис.1).

Рис.1. Авторська класифікація мігрантів за правовим статусом

Отже, варто констатувати, що сучасні міграційні процеси стають одним із найбільших викликів сучасного світу, а проблема вийшла за рамки локальної й додалася до переліку глобальних проблем людства. Така ситуація вимагає узгодженості дій як всередині окремої країни, так і світового співтовариства в цілому.

Література:

1. International Migration Law №34: Glossary on Migration, 30 June 2019 URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf (дата звернення 16.04.2020 р.)
2. Жванко Л. Міжнародно-правові інструменти ООН в контексті вирішення глобальної проблеми біженців та мігрантів. *Європейські історичні студії*. 2019. № 14. С. 83-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2019_14_9 (дата звернення 17.04.2020 р.)
3. Ковальчук А. Ю. Визначення правового статусу мігранта в сучасному Українському законодавстві. *Наше право*. 2015. № 2. С. 60-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_2_12 (дата звернення 17.04.2020 р.)
4. Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. 100 с.
5. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення 15.04.2020 р.)
6. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 127-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2006_2_13 (дата звернення: 16.04.2020 р.)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ УРЯДУ ТЕРИТОРІЯХ

Ковальов Я.С. аспірант кафедри
адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету

Науковий керівник: Чернадчук Т.О. кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Невід'ємною складовою кожної правової системи є законодавство у сфері прав людини. У випадку нормального стану геополітичного середовища уряд здійснює юрисдикцію по всій території держави і, відповідно, має можливість гарантувати здійснення прав людини. Проте у світовій геополітиці наявні прецеденти, коли уряд держави не має можливості здійснювати юрисдикцію на певній території у зв'язку з сецеоністськими та інтервенційними діями. У зв'язку з чим місцеве населення даних територій може опинитися у законодавчій прогалині

– світова спільнота не визнає легітимності існування самопроголошеного державного утворення або інкорпорації до складу іншої держави в результаті інтервенційних дій, у зв'язку з чим місцева правова система має обмежений ступінь визнання, але доступу до загальновизнаного правосуддя теж немає. Для виходу з даної колізійної ситуації існує спеціальне законодавство, що являє собою нормативно-правові акти, які стосуються прав людини на вищезазначених категоріях територій або норми, що є дотичними до даного аспекту.

Одним із таких прикладів актів законодавства вітчизняної правової системи є Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», який «визначає статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації, встановлює особливий правовий режим на цій території, визначає особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму, додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб» [1]. Серед іноземних актів законодавства таким прикладом є Закон Республіки Молдова «Про встановлення додаткових заходів підтримки підприємницької діяльності, здійснюваної у населених пунктах району Дубесарь, розташованих на лівому березі Дністра», де однією з норм, дотичних до захисту прав на непідконтрольній уряду території є ч. 8 ст. 3, згідно якій власники сільськогосподарських земель, що розташовані за трасою Рибниця-Тирасполь не втрачають право користування виплатами соціального страхування, що фінансуються з бюджету державного соціального страхування [2].

Такі норми права є гарантією функціонування прав не дивлячись на геополітичні обставини, що загрожують цілісності держави і дають можливість притягнення до відповідальності порушників прав людини і громадянина, навіть у разі їх порушення на територіях, що де-факто не перебувають під контролем уряду держави.

Особливостями таких актів законодавства є:

- Врахування під час нормотворчого процесу геополітичних обставин, у зв'язку з якими була втрачена можливість уряду здійснювати юрисдикцію над територією – окупаційні/анексійні процеси, самопроголошене державне утворення тощо;
- Метою є відновлення юрисдикції уряду держави на непідконтрольній території;
- Поширення юридичної дії лише на окремі території держави;
- Наявність у правових системах лише тих держав, що мають непідконтрольні уряду території;
- Тимчасовий характер – норми законодавчих актів вищезазначеної категорії мають юридичну до часу відновлення юрисдикції уряду над непідконтрольною територією.

Варто зазначити, що в залежності від правової системи кількість прав може відрізнятися, у зв'язку з чим може виникати питання наявності порушення прав. Для прикладу, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод закріплює 10 прав, які є природними, тобто надаються кожній людині від

народження – право на життя, шлюб, свободу та особисту недоторканність тощо [3]. У той же час у Конституції України на відміну від Конвенції вже 30 прав, серед яких є право на свободу пересування; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень тощо [4]. Для прикладу у Конституції Республіки Білорусь наявне наступне право, яке не закріплене у вітчизняному основному законі, а саме право на отримання, зберігання і поширення повної, достовірної та своєчасної інформації про діяльність державних органів, громадських об'єднань, про політичну, економічну, культурну та міжнародного життя, стан навколишнього середовища [5]. Відповідно, законотворча діяльність держав у сфері захисту прав людини і громадянина (у тому числі на непідконтрольних територіях) формується на основі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де зазначені найголовніші та невід'ємні права. Судячи з цього можна зазначити, що порушення прав на непідконтрольних уряду території виникає, коли порушуються права, що надані актами законодавства тієї держави, юрисдикція якої визнана Організацією Об'єднаних Націй над даною територією.

Підсумовуючи вищезазначене можна сказати, що нормативно-правові акти у сфері захисту прав людини на непідконтрольних уряду територіях є залежними від геополітичної ситуації, що склалася на даній категорії територій. Розвиток норм таких актів законодавства залежить від змін, що відбуваються на даних територіях і направлених на конкретні права людини, що порушуються місцевими нелігітимними органами влади.

Література:

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення 24.04.2020);

2. Закон Республіки Молдова об установлении дополнительных мер поддержки предпринимательской деятельности, осуществляемой в населенных пунктах района Дубэсарь, расположенных на левом берегу Днестра № 39 от 02.03.2006. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=315671&lang=2> (дата звернення 24.04.2020)

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 03.09.1953. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 24.04.2020)

4. Конституція України від 28.06.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.04.2020)

5. Конституция Республики Беларусь от 30.03.1994 URL: <http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/> (дата звернення 24.04.2020)

НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЛЕГОВАНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Петрова Н.О., старший викладач кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету

Клецова Н.В., кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Здійснення правотворчості шляхом застосування та використання правил делегованого законодавства являється досить поширеним в багатьох правових системах, що належать до різних правових сімей. Особливості делегованого законодавства досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: С. Дзибова, М. Козюбра, М. Котюк, А. Ришелюк, О. Скакун, С. Сорока, Ю. Шемшученко та інші. Проте, у зв'язку з інтеграційними процесами, наявності гармонізації та посиленням уніфікації законодавства особливо актуальним вбачається поглиблення дослідження сутності, особливостей делегованого законодавства, його позитивних та негативних рис.

Насамперед, слід зазначити про існування різних підходів щодо визначення поняття делегованого законодавства. Так, у Кембриджському Словнику делеговане законодавство визначається як закони, правила, тощо, прийняті особою/особами, крім парламенту, і яким надано спеціальні повноваження парламентом: делеговане законодавство дозволяє уряду вносити зміни до закону, не потребуючи впровадження абсолютно нового акту парламенту [1].

Козюбра М. І. серед видів правотворчості виділяє делеговану правотворчість, яка здійснюється органами, яким представницькі органи делегували певні, визначені повноваження щодо правотворчості [6, 198]. А. М. Ришелюк визначає делеговану законотворчість, через прийняття органами виконавчої влади, уповноваженими на це конституцією держави або спеціальним рішенням законодавчого органу, нормативно-правових актів, які мають таку ж юридичну силу, як і закон [7]. Сорока С. встановлює, що у разі непередбачених обставин, коли потрібно термінове прийняття законів, може відбуватися процес перерозподілу законодавчих повноважень, а саме видання з уповноваження парламенту нормативних актів органами виконавчої влади, що фактично мають силу закону. Практика делегованої законотворчості є одним з важливих напрямів взаємодії уряду і парламенту, різновидом набутих повноважень участі виконавчої влади в законотворчому процесі. Вона припускає здійснення органами виконавчої влади, на підставі прямого припису закону, правового регулювання тих громадських стосунків, нормування яких належить до компетенції самого законодавця. [12, 54-55]. Дзибова С. Г. визначила делеговану законотворчість як видані урядом за уповноваженням парламенту нормативні акти, що фактично мають силу закону, у порядку поступки (делегування) парламентом уряду деяких законодавчих повноважень. Таке делегування є за своєю суттю передачею права

на ухвалення законів державному органу (зокрема, уряду), який відповідно до своєї власної компетенції таких прав не має [5, 131].

У Великобританії делеговане законодавство або підзаконне законодавство, як його іноді називають - це законодавство, прийняте органами влади відповідно до Акту парламенту. Воно включає статутні правила, підзаконні акти, постанови, розпорядження в раді та різні інші "інструменти", прийняті виконавчою владою [2, 422].

Грималюк П.О. встановив, що делегована правотворчість як різновид форми правової діяльності має визнаватись як правова діяльність, пов'язана з виданням нормативно-правового акта відповідно до повноваження, яке виходить із закону або за прямим дорученням одного (вищого) органу держави іншому (нижчому) зі збереженням певної системи контролю за реалізацією делегованих повноважень [4, 105].

Таким чином, відмічаємо, що делегованими повноваженнями щодо правотворчості можуть бути наділені як уряд, так і інші органи влади, при чому таким органом може бути не тільки уряд.

Так, Скаун О.Ф. визначає, що делеговане законодавство в романо-германському типі (сім'ї) правових систем – це видання законодавчого акту урядом чи президентом відповідно до повноважень, що виходять зі закону, чи відповідно до прямого доручення парламенту в порядку делегування деяких правотворчих повноважень делегованому органу з боку делегуючого органу при збереженні визначеної системи контролю над їх реалізацією [11, 114]. У країнах, чії правові системи належать до правової сім'ї загального права, делегованим законодавством вважаються нормативно-правові акти, які виходять від державної адміністрації, але регламентують права і обов'язки фізичних та (або) юридичних осіб [8, 172]. При чому, наприклад, в Англії, традиційним являється саме делеговане законодавство - делегування парламентом своїх повноважень з прийняття нормативно-правових актів королеві, уряду, міністерствам, судам, місцевим органам, частково, корпораціям, особливо в таких сферах, як охорона здоров'я, соціальне страхування, частково судочинство [11, 200]. Наприклад, у Великобританії такими актами делегованого законодавства вважаються накази монарха в Таємній раді, що вважається вищою формою делегованого законодавства, велика кількість відомчих актів, виданих керівниками міністерств – правила, постанови, інструкції. У країнах романо-германського правової сім'ї актами делегованого законодавства є ордонанси у Франції, декрети в Італії, Іспанії, декрети-закони в Португалії, тимчасові закони у Данії, укази в Хорватії, королівські декрети в Бельгії.

Змістовно делеговане законодавство постає як конституційно визнана стійка суспільна необхідність вторгнення виконавчої влади у сфері виключної компетенції парламенту за згодою і/або під контролем останнього [8, 174].

В Україні делеговане законодавство історично та відповідно до наявного законодавства, не набуло активного поширення, за винятком декретів Кабінету Міністрів України, що були прийняті відповідно до делегованих законодавчих повноважень на підставі Закону України «Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети в сфері законодавчого

регулювання» N 2796-XII від 18.11.1992 р. Так, Кабінету Міністрів України тимчасово, строком до 21 травня 1993 року було надано повноваження видавати декрети у сфері законодавчого регулювання щодо відносин власності, підприємницької діяльності, соціального і культурного розвитку, державної митної, науково-технічної політики, кредитно-фінансової системи, оподаткування, державної політики оплати праці і ціноутворення [10]. Всього за весь цей час уряд України розробив і прийняв понад 80 різноманітних декретів, частина з яких чинні й сьогодні. Вказані акти мають силу закону і належать до системи законодавства України [3].

На думку В. Мельниченка делеговане законодавство постає як суспільно необхідна складова національного законодавства багатьох сучасних демократичних держав. Вторгнення виконавчої влади у сферу виключної компетенції парламенту за згодою та під контролем останнього постає найбільш прийнятною альтернативою як руйнуванню режиму законності в державному управлінні, так і консервації неадекватного умовам часу законодавства [8, 177].

Але при цьому постає питання загрози порушення принципу розподілу влади, незалежності кожної з гілок та дотримання концепції стримування і противаг. Так, такого роду вторгнення виконавчої влади у сферу компетенції парламенту може нести в собі загрозу зловживання виконавчою владою, а також перевищення її повноважень через вірогідний конфлікт з парламентом, особливо в умовах нестійкої політичної ситуації. З іншого боку, дослідники вказують на значні переваги делегованого законодавства. Такими перевагами є: мобільність та оперативність, порівняно з парламентською правотворчістю [4], заощадження часу, гнучкість [9], тощо.

Таким чином, при наявних перевагах делегованого законодавства, його недоліки слід усунути шляхом установа контролю за дотриманням обсягу, меж та сфери отриманих делегованих повноважень. Отже, напрямком подальших досліджень має бути питання контролю, його обсягу за делегованим законодавством.

Література:

1. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/> (Last accessed: 11.03.2020)
2. Lovelock L., Evans J. New South Wales Legislative Council Practice. Federation Press. 2008. 706 p
3. Гетьман Є. А. Підзаконні нормативно-правові акти органів виконавчої влади України та іноземних держав: порівняльна характеристика. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 1 (9). 2016. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2016_1_19 (дата звернення: 10.04.2020).
4. Грималюк П. О. Делегована правотворчість як форма правової діяльності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Вип. 44. 2009. С.101-105.
5. Дзыбова С. Г. Институт делегированного законотворчества. *Вестник Адыгейского государственного университета*. 2006. № 2. С. 131-134
6. Козюбра М. І. Загальна теорія права: підручник. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.

7. Законотворчість в Україні: Навчальний посібник. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 334 с.

8. Мельниченко В. Делеговане законодавство як чинник стабілізації державного управління. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 1. С. 170-179.

9. Порівняльне правознавство: підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. Х.: Право, 2012. 272 с.

10. Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети в сфері законодавчого регулювання: Закон України N 2796-XII від 18 листопада 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2796-12> (дата звернення: 10.04.2020)

11. Скаун О. Ф. Общее сравнительное правоведение: Основные типы (семьи) правовых систем мира: Учб. для студ. вузов. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. 464 с.

12. Сорока С. В. Делеговане законодавство як форма участі уряду в законодавчому процесі у країнах Європейського Союзу. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер. : Державне управління. Т. 181, Вип. 169. 2012. С. 54-62

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ У РІШЕННЯХ ЄСПЛ

Славко А.С., асистент кафедри міжнародного, європейського права та цивільно-правових дисциплін Сумського державного університету (Україна)

Толерантність, поряд із людською гідністю, недискримінацією та плюралізмом, слугує фундаментом мультикультурного цивілізованого суспільства. Не дарма толерантність визначена у статті 2 Договору про Європейський Союз як одна з основних цінностей, на яких базується Європейський Союз [1]. У глобалізованому світі толерантність набуває все більшої актуальності, адже все частіше у повсякденному житті доводиться стикатися і працювати з людьми, які мають інші віросповідання, соціальне чи етнічне походження, політичні чи світоглядні погляди тощо. На сьогодні важливими завданнями людства стають подолання ксенофобії, мови ненависті, дискримінації, які великою мірою пов'язані з неприйняттям незнайомого і невідомого.

Серед тих, хто заклав підвалини теорії толерантності, називають Джона Локка з його «Посланням про віротерпимості», Дж. Стюарта Міля з роботою «Про свободу» та сучасного дослідника Дж. Роулза з його «Теорією справедливості» та «Політичним лібералізмом» [2]. При цьому толерантність прийнято розуміти як вільне сповідання кожним громадянином вільно обраних етичних, соціально-

політичних світоглядних переваг, що припускають лояльне ставлення до аналогічного вибору інших [3]. Оцінюючи вплив толерантності на суспільство, дослідники зауважують, що її ідея може стати своєрідним орієнтиром, свого роду прапором руху, що об'єднує однодумців [4].

У міжнародно-правовому вимірі питання про толерантність особливо гостро постало після Другої світової війни, коли людству потрібно було відрефлексувати її причини та наслідки. Відтак, у Преамбулі до Статуту ООН як одне із завдань було закріплено «проявляти терпимість и жити разом в мирі одне з одним, як гарні сусіди» [5]. Іншим важливим актом універсального характеру стала Декларація принципів толерантності, ухвалена у 1995 році. Автори цього документа рекомендують державам встановити справедливе і неупереджене законодавство, дотримуватись правопорядку і судово-процесуальних та адміністративних норм, надавати кожній людині можливості для економічного і соціального розвитку без будь-якої дискримінації [6].

На теренах Європи традиційно багато уваги приділяється толерантності, тому це питання не могли ігнорувати ні Європейський Союз, ні Рада Європи. Саме на доробку окремих органів останньої ми і зосередимось у цій роботі. Вкажемо, що на Віденському саміті глав держав/ глав урядів держав-членів Ради Європи було ухвалено Декларацію та план дій щодо боротьби з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом та нетерпимістю (Додаток III). Автори документа закликали розпочати широку європейську молодіжну кампанію з метою мобілізації громадськості на користь толерантного суспільства та посилити гарантії проти будь-яких форм дискримінації на основі раси, національного чи етнічного походження або релігії [7]. Відтак Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалює Рекомендацію 1202 (1993) Релігійна толерантність у демократичному суспільстві. У документі підкреслюється, що Західна Європа розробила модель світської демократії, в рамках якої теоретично допускається різноманітність релігійних вірувань, але випадки ксенофобії все ще трапляються [8].

Кількома роками пізніше Комітет Міністрів Ради Європи ухвалює Рекомендацію R (97) 21 про ЗМІ та промоцію культури толерантності, в якій наголошує на позитивному впливі, який можуть чинити ЗМІ у боротьбі з нетерпимістю, особливо там, де вони формують культуру взаєморозуміння між різними етнічними, культурними та релігійними групами в суспільстві [9]. Згадки про толерантність містяться також у Рекомендації КМРЄ R (98) 6 про сучасні мови, в якій вказують на прагнення сприяти взаєморозумінню та толерантності та поважати ідентичність та культурне розмаїття шляхом більш ефективної міжнародної комунікації [10].

Але, ймовірно, найбільш значну роль в кристалізації концепції толерантності відіграв Європейський суд з прав людини. Зокрема, він неодноразово у своїх рішеннях вказував на важливу роль, яку відіграє толерантність у сучасному суспільстві та на зобов'язання, які виникають у держави щодо боротьби з різноманітними проявами нетерпимості. Наприклад, Суд назвав толерантність, поряд з плюралізмом і «широкою поглядів», необхідною ознакою існування демократичного суспільства (*Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France*, § 45 [11]; *Mouvement Raëlien Suisse v. Switzerland*, § 48 [12]).

У справі *Lautsi and others v. Italy* Суд нагадав, що держави відповідають за нейтральне та неупереджене здійснення різних релігій, віросповідань та вірувань. Їх роль – сприяти підтримці громадського порядку, релігійної гармонії та толерантності в демократичному суспільстві, особливо між групами противників. Це стосується як відносин між віруючими та невіруючими, так і відносин між прихильниками різних релігій, віросповідань та вірувань (§60) [13]. Схожі міркування Суд навів у справі *S.A.S. v. France*: держава виконує роль нейтрального та неупередженого організатора здійснення різних релігій, віросповідань та вірувань, і ця роль сприяє громадському порядку, релігійній гармонії та толерантності в демократичному суспільстві. ... обов'язок держави щодо нейтралітету та неупередженості несумісний з будь-якими повноваженнями держави щодо оцінки законності релігійних вірувань або способів вираження релігійних переконань, і цей обов'язок вимагає від держави забезпечити взаємну толерантність між групами противників. Відповідно, роль влади за таких обставин полягає не у усуненні причини напруги шляхом усунення плюралізму, а у забезпеченні того, щоб конкуруючі групи толерували один одного (§ 127) [14].

Тим не менш, вимоги толерантності стосуються не тільки релігійної сфери. Зокрема, у згаданій вище справі *Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France*, яка стосувалась ймовірного посягання на свободу вираження поглядів, ЄСПЛ закликав держави до більшої толерантності у випадку критики на адресу уряду, політиків чи державних діячів. «[Політичний діяч] неминуче і свідомо виставляє себе відкритим для уважного вивчення кожного свого слова і вчинку як журналістами, так і громадськістю взагалі, і тому він повинен проявляти вищий ступінь толерантності» (§ 46) [11].

Про «міру» або «ступінь» толерантності, які має проявити держава, Суд згадував і у справі *Kudrevičius and others v. Lithuania*. Так, ЄСПЛ зауважив: будь-яка демонстрація в громадському місці може спричинити певний рівень порушення звичайного життя, включаючи порушення трафіку. Цей факт сам по собі не виправдовує втручання у право на свободу зібрань, оскільки важливо, щоб органи державної влади показали певний ступінь толерантності. Відповідний «ступінь толерантності» не може бути визначений *in abstracto*: Суд повинен вивчити конкретні обставини справи і, зокрема, ступінь «порушення звичайного життя» (§ 155) [15].

Зауважимо, що ЄСПЛ чітко відрізняє толерантність від недбалості чи безгосподарності держави. Наприклад, у справі *Depalle v. France* заявник посилався на те, що уряд тривалий час не втручався у його право власності на будинок, збудований на дамбі, що підпадала під категорію «морської публічної власності». З цього приводу ЄСПЛ наголосив, що заявник давно мирно користувався власністю, однак Суд не бачить ніякої недбалості з боку влади, а скоріше толерантність до постійного проживання, яке, крім того, підпорядковане певним правилам (§ 86) [16].

Підсумовуючи, зауважимо, що толерантність є одним із наріжних каменів, на яких будується сучасне демократичне суспільство. Саме толерантність дозволяє людям співіснувати у глобальному та різноманітному світі. Міжнародні організації певною мірою сприяють утвердженню та поширенню толерантності –

наприклад, про це свідчать акти ООН, ЄС чи Ради Європи. Аналізуючи практику ЄСПЛ можна дійти висновку, що національні уряди також повинні долучатись до встановлення толерантності. Зокрема, держава має не тільки сприяти встановленню толерантних взаємин у суспільстві, а і сама проявляти певну терпимість до того, яким чином особи, які знаходяться під її юрисдикцією, реалізують свої права.

Література:

1. Договір про Європейський Союз від 07.02.1992 року / База «Законодавство». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029
2. Галицький І. В. Генезис толерантності та її застосування в правовому середовищі. *Актуальні проблеми держави і права*, 2009. Вип. 50. С. 385-391.
3. Тарасишина О. М. Поняття толерантності в політичній і правовій культурі. *Актуальні проблеми держави і права*, 2006. Вип. 29. С. 58-62.
4. Єльнікова М. М. Міжетнічна толерантність в умовах загальноєвропейської ідентичності. *Гілея: науковий вісник*, 2013. № 72. С. 819-824.
5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 року / База «Законодавство». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
6. Декларація принципів толерантності від 16.11.1995 / База «Законодавство». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503
7. Vienna Declaration adopted on 9 October 1993 / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/1680536c83>
8. Recommendation 1202 (1993) Religion tolerance in a democratic society adopted on 2 February 1993 / Council of Europe. URL: <https://cutt.ly/Сyрy0Xh>
9. Recommendation No. R (97) 21 on the media and the promotion of a culture of tolerance adopted on 30 October 1997 / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/168050513b>
10. Recommendation No. R (98) 6 concerning modern languages adopted on 17 March 1998 / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/16804fc569>
11. Case of Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France made on 22 October 2007 / European Court of Human Rights HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82846>
12. Case of Mouvement Raëlien Suisse v. Switzerland made on 13 July 2012 / European Court of Human Rights HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112165>
13. Case of Lautsi and others v. Italy made on 18 March 2011 / European Court of Human Rights HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104040>
14. Case of S.A.S. v. France made on 01 July 2014 / European Court of Human Rights HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145466>
15. Case of Kudrevičius and others v. Lithuania made on 15 October 2015 / European Court of Human Rights HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158200>
16. Case of Depalle v. France made on 29 March 2010 / European Court of Human Rights HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97978>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Чернадчук Т.О., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і інформаційного права
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Міжнародні відносини, які виникають між державами і іншими суб'єктами світового співтовариства здійснюються у багатьох сферах діяльності і можуть складатися різним чином. Вступаючи у відносини, досягаючи згоди з певних питань, укладаючи міжнародні угоди суб'єкти беруть на себе зобов'язання, гарантуючи їх виконання і розбіжності між ними якщо і існують, то як правило усуваються. При цьому в подальшому, такі відносини можуть перейти у кризову ситуацію, коли кожна із сторін вбачає у поведінці іншої сторони загрозу своїм законним правам і інтересам. Як наслідок це призводить до конфліктних ситуацій, які в відповідно можуть перерости в міжнародний конфлікт, що загрожує міжнародному миру і безпеці. З метою уникнення таких загроз на міжнародному рівні був прийнятий загальний принцип мирного вирішення міжнародних спорів. Сутність якого полягає в тому, що будь-який міжнародний спір чи ситуація не може залишатися невирішеною. Сторони такого конфлікту повинні застосовувати тільки мирні засоби вирішення своїх спірних питань, а саме переговори, посередництво, добрі послуги тощо. В основі ефективного функціонування суб'єктів міжнародних відносин застосовується ще один імперативний принцип відмови від застосування сили і погрози силою. Згадані принципи закріплені у ст. 2 Статуту ООН, прийнятого у 1945 р. [1] і відповідно є обов'язковими для виконання сторонами міжнародних відносин. Поряд з цим, останнім часом спостерігається збільшення саме збройних конфліктів, як міжнародного так і не міжнародного характеру. Норми сучасного міжнародного права поділяють учасників збройних конфліктів на: комбатантів, партизан, повсталу сторону, не комбатантів, медичний персонал, військові кореспонденти тощо. У відповідності з міжнародним гуманітарним правом особлива увага приділяється жертвам війни.

Під жертвами війни в міжнародному праві розуміють мирне населення, в тому числі мирне населення окупованих територій, військовополонені, поранені і хворі в діючих арміях, а також поранені, хворі та особи, що зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі, незалежно від обставин, за яких вона трапилася, включаючи примусові посадки літальних апаратів у морі або падіння в море, користуються захистом і гуманним поводженням без дискримінації за будь-якою ознакою [2, с.137].

В основі ефективного захисту жертв війни знаходиться його належне правове регулювання, що, у свою чергу, повинно забезпечувати гідний статус осіб постраждалих внаслідок збройних конфліктів. На міжнародному рівні в цьому напрямку було прийнято низка міжнародних актів, основою яких можна назвати Загальну декларацію прав людини, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [3]. Міжнародні акти Женевського права до складу яких

відносяться чотири конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р.: Конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючих арміях; Конвенція про покращення участі поранених і хворих осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Конвенція про поводження з військовополоненими; Конвенція про захист цивільного населення під час війни і Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р.: Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосовно захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру містять систему обов'язкових до виконання правил, спрямованих на захист прав людини під час збройних конфліктів. Кожен із таких актів в тій чи іншій мірі забезпечує особі, що постраждала внаслідок збройного конфлікту право на життя, фізичну недоторканність, честь і людську гідність; забороняє зневажливе й принизливе ставлення до таких осіб, навмисне вбивство, катування, тортури, нелюдське ставлення до жертв війни; руйнування майнових цінностей, загарбання майна; зобов'язую сторони проявляти повагу до особистої честі, релігійних переконань постраждалої особи тощо.

Переходячи безпосередньо до розгляду стану речей, які спостерігаються на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин, слід зазначити, що не всі сторони міжнародних збройних конфліктів дотримуються норм міжнародного гуманітарного права. Про це свідчать події, які відбуваються на Сході України і в Автономній республіці Крим. Внаслідок військових дій на території Луганської і Донецької областей моніторингова місія ООН тільки за період з 16 листопада 2018 року – 15 лютого 2019 року зафіксувала 154 випадки порушення прав людини, які стосувалися свавільного затримання, катувань та жорстокого поводження стосовно цивільного населення [4]. Порушення прав людини спостерігається, як на території ОРДЛО так і на лінії зіткнення. В зв'язку з перешкодами, які чинять незаконні формування на непідконтрольній території України, здійснити контроль в сфері поводження з військовополоненими місія не має можливості. Інформація щодо жорстокого поводження з військовополоненими надходить безпосередньо від осіб, які повернулись з полону внаслідок обміну. Негативна правова ситуація щодо дотримання прав людини спостерігається і на території анексованого Криму. Згідно ст. 1.. Додаткового протоколу I (1977 р.) до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., право збройних конфліктів застосовується також у випадку частини території держави, навіть якщо окупація була здійснена без збройного протистояння [5]. Виходячи з цього окупація Російською Федерацією Кримського півострова підпадає під міжнародний збройний конфлікт і регламентується нормами міжнародного права. В свою чергу, у своїй доповіді на 74 сесії Генеральної асамблеї ООН про стан справ у галузі дотримання людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі у серпні 2019 року Генеральний секретар ООН звернув увагу на ігнорування Російською Федерацією міжнародних норм щодо поваги прав людини, масові та грубі порушення цих прав. Так, РФ порушує право на життя, свободу і безпеку, в т.ч. шляхом насильницького зникнення людей. Згідно з даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, з березня 2014 року в Криму зникли 42 людини,

38 чоловіків та 4 жінки. На червень 2019 року 28 осіб, які зникли та були незаконно затримані, були звільнені, 11 далі вважаються такими, що зникли безвісті, і одна людина загинула. З боку окупаційної влади постійно здійснюється переслідування і затримання людей, в більшості випадків це стосується корінного населення півострова кримських татар. Росія порушує свободу думки, сумління, переконань та релігії тим, що не реєструє релігійні громади, які її не задовольняють. Громади Київського патріархату не змогли отримати легального статусу, а деякі священики мусили покинути Крим через погрози фізичної розправи. Переслідуються особи за висловлення незгоди з російським керівництвом, за критику окупації Криму і т.п. [6].

Певної уваги потребують також біженці і тимчасово переміщені особи, як постраждалі від військових дій, які відбуваються на території їх постійного місцеперебування. Норми, що забезпечують правовий захист такої категорії осіб знайшли своє відображення в міжнародних актах і нормативно-правових документах національного законодавства. Серед міжнародних актів слід звернути увагу на наступні: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації (1965 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) Конвенція про статус біженців (1951 р.) тощо. Україною в даному напрямку було прийнято два важливих документа, а саме Закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року, «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року.

Однак не зважаючи на численність нормативно-правової бази як на міжнародному так і на внутрішньодержавному рівні, за допомогою якої здійснюється правове регулювання захисту прав осіб постраждалих від збройних конфліктів, дієвість такого регулювання залишається проблематичним. Зокрема, мова йде про випадки порушення державами, як основними суб'єктами міжнародного права дотримуватися взятих на себе зобов'язань в даній сфері. До цих проблем ще й додається складність притягнення держав-порушників до відповідальності.

Підсумовуючи все вище сказане, необхідно докладати більше зусиль щодо привернення широкої уваги міжнародної спільноти, в т.ч. і в межах міжнародних організацій, до вирішення згаданих проблем і застосування необхідних заходів для зупинення грубих порушень норм і принципів міжнародного права, які допускають у своїх діях окремі суб'єкти міжнародних відносин.

Література:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 29.03.2020).
2. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: Посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання /Т. Л. Сироїд, О. А. Гавриленко, Л. О. Фоміна; за заг. редакцією Т. Л. Сироїд. –2-ге вид., перероб. І допов. - Харків: Право, 2019. – 494 с..
3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948: <https://zakon.rada.gov.ua>

/laws/show/995_015(дата звернення: 29.03.2020).

4. Доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2018 року – 15 лютого 2019 року: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraine16Nov2018-15Feb2019_Ukrainian.pdf

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 29.03.2020).

6. Доповідь Генерального Секретаря на 74 Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Стан справ у галузі людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна»: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A_74_276_R.pdf

ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Щербак С.В., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя
Сумського Національного аграрного університету
(Україна)

В світлі євроінтеграційних процесів та активного розроблення нового вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність проведення порівняльних досліджень, вивчення та запозичення позитивного досвіду зарубіжних країн сприятиме виробленню більш прогресивних кримінально-правових норм.

Субординаційна залежність законодавства України про кримінальну відповідальність від норм Конституції України, включаючи відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя, має забезпечуватися повною відповідністю кримінально-правових норм конституційним [1, С.101].

Серед кримінальних правопорушень проти правосуддя, кримінальна відповідальність за вчинення яких передбачена у розділі XVIII Кримінального кодексу України, міститься кримінальне правопорушення, яке з прийняттям Конституції України 1996 року вже не охоплюється межами правосуддя, не узгоджується з конституційними нормами, що потребує законодавчого вдосконалення.

Йдеться про невиконання судового рішення, регламентоване статтею 382 КК України, на якому слід зосередити окрему увагу.

Ретроспективний аналіз положень радянського та сучасного законодавства про кримінальну відповідальність дозволяє дійти висновку про значну еволюцію змісту та складу зазначеного кримінального правопорушення.

При цьому слід зауважити, що при прийнятті КК УРСР від 28.12.1960 року дії щодо невиконання судового рішення не вважалися кримінально протиправними, а їх криміналізація була здійснена значно пізніше - лише у 1990 році Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР» від 14.05.1990 року, згідно з чим КК УРСР було доповнено статтею 176-4 Невиконання судового рішення.

На той час вона складалася лише з однією частини – умисне невиконання службовою особою рішення, вироку, ухвали чи постанови суду або перешкодження їх виконанню, що карається штрафом у розмірі від трьохсот до однієї тисячі карбованців.

Формуючи главу XVIII - Злочини проти правосуддя - ще за періоду здійснення кодифікації 1960 року, радянський законодавець виходив з того, що ця глава КК УРСР передбачає відповідальність за злочини, що посягають на правильну, засновану на суворому дотриманні соціалістичної законності, діяльність органів суду, прокуратури, слідства та дізнання [2, С.614], обравши при цьому родовим об'єктом цієї групи злочинів правосуддя та фактично називаючи правосуддям діяльність не лише суду, але й правоохоронних органів.

Як вбачається з першої редакції розглядуваної статті, її санкція передбачала найменш суворе покарання (у вигляді штрафу), а суб'єктом злочину визначала службову особу, тобто спеціального суб'єкта.

При прийнятті КК України від 05.04.2001 року цей злочин був перенесений до нового законодавства зі зміною нумерації (була визначена як стаття 382) та кількості частин, посиливши покарання за його вчинення.

Йдеться про звернення стягнення на особу боржника у виконавчому провадженні, відтворенням чого є втілена у новела щодо встановлення кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення для громадян-фізичних осіб шляхом внесення змін до статті 382 КК України, санкції якої, наряду з іншими видами покарань, в тому числі передбачають покарання у виді позбавлення волі. Таким чином нівелюється принцип недоторканності особи боржника, властивий виконавчому провадженню як за радянських часів, так і з прийняттям українського законодавства про виконавче провадження.

При прийнятті Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 року № 2453-VI законодавець вирішив розширити коло суб'єктів даного кримінального правопорушення ще й за рахунок загального суб'єкта внесенням змін до статті 382 КК України, здійснивши криміналізацію цього кримінального правопорушення для фізичних осіб.

Сучасний стан чинного українського законодавства та нові виклики суспільства свідчать про інше тлумачення та розуміння кримінально-правової охорони даних суспільних відносин.

Крім Конституції України, в якій низка статей текстуально закріплює, що «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами» (ст.124 Конституції України), а відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів слідства, нотаріату, органів і установ виконання покарань; основи організації і діяльності адвокатури,

чим чітко розмежована процесуальна діяльність суду, прокуратури, органів слідства, органів і установ виконання покарань, за останні десятиріччя в країні змінилося політичне, економічне, суспільне життя.

Активізація євроінтеграційного процесу, прагнення зближення національного законодавства з європейським, позначилися на прийнятті законодавства у багатьох сферах, у тому числі у сфері виконавчого провадження.

Закладена до радянського законодавства про кримінальну відповідальність ідея включення складу злочину - невиконання судових рішень до групи злочинів проти правосуддя, відбивала належність на той час органів виконання судових рішень – судових виконавців, до судової гілки влади, адже судові виконавці працювали при судах та були закріплені за суддею, що ухвалював судові рішення.

Проте, наприкінці 90-років минулого століття, судові виконавці (ставши державними виконавцями) були виведені з-під юрисдикції судів та увійшли до виконавчої гілки влади у складі спеціально створеного органу в системі Міністерства юстиції України – Державної виконавчої служби. З 05 жовтня 2016 року функціонування в Україні публічно-правової моделі виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) було змінено на комбіновану, де наряду з державними виконавцями, юрисдикційна функція з виконання судових рішень стала здійснюватися ще й приватними виконавцями, які є самозайнятими особами вільної професії.

Кримінальне законодавство більшості країн Європейського Союзу криміналізує невиконання судового рішення, однак є й країни, що мають інший погляд з цього питання.

Так, позиція щодо розуміння правосуддя як суто діяльності судів впливає з кримінального законодавства Польщі, яке обмежується кримінальною відповідальністю за невиконання вироку (ст.244 КК Польщі) [3]. Не передбачає кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення й кримінальне законодавство Данії [4] та кримінальне законодавство Австрії [5].

У Кримінальному кодексі Чехії ст.337, що закріплює кримінальну відповідальність особи, яка перешкоджає чи істотно ускладнює здійснення рішення суду або іншого органу державної влади, розміщена у главі X «Карні діяння проти порядку в публічних справах» [6], а у Кримінальному кодексі Іспанії [7] – ст.410 – відмова посадової особи або державного службовця здійснювати належне виконання судових рішень, рішень і розпоряджень вищих посадових осіб, винесених відповідно до їх компетенції та з дотриманням необхідних законних умов - в розділі XIX «Злочини проти державних органів».

З огляду на те, що виконання кримінальних покарань здійснюється системою органів виконання покарань, фактично у ст.382 КК України поєднано різні за своєю природою та підпорядкуванням, такі, що регулюються різним законодавством органи та особи, що виконують судові рішення з кримінальних та з цивільних справ.

Так, на відміну від українського законодавства, у КК Литви відмежовані склади злочинів за ухилення від відбування кримінального покарання (ст.242, 243 КК Литви) та за ухилення від виконання рішення, не пов'язаного з покаранням (ст.245 КК Литви) [8].

За таких обставин кримінальні правопорушення, які посягають на процесуальну діяльність органів та осіб, які здійснюють виконання судових рішень і рішень інших органів, а також органів виконання кримінальних покарань, за своєю суттю є кримінальними правопорушеннями проти устанавленого в державі правопорядку і механізму його забезпечення, що й має бути відтворене у законодавстві про кримінальну відповідальність.

Література:

1. Мірошніченко С.С. Конституційні засади удосконалення інституту кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матер. міжнар. наук.-практ. Конф. 8-10 жовт. 2014 р. / Редкол. В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін.. Х.: Право, 2014. 536 с.
2. Уголовный кодекс Украинской ССР: Наук.-практ. комент. / Н.Ф. Антонов, М.И. Бажанов, Ф.Г. Бурчак и др. К.: Политиздат Украины, 1987. 880 с.
3. Станіч В.С. Кримінальний кодекс Республіки Польща/ Під ред. В.Л. Манчинського. Переклад на українську мову В.С. Станіч. К. ОВК, 2016. 138 с.
4. Кримінальний кодекс Королівства Данія. URL. <http://law.edu.ru/nom/nom.asp?normID=1241524&subID=100096345,100096366,100096649#text>.
5. Кримінальний кодекс Республіки Австрія. URL. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
6. Кримінальний кодекс Республіки Чехія. URL. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
7. Станіч В.С. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія/ Під ред. В.Л. Манчинського. Переклад на українську мову О.В. Лішевської. К. ОВК, 2016. 284 с.
8. Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення за законодавством Латвії, Литви та Естонії. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. №2. С.296-301.

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВОВИХ ДЕФІНІЦІЙ «СПОЖИВАЧ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ» ТА «КЛІЄНТ» В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: ПИТАННЯ ACQUIS ЄС

Швагер О.А., асистент кафедри міжнародного, європейського права та цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

Закріплення правових дефініцій у нормативно-правових актах, на думку багатьох науковців, є важливим фактором розвитку законодавства та правової політики держави. Неодноразово в юридичній літературі обстоювалась думка щодо важливості закріплення правових дефініцій для покращення розуміння, тлумачення та застосування правових норм.

Так, Баранов В.М. зазначає, що дефініція є правовим засобом законодавчої техніки. За допомогою дефініцій формулюються поняття, вживані в текстах нормативних актів, завдяки чому останнім надається узгодженість, а сформульовані поняття є основою змісту документу. За допомогою дефініцій суб'єкти правотворчої діяльності визначають способи для вирішення правових завдань і досягнення соціальних цілей. Вони є найважливішим засобом в області функціонування і забезпечення правового регулювання. Вони надають ясність і визначеність правовим явищам. Відомо, що право має такі властивості, як абстрактність і невизначеність. У юридичній літературі вірно помічається, що правова невизначеність є властивість права, що виражається в неконкретності змісту правових явищ. Правові поняття також явища дуже абстрактні і придбавають визначеність лише у випадках їх конкретизації, результатом якої є дефініції. Таким чином, правові дефініції є перехід від невизначеності до визначеності в праві [1, С.27].

Норма-дефініція - різновид правових норм, що забезпечують дію регулятивних та охоронних норм. Норма-дефініція має доповнюючий характер і не породжує правовідносин. Її призначенням є закріплення юридичних категорій та понять. Норма – дефініція сприяє ефективній реалізації приписів, оскільки характеризує зміст основних категорій права, які використовуються у законодавстві, визначає їх особливості [2].

Включення норм-дефініцій в законодавство потрібно розглядати як спосіб, що дозволяє сформулювати певні критерії відмінностей одного об'єкта від іншого, уточнюючи його зміст, обсяг та значення.

Одним із аспектів *acquis* ЄС слід вважати необхідність закріплення на законодавчому рівні правових дефініцій, що матимуть однакове тлумачення та застосування в рамках єдиного європейського простору.

Ці питання важливі також і для сфери правового регулювання фінансових послуг.

Стаття 133 Угоди про Асоціацію визначає, що сторони Угоди визнають важливість наближення чинного законодавства України в сфері регулювання фінансових послуг до законодавства Європейського Союзу. Україна забезпечить поступове приведення у відповідність своїх чинних законів та майбутнього законодавства в сфері регулювання фінансових послуг до *acquis* ЄС.

Зважаючи на положення цієї статті Україна зобов'язується привести у відповідність норми чинного законодавства в сфері фінансових послуг до європейських стандартів, в тому числі врегулювавши окремі аспекти визначення понять суб'єктів фінансових послуг.

Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначено, що учасниками ринку фінансових послуг є:

- особи, які відповідно до закону мають право надавати фінансові послуги на території України;
- особи, які провадять діяльність з надання посередницьких послуг на ринках фінансових послуг;

- об'єднання фінансових установ, включені до реєстру саморегульованих організацій, що ведеться органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг;
- клієнти. Законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг можуть визначатися інші учасники ринків фінансових послуг.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг» № 122-IX від 20.09.2019 року введено поняття «споживач фінансових послуг» та «клієнт», що відповідає вимогам статті 3 Директиви 2008/48/ЄС.

Так визначено, що споживач фінансових послуг – це фізична особа, яка отримує або має намір отримати фінансову послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою, незалежною професійною діяльністю; клієнт - фізична особа (у тому числі споживач фінансових послуг), фізична особа - підприємець або юридична особа, яка отримує або має намір отримати фінансову послугу.

Як бачимо із наведених визначень, поняття клієнт є ширшим за своєю правовою суттю, та включає в себе фізичну особу (у тому числі споживач фінансових послуг), фізичну особу - підприємця та юридичну особу, яка отримує або має намір отримати фінансову послугу. Споживачем, у свою чергу, є виключно фізична особа, яка отримує або має намір отримати фінансову послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою, незалежною професійною діяльністю.

Розмежування даних понять є необхідною умовою запровадження в правове регулювання ринку фінансових послуг ефективного механізму захисту прав клієнтів фінансових установ, оскільки сприятиме врегулюванню відносин між споживачами фінансових послуг, клієнтами фінансових установ та власне надавачами фінансових послуг. В ході формування фінансовою установою переліку реципієнтів фінансових послуг, це дозволить уникнути непорозумінь щодо можливості звернення окремих осіб за такою послугою та сприятиме прозорості діяльності самої фінансової установи: таким чином реалізується один із принципів захисту прав споживачів фінансових послуг щодо забезпечення своєчасного надання споживачу фінансовою установою повної, точної та достовірної інформації про фінансову послугу.

На нашу думку, позитивним зрушенням в напрямку до *acquis* ЄС щодо регулювання ринків фінансових послуг є закріплення на законодавчому рівні зазначених вище понять. Оскільки, по – перше стандарти ЄС у сфері регулювання ринків фінансових послуг спрямовані на встановлення високого рівня захисту прав споживачів таких послуг. По-друге, приведення у відповідність до європейських стандартів механізму захисту прав споживачів фінансових послуг, в тому числі шляхом нормативного закріплення окремих понять зі сфери фінансових послуг, дозволяє уникнути бар'єрів у створенні єдиного мінімального комплексу правил ефективного захисту як на рівні окремої країни, так і в транскордонному сенсі.

Використана література:

1. Баранов В.М. Законодательная дефиниция как общеправовой феномен. *Законодательная дефиниция: логикогносеологические, политико-юридические, морально-психологические и практические проблемы*: матер.международного круглого стола / под ред. В.М. Баранова, П.С. Пацуркивского, Г.О. Матюшкина. Н. Новгород: Нижегородский научно-прикладной центр «Юридическая техника», 2007. С.27
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. URL: <https://leksika.com.ua/legal/>
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014/ Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
4. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг» від 20.09.2019 № 122-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/122-20>

РОЛЬ БАЗЕЛЬСЬКОГО КОМІТЕТУ З ПИТАНЬ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН¹

Волченко Н. В., кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету (Україна)

Курило О. М. кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету (Україна)

Розвиток міжнародних економічних відносин за умов глобальної трансформації суспільства спричинений активним зростанням обсягів міжнародних торговельних потоків. Активна торговельна діяльність потребує активізації міжнародних розрахунків та валютних операцій. Забезпечення їх якості лягає додатковим навантаженням на банківський сектор. При чому, мова іде як про національну, так і про міжнародну складову. В попередніх роботах нами зазначалося, що національний банківський сектор не може функціонувати відокремлено від світової системи. Банківські інституції мусять працювати за визнаними у світі стандартами та на умовах дотримання всесвітньо визнаних принципів. [1, 392]. Науковці констатують факт беззаперечної необхідності

¹ Робота виконана в рамках проекту для молодих вчених 2017р.: «Удосконалення законодавства України щодо забезпечення безпеки сфери банківської діяльності в умовах євроінтеграції: економіко-правовий аспект» (№ держ. реєстрації: 0117 U 006531)

врахування загально визнаних світових положень фінансової стабільності та сталого розвитку міжнародних фінансових відносин.

Зміцнювати міжнародну фінансову стабільність своєю метою визначає Банк Міжнародних Розрахунків (БМР) – спеціалізований фінансовий інститут наднаціонального рівня. Він має можливість об'єднувати певні частини фінансових ресурсів національних банків країн-членів. Тобто, можемо констатувати, що країни, добровільно, передають частину своїх повноважень іншому актору міжнародних відносин – міжнародній організації, що доводить факт реплікації сучасних тенденцій у міжнародних відносинах на фінансову сферу.

У 1930 р., коли відбулося створення БМР, його основною метою було акумулювати та координувати надходження по репараціях Німеччини (призначених після Першої світової війни). Роль БМР у розвитку міжнародних фінансових відносин полягає у сприянні співпраці між центральними банками різних країн, підтримці діалогу з іншими органами, відповідальними за сприяння фінансовій стабільності, проведенні досліджень та аналізі політики з питань, що мають значення для грошової та фінансової стабільності, активності у ролі контрагента для центральних банків у своїх фінансових операціях, агента у міжнародних фінансових операціях [2]. Науковці говорять про БМР як про “своєрідний форум, що сприяє міжнародному співробітництву банків” [3].

Основні поради та рекомендації формуються у процесі діалогу представників країн-членів БМР та у ході поточної роботи й моніторингу Комісій, що входять до складу організації. Рекомендації щодо високих стандартів в сфері банківського регулювання та нагляду надаються Базельським Комітетом з питань банківського нагляду (БКБН).

Цікавим є той факт, що БКБН не має жодних формальних наднаціональних повноважень. Навіть його Статут визначає, що рішення Комітету не мають юридичної сили [4]. Тим не менш, добровільна згода країн учасниць виконувати певні рекомендації визначає роль і значення Комітету для розвитку міжнародних відносин.

Провідна роль БКБН полягає, в першу чергу, в можливості обміну інформацією. Саме акумулювання даних про зміни, що постійно мають місце у міжнародних фінансових відносинах, а також можливість поширити її серед зацікавлених осіб, спроможна мінімізувати ризики для всіх учасників відносин. Обмін такою інформацією стимулює взаєморозуміння між учасниками міжнародних відносин. Вона може містити різноманітні підходи, методи, практики банківського нагляду.

Позитивна практика країн-учасниць автоматично стимулює інших дотримуватися даних стандартів. Яскравим прикладом, є українські реалії регулювання банківської діяльності. Національна банківська система має певну стратегію розвитку, вона задекларована у Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 р. Відповідно до даного документу передбачене регуляторне наближення фінансових послуг до правил та норм ЄС, набуття режиму внутрішнього ринку з ЄС в контексті активної реалізації інтеграції [5].

Сам Базельський Комітет у своєму статуті визначає власну провідну роль в усуненні регуляторних та наглядових прогалів, які становлять ризики для фінансової стабільності; у моніторингу виконання стандартів БКБН у країнах-членах та за їх межами з метою забезпечення їх своєчасного, послідовного та ефективного впровадження та сприяння забезпечення рівних умов серед міжнародно-активних банків; у проведенні консультацій з центральними банками та банківськими наглядовими органами, які не є членами БКБН, щоб отримати користь від їх внеску в процес формування політики БКБН та сприяти впровадженню стандартів, керівних принципів та належних практик БКБН за межами країн-членів Комітету; у здійсненні координації та співпраці з іншими установами-продуцентами принципів фінансового сектору та міжнародними органами, зокрема з тими, хто бере участь у сприянні фінансовій стабільності [4].

Додати до вищенаведеного необхідно і потребу у перманентному реагуванні на фінансові кризи та інші явища, які можуть вплинути на поточні тенденції міжнародного фінансового ринку. У зв'язку з цим Комітетом переглядаються стандарти ведення банківської діяльності і видаються нові вимоги. Для національних банківських установ та банківської системи в цілому особливої актуальності дотримання даних стандартів набуває в рамках євроінтеграційних процесів, адже імплементуючи положення Угоди про асоціацію, ми взяли на себе певні зобов'язання, яких повинні дотримуватися. Частина зобов'язань знаходиться в рамках реформ банківської сфери.

Роль Базельського Комітету безперечно одна з вирішальних. Проте, активність країн, що є безпосередніми учасниками міжнародних фінансових відносин, повинна буди узгодженою, сприяти фінансовій стабільності, орієнтованої на високу якість банківського регулювання та нагляду. Країни повинні сприяти розробці стандартів та керівних принципів, впроваджувати та застосовувати стандарти БКБН. Країнам-учасникам міжнародних фінансових відносин необхідно сприяти інтересам глобальної фінансової стабільності, а не виключно національним, беручи участь у роботі та прийнятті рішень БКБН.

Використана література:

1. Волченко Н. В., Клецова Н. В. Теоретичні аспекти вдосконалення функціонування банківських установ в рамках євроінтеграції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №6. С. 392–394. URL: http://pap.in.ua/6_2017/118.pdf (дата звернення: 20.03.2020 р.)
2. Bank for International Settlements. Official web-site. URL: <https://www.bis.org/about/index.htm?m=1%7C1> (date of request: 12.03.2020)
3. Кудас І. Б. Створення та розвиток міжнародної банківської системи. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_33 (дата звернення: 28.03.2020 р.)
4. Basel Committee Charter. Official web-site of Bank for International Settlements. URL: <https://www.bis.org/bcbs/charter.htm> (date of request: 12.03.2020)
5. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Затв. Пост. Правл. НБУ 18.06.15. Чинна у ред. 16.01.2017. Київ URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/file/text/57/f446115n194.pdf> (дата звернення: 20.03.2020)

СЕКЦІЯ 6. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Мірошніченко Ю.В., судовий експерт сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС України (Україна)

Земельна реформа в Україні є однією із найбільш довготривалих. За цей період вона пройшла ряд етапів та було прийнято низку нормативно-правових актів. Перший етап бере свій початок з прийняття 18 грудня 1990 року Постанови Верховної Ради Української РСР «Про земельну реформу» [8], в якій визначено, що: «Земельна реформа є складовою частиною економічної реформи, здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин. Завданням цієї реформи є перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель». Даним документом з 15 березня 1991 року всі землі Української РСР оголошено об'єктом земельної реформи. Її здійснення покладено на обласні, районні, міські, селищні і сільські Ради народних депутатів і Раду Міністрів Української РСР. Раді Міністрів Української РСР доручено в межах існуючих штатів вирішити питання про створення відповідного органу для здійснення земельної реформи.

Наступний етап земельної реформи започаткований 30 січня 1992 р. прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про форми власності на землю» [2] і 13.03.1992 року нової редакції Земельного кодексу України [1]. Цими документами були внесені зміни у форми власності на землю. В Україні запроваджувалися приватна, колективна і державна форми власності, які юридично визнано рівноправними. Зміни відбулися і в орендних відносинах. Орендодавцями виступали не лише ради народних депутатів, але і власники землі, тобто окремі громадяни, колективні сільськогосподарські підприємства, акціонерні товариства, садівницькі товариства.

Третім етапом земельної реформи стало прийняття Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10 листопада 1994 р. [5] та низки нормативно-правових актів, на основі яких здійснена безоплатна передача землі у колективну та приватну власність для виробництва сільськогосподарської продукції, тобто на даному етапі відбулося її реальне роздержавлення. Був

здійснений поділ земель, які передані у колективну власність, на земельні частки (паї) без виділення їх у натурі, і видані селянам сертифікати на право на земельну частку (пай).

Початком четвертого етапу земельної реформи став Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 р. Ним передбачалося: «...забезпечення всім членам колективних сільськогосподарських підприємств права вільного виходу з цих підприємств із земельними частками (паями) і майновими паями та створення на їх основі приватних (приватно-орендних) підприємств, селянських (фермерських) господарств, господарських товариств, сільськогосподарських кооперативів, інших суб'єктів господарювання, заснованих на приватній власності» [6]. Впроваджено обов'язкове укладання підприємствами, які використовують землю для сільськогосподарських потреб, договорів оренди земельної частки (паю), майнового паю з власниками цих часток, паїв з виплатою орендної плати. Введено спрощений порядок реєстрації договорів оренди земельних паїв, передбачено виділення земельних ділянок єдиним масовим групі власників земельних часток (паїв), яка звернулася із заявами про відведення земельних ділянок у натурі з метою спільного використання або надання в оренду цих ділянок. Важливо, що громадянам надано право розширювати свої особисті підсобні господарства за рахунок приєднання до них земельних ділянок у натурі, виділених відповідно до розміру земельного паю, і не створювати при цьому юридичної особи.

В 2000 р. стала реалізовуватися вимога Указу [6] про заміну сертифікатів на земельну частку (пай) на Державні акти на право приватної власності на землю. Цим самим створилися реальні умови для впровадження в нашій державі повноцінного ринку землі. Важливим кроком у здійсненні земельної реформи на цьому етапі став Указ Президента України «Про основні напрями земельної реформи в Україні на 2001—2005 роки» від 30 травня 2001 р. [7], яким передбачений комплекс взаємопов'язаних правових, організаційних, фінансових, науково-технічних та інших заходів для забезпечення прискорення завершення в Україні земельної реформи, а також для створення механізму регулювання земельних відносин та державного управління земельними ресурсами.

Одним з основних етапів земельної реформи є відкриття ринку землі. Однак 18.01.2001 було прийнято Закон України «Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю)» [3], яким встановлено, що до врегулювання порядку реалізації прав громадян і юридичних осіб на земельну частку (пай) Земельним кодексом України власники земельних часток (паїв) тимчасово не можуть укладати угоди щодо купівлі-продажу, дарування земельної частки (паю) або іншим способом відчужувати зазначені частки (паї), крім передачі їх у спадщину та при викупі земельних ділянок для державних і громадських потреб. Закон передбачав, що мораторій діятиме короткостроково — до прийняття закону «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» або відповідно до норми в Земельному кодексі. Пізніше, в тому ж 2001 році, парламент прийняв Земельний кодекс, однак у ньому не йшлося про скасування мораторію, а навпаки, продовжив його дію до кінця 2005 року. Після цього дію мораторію продовжували до теперішнього часу.

За цей період було розроблено низку законодавчих актів, які в основному створили правове поле для регулювання земельних відносин і завершення земельної реформи. В зв'язку з чим, власники земельних паїв понад 20 років позбавлені конституційного права вільно розпоряджатися своїми земельними ділянками, тому єдиним способом передачі землі для користування іншим особам є укладання договору оренди. Така ситуація для рядових землевласників є малоприємною, бо орендарі пропонують їм порівняно низьку плату. Відсутність ринку землі означає також, що встановити реальну вартість земельних ділянок не завжди можна, а власники часто не розуміють, яким активом вони володіють.

Ринок землі має стати, в першу чергу, інструментом, що здатний розкрити аграрний потенціал України, стимулювати інвестиції в сільську економіку та сприяти зростанню рівня життя у сільській місцевості. Але у суспільстві є побоювання того, що зняття мораторію призведе до низки негативних наслідків, насамперед створення «латифундій» через скупку земель за низьку ціну великими підприємствами.

13 листопада 2019 року Верховною Радою України в першому читанні було проголосовано за законопроект, який скасовує заборону на продаж земель сільськогосподарського призначення. 31 березня 2020 року, Рада ухвалила у другому читанні допрацьований проект закону №2178-10 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» [4], відповідно до якого ринок землі в Україні вводиться з 1 липня 2021 року. Право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення зможуть набувати громадяни України, юридичні особи України, територіальні громади та держава. Банки зможуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення лише в порядку звернення стягнення на них як на предмет застави. Такі земельні ділянки мають бути відчужені банками на земельних торгах протягом двох років з дня набуття права власності. Право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення юридичними особами, створеними і зареєстрованими за законодавством України, учасниками (засновниками) або кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) яких є особи, які не є громадянами України, може здійснюватися з дня та за умови схвалення цього на референдумі. До 1 січня 2024 року: ліміт 100 гектарів і право покупки земельної ділянки мають тільки фізичні особи.

За будь-яких умов забороняється набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення:

1) юридичними особами, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарами яких є особи, які не є громадянами України, - на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності, земельні ділянки сільськогосподарського призначення, виділені в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв), і які розташовані ближче 50 кілометрів від державного кордону України (крім державного кордону України, який проходить по морю);

2) юридичними особами, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарами яких є громадяни держави, визнаної Україною державою-агресором або державою-окупантом;

3) особами, які належать або належали до терористичних організацій;

4) юридичними особами, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарами яких є іноземні держави;

5) юридичними особами, у яких неможливо встановити бенефіціарного власника (контролера);

6) юридичними особами, бенефіціарні власники (контролери) яких зареєстровані в офшорних зонах;

7) фізичними та юридичними особами, стосовно яких застосовано спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції);

8) юридичними особами, створеним за законодавством України, що перебувають під контролем фізичних та юридичних осіб, зареєстрованих у державах, включених FATF до списку держав, що не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом.

Загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина та юрособи не може перевищувати 10 000 гектарів.

Якщо громадянину належить право власності на частку у статутному (складеному) капіталі, у пайовому фонді юридичної особи або на окремі акції, паї, вважається, що йому крім земельних ділянок, що належать йому на праві власності, також належить право власності на земельні ділянки загальною площею, що дорівнює площі у власності юридичної особи, учасником якої він є, помноженої на розмір частки такого громадянина, вираженої у відсотках, у статутному (складеному) капіталі, пайовому фонді цієї юридичної особи.

До 1 січня 2030 року ціна продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв), не може бути меншою за їх нормативну грошову оцінку. Розрахунки, пов'язані зі сплатою ціни земельних ділянок сільськогосподарського призначення провадяться в безготівковій формі.

Не допускається набуття права власності на земельні ділянки за відплатними договорами у разі відсутності у набувача права власності документів, які підтверджують джерела походження коштів або інших активів, за рахунок яких набувається таке право. Законом забороняється продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, а також відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення розташованих на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, крім передачі їх у спадщину.

Прийняття законопроекту [4] є надмірно заполітизованим і знову викликає багато спорів. До Верховної Ради України подано та зареєстровано декілька проектів Постанов про скасування рішення Верховної Ради України від 31 березня 2020 року про прийняття в цілому як закону України проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення». Тому стверджувати, що ринок землі запрацює на основі прийнятого документу наразі не можливо.

Отже, головним завданням сьогодення є недопущення стратегічних помилок керівництвом країни. Усі політичні рішення повинні бути зважені і базуватися на глибокому науковому розумінні їх економічних та соціальних наслідків. Це дасть можливість розвинути ринкові відносини в державі, що стануть гарантією зростання економіки України та покращення добробуту громадян. Таку ж думку мають вчені НААН Новаковський Л. Я. та Мартин А. Г., яка викладена в науковій праці «Запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення: потрібні відповідальні та зважені рішення» [9].

Однак проблематика завершення земельної реформи не обмежується питанням ринку земель, а потребує створення ефективної системи регулювання земельних відносин в Україні.

Література:

1. Земельний кодекс України від 18 грудня 1990 року N 561-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/ed20011025>.
2. Про форми власності на землю: Закон України від 30 січня 1992 р. № 2073-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-12/ed19920130>.
3. Про угоди щодо відчуження земельних часток (паїв): Закон України від 18 січня 2001 р. N 2242-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2242-14/ed20010118>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: Проект Закону України від 31 березня 2020 р. № 2178-10 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2178-10&skl=10.
5. Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва: Указ Президента України від 10 листопада 1994 р. N 666/94 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/666/94#Text>.
6. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки: Указ Президента України від 03.12.1999 р. N 1529/99 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99#top>.
7. Про основні напрями земельної реформи в Україні на 2001—2005 роки: Указ Президента України від 30 травня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2001>.
8. Про земельну реформу: Постанова Верховної Ради Української РСР від 18 грудня 1990 N 563-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12/ed19901218>.
9. Новаковський Л. Я., Мартин А. Г. Запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення: потрібні відповідальні та зважені рішення. *Вісник аграрної науки*. 2019. № 9. С. 5-11.

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО ЗАКРЕПЛЕНИЯ ПОРЯДКА ПРОВЕДЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОБСУЖДЕНИЙ В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Мороз О.В., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры экологического и аграрного права БГУ
(Республика Беларусь)

Общественные обсуждения в области охраны окружающей среды в Республике Беларусь представлены такими правовыми формами как общественные обсуждения проектов программных документов, нормативных правовых актов, экологических докладов по стратегической экологической оценке (далее – СЭО), отчетов об оценке воздействия на окружающую среду (далее – ОВОС), решений о выдаче разрешения на удаление (пересадку) объектов растительного мира. Кроме того, нашло правовое закрепление их универсальное определение, что способствует целостному восприятию рассматриваемых правовых форм общественных обсуждений и дальнейшей систематизации соответствующего законодательства. Так, под ними понимается комплекс обязательных мероприятий, обеспечивающих информирование граждан и юридических лиц о проектах экологически значимых решений, отчетах об оценке воздействия на окружающую среду, экологических докладах по стратегической экологической оценке, а также возможность выражения участниками общественных обсуждений их отношения к указанным проектам, отчетам, докладам в целях учета общественных интересов и соблюдения прав граждан и юридических лиц. На наш взгляд, при дальнейшем совершенствовании легального определения следует учитывать, что в нем наряду с существенными могут содержаться и иные признаки, способствующие более полному пониманию правового явления [1, с. 103].

В Законе Республики Беларусь «Об охране окружающей среды» от 26 ноября 1992 г. и в Положении о порядке организации и проведения общественных обсуждений проектов экологически значимых решений, экологических докладов по стратегической экологической оценке, отчетов об оценке воздействия на окружающую среду, учета принятых экологически значимых решений находят закрепление основные нормы, касающиеся рассматриваемых форм участия общественности в процессе принятия экологически значимых решений [2; 3]. Реализация принятых международных обязательств во многом обусловила внедрение и формирование данных природоохранных мероприятий [4; 5].

Процедуры правовых форм общественных обсуждений в области охраны окружающей среды во многом схожи. В основном включают в себя следующие элементы: 1) уведомление граждан и юридических лиц о проведении общественных обсуждений и обеспечение их доступа к соответствующей документации; 2) проведение собраний в случае их заинтересованности; 3) обобщение и анализ замечаний и предложений, поступивших от граждан и юридических лиц; 4) оформление сводки отзывов по результатам общественных обсуждений; 5) информирование общественности о результатах таких

обсуждений. При этом в законодательстве отсутствует единообразие и последовательность при выделении и изложении этапов проведения различных форм общественных обсуждений. Следует согласиться с мнением о том, что «понятие «общественные обсуждения» отражает не отдельное мероприятие, а процесс, включающий этапы» [6]. Представляется, что особенности объектов той или иной их формы во многом обуславливают сложности по выработке единой для них процедуры.

Необходимо также отметить определенную вариативность порядка проведения общественных обсуждений. Одни из них включают только направление замечаний и предложений со стороны общественности в дистанционной форме, другие ограничиваются проведением собраний, а третьи могут осуществляться в смешанной форме. Данные варианты могут иметь место в отношении всех их видов. Однако собрания являются обязательной формой проведения общественных обсуждений решений о выдаче разрешений на удаление (пересадку) объектов растительного мира [3]. Следует признать положительным определенную гибкость процедуры, так как это позволяет заинтересованной общественности обозначить позицию в удобной форме, стимулируя тем самым участие в общественных обсуждениях.

Тем не менее требует совершенствования правовое закрепление порядка проведения разных форм общественных обсуждений по ряду аспектов. В частности, существует различное изложение схожих положений, касающихся проведения собраний по обсуждению проектов программных документов, проектов нормативных правовых актов, отчетов об ОВОС, экологических докладов по СЭО. Так, они проводятся в случае поступления от гражданина или юридического лица в течение 10 рабочих дней с даты начала общественных обсуждений соответствующего заявления (заявки). При этом в общей для них правовой норме отмечается, что даты начала и окончания общественных обсуждений указываются в уведомлении. Но в случае с собранием по обсуждению отчета об ОВОС законодатель непоследовательно (отдельно от блока норм, касающегося данного собрания) указывает, что оно не проводится, если граждане и юридические лица не обратились с заявлением о необходимости проведения в течение 10 рабочих дней со дня опубликования уведомления. Возникает вопрос о том, что считать датой начала общественных обсуждений: дату опубликования уведомления либо ту дату, которая будет указана в уведомлении. Кроме того, собрание по обсуждению экологических докладов по СЭО может быть назначено не ранее двадцати одного календарного дня с даты начала процедуры и не позднее дня ее завершения, а по другим правовым формам – не ранее двадцати пяти дней [3, п. 5, 19, 36, 45, 47, 54]. В случае с общественными обсуждениями проектов программных документов и проектов нормативных правовых актов оформляется только протокол проведения собрания, а по другим их видам – как протокол проведения собрания, так и протокол общественных обсуждений [3, п. 22, 38, 40, 49, 50]. На наш взгляд, логика процедур схожа и требует единообразного подхода как к оформлению общественных обсуждений, так и к срокам назначения начала собраний. Установление минимального тридцатидневного срока на проведение общественных обсуждений представляется разумным, так как общественности

необходимо предоставить возможность изучить материалы и изложить замечания и предложения [3, п. 5].

Таким образом, необходимо продолжить систематизацию правовых норм, регламентирующих разные формы общественных обсуждений. В частности, следует унифицировать нормы, регулирующие порядок их проведения, так как существует широкий круг совпадений по сходным аспектам. Прежде всего, это касается указанного Положения, учитывая наличие в нем главы «Общие положения».

Литература

1. Мороз, О.В. Правовые формы общественных обсуждений в области охраны окружающей среды. *Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины*. 2019. № 5 (116). С. 102 – 107.

2. Об охране окружающей среды [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 26 нояб. 1992 г., № 1982-ХП : с изм. и доп. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

3. Положение о порядке организации и проведения общественных обсуждений проектов экологически значимых решений, экологических докладов по стратегической экологической оценке, отчетов об оценке воздействия на окружающую среду, учета принятых экологически значимых решений [Электронный ресурс] : утв. постановлением Совета Министров Респ. Беларусь, 14 июня 2016 г., № 458 : с изм. и доп. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

4. Конвенция о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды [Электронный ресурс] : совершено г. Орхус, 25 июня 1998 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

5. Конвенция об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте [Электронный ресурс] : совершено г. Эспо, 25 февр. 1991 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

6. Макарова, Т.И., Лизгаро В.Е. Совершенствование правового обеспечения участия общественности в при-нятии экологически значимых решений в контексте Орхусской конвенции // *Право в современном белорусском обществе: сб. науч. тр. / Нац. Центр законодательства и правовых исследований Респ. Беларусь ; редкол.: В.И. Семенков (гл. ред.) [и др.]. Минск : Бизне-софсет, 2013. Вып. 7. С. 552–559.*

АНАЛІЗ НЕОБХІДНИХ ДО ВРАХУВАННЯ ФАКТОРІВ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ПРИ ЗАПРОВАДЖЕННІ ПОВНОГО РИНКУ ЗЕМЕЛЬ²

Нежевело В. В., аспірант, старший викладач
кафедри приватного та соціального права
Сумський національний аграрний університет
(Україна)

Стратегічним завданням України є перетворення в країну, де де-факто дотримуються усіх прав людини, в тому числі повноцінно та прозоро реалізується право власності на землю. У даній парадигмі запровадження вільного ринку землі в Україні слугуватиме одним із провідників до появи свободи вибору, нових можливостей та перспектив розвитку не тільки аграрного сектору, а й економіки країни в цілому, по крайній мірі на це сподівається народ.

Аналізуючи нову політичну реальність після президентських та парламентських виборів, земельна реформа в аспекті відкриття ринку землі стала неминучою подією. Але при цьому необхідно дослідити безліч факторів та нюансів, що значно вплинуть на майбутнє нашої країни при вже відкритому ринку земель, адже особливих гарантій потребують права учасників відносин, які вже існують щодо земельних ділянок, та які будуть сформовані на потенційний лот у вигляді ділянки сільськогосподарського призначення в межах відкритого ринку земель.

Безумовно, такий важливий в усіх аспектах для держави крок має реалізовуватися з дотриманням ключових аспектів: виваженість, об'єктивність, чіткі та дієві запобіжники захисту, як державних інтересів, так і інтересів реальних власників та користувачів земельних ділянок.

Так, вніч на 31 березня 2020 р. депутати Верховної ради України вже здійснили цей ризиковий та відповідальний крок та прийняла у другому читанні законопроект №2178-10 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», який має розпочати свою дію з 01 липня 2021р. І хоча на сайті парламенту опубліковані проекти постанови ВРУ про скасування рішення про прийняття в цілому як закону проголосованого проекту Закону про ринок земель, він продовжує вести активну «боротьбу за життя».

Проте, при відкритті ринку земель особливо мають бути враховані наступні елементи, які мають забезпечити розквіт нашої держави та захист і належну реалізацію прав учасників земельних правовідносин, а не перетворити ринок в банальну «фінансову піраміду». Отже:

- відкриття ринку земель має бути здійснено зі створенням регульованого ринку землі із постійним моніторингом стану обігу землі після відкриття, особливо в перші 10 років;

---

²Робота виконана в рамках проекту для молодих вчених 2017р.: «Удосконалення законодавства України щодо забезпечення безпеки сфери банківської діяльності в умовах євроінтеграції: економіко-правовий аспект» (№ держ. реєстрації: 0117 U 006531)

- збереження дрібного суб'єкта агробізнесу все ж повинно бути пріоритетним напрямком державної політики задля запобігання навіть загрози латифундизації та знищення сільських територій;

- державна політика повинна бути поступальною, логічно-послідовною і виваженою. Адже це питання національної, продовольчої безпеки країни. На сьогодні довіра, зокрема, фермерів до державних інституцій втрачена. Тому, важливим є відновлення довіри дрібних виробників сільськогосподарської продукції до держави. Необхідним слід вважати створення таких урівноважуючих важелів при придбанні землі сільськогосподарського призначення, як розробка і запровадження дієвих схем державної підтримки, прозорих, небюрократизованих програм пільгового кредитування протягом тривалого періоду;

- обов'язково необхідно провести оновлену оцінку реальної вартості земель сільськогосподарського призначення у відповідності до їх фізичних властивостей;

- також є доцільним встановити сувору заборону на перепродаж земельної ділянки сільськогосподарського призначення (включаючи і можливість штучних сервітутів) та встановити заборону на зміну цільового використання земельної ділянки сільськогосподарського призначення після її купівлі (за виключенням для суспільних потреб);

- потребують врегулювання питання оподаткування процесів купівлі/продажу земель сільськогосподарського призначення в умовах дії відкритого ринку;

- для збереження якості земель сільськогосподарського призначення є важливим розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь. Розроблення їх повинно стати обов'язковим, а дотримання сівозмін контролюватись відповідними органами місцевого самоврядування на локальному рівні;

- потребує вирішення питання реформування органу виконавчої влади в сфері земельних відносин (цей процес лише на порозі започаткування), плюс має бути остаточно врегульовано питання передачі земель в розпорядження ОТГ (а цей процес ще не завершено);

- доцільно розробити типовий договір купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення (по прикладу типового договору оренди земель) задля захищеності прав учасників даних правовідносин та мінімізації певного роду маніпулювань;

- потребує детального врегулювання питання можливості застави земельних ділянок сільськогосподарського призначення банківськими установами та подальша реалізація заставних земель із максимальним забезпеченням як прав учасників земельних (в тому числі орендних) правовідносин, так і безпеки банківських установ.

Врахування означених елементів сприятиме розвитку легальних та прозорих відносин при відкритому ринку земель сільськогосподарського призначення, а також забезпечить реалізацію прав учасників земельних відносин та паралельно гарантуватиме захищеність супутних суб'єктів .

Література:

1. Білоголовий Я.О. To be or not to be земельній реформі. *Юридична Газета*. 2019. № 47 (701). URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/to-be-or-not-to-be-zemelniy-reformi.html>
2. Грицун Р.Р. Землю - селянам? Сто років невирішеності аграрного питання в Україні. *Трибуна, незалежна преса Полтави*. 2017. URL: <https://tribuna.pl.ua/news/zemlya-selyanam-sto-rokiv-nevirishenosti-agrarnogo-pitannya-v-ukrayini/>
3. Карпик Ю.А., Нежевело В.В. Уподобання та ризики навколо питання відкриття ринку землі в Україні. «Сучасні погляди на актуальні питання правових наук»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Частина II (м. Запоріжжя, 22-23 лист. 2019р.). Запоріжжя. 2019. С. 109-112.
4. Проект Закону Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: пояснювальна записка: від 25.09.2019р. № 2178-10. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67058

ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЕ СИТУАЦИИ ПРИРОДНОГО И ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРА КАК ОБСТОЯТЕЛЬСТВА ВВЕДЕНИЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО ПОЛОЖЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Самусенко Л.А., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры экологического и аграрного права
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

В условиях существующей в мире пандемии введение чрезвычайного положения на территории отдельных государств в результате эпидемии представляет особую актуальность.

К числу обстоятельств введения чрезвычайного положения согласно статье 3 Закона Республики Беларусь от 24 июня 2002 г. «О чрезвычайном положении» (далее – Закон «О чрезвычайном положении») относятся *чрезвычайные ситуации природного и техногенного характера, чрезвычайные экологические ситуации*, в том числе эпидемии и эпизоотии, возникшие в результате аварий, опасных природных явлений, катастроф, стихийных и иных бедствий, повлекшие (могущие повлечь) человеческие жертвы, нанесение ущерба здоровью людей и окружающей природной среде, значительные материальные потери и нарушение условий жизнедеятельности населения и требующие проведения масштабных аварийно-спасательных и других неотложных работ.

В приведенной норме имеются противоречия и пробелы. Рассмотрим их.

В соответствии с законодательством о защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций эпидемии и эпизоотии являются чрезвычайными

ситуациями природного характера, а не чрезвычайными экологическими ситуациями.

Так, согласно п. 8.2. Инструкции о классификации чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, утвержденной постановлением Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Беларусь от 19 февраля 2003 г. № 17, инфекционная заболеваемость людей относится к чрезвычайным ситуациям природного характера, эпидемия в приложении 1 к данной Инструкции рассматривается как вид чрезвычайной ситуации в группе «инфекционные заболевания людей и эпидемии», которая входит в класс чрезвычайных ситуаций природного характера, а эпизоотии – как группа чрезвычайных ситуаций в том же классе.

С нашей точки зрения отдельно выделять эпидемии и эпизоотии из многочисленных видов и групп чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера нет оснований с учетом статистики чрезвычайных ситуаций, согласно которой они представляют собой один из наименее распространенных видов (групп) чрезвычайных ситуаций, по сравнению, например, с пожарами, которые являются наиболее многочисленными. Так, по данным МЧС Республики Беларусь из произошедших в 2019 году в стране 6148 чрезвычайных ситуаций 6137 являлись чрезвычайными ситуациями техногенного характера, из которых 6136 были пожарами.

Относительно чрезвычайных экологических ситуаций следует отметить, что этот термин не соответствует действующему законодательству об охране окружающей среды.

О зонах чрезвычайной экологической ситуации говорилось в статье 38 первой редакции Закона Республики Беларусь от 26 ноября 1992 г. «Об охране окружающей среды» (далее – Закон «Об охране окружающей среды»), однако из последней редакции Закона от 17 июля 2002 г. этот термин был исключен. В настоящее время данный Закон содержит нормы о неблагоприятной экологической ситуации, которая может возникнуть в результате хозяйственной и иной деятельности и характеризуется началом происхождения устойчивых отрицательных изменений окружающей среды, угрожающих безопасности жизни и здоровья граждан, компонентам природной среды и естественным экологическим системам (статья 65).

Следует подчеркнуть, что неблагоприятные экологические ситуации и чрезвычайные ситуации природного и техногенного характера являются разными категориями опасных ситуаций, которые имеют свои особенности и регламентируются нормативными правовыми актами, относящимися к различным отраслям законодательства.

При перечислении чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера как обстоятельств введения чрезвычайного положения также указываются источники, приводящие к их возникновению, и последствия, которые они влекут либо могут повлечь. Мы считаем, что данные сведения являются излишними, поскольку и источники чрезвычайных ситуаций, и последствия, к которым приводит их действие, указаны в самом определении понятия

«чрезвычайная ситуация природного и техногенного характера», закрепленном в законодательстве о защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций.

Так, согласно статье 1 Закона Республики Беларусь от 5 мая 1998 г. «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера» (далее – Закон «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера») данный термин трактуется как обстановка, сложившаяся на определенной территории в результате промышленной аварии, иной опасной ситуации техногенного характера, катастрофы, опасного природного явления, стихийного или иного бедствия, которые повлекли или могут повлечь за собой человеческие жертвы, причинение вреда здоровью людей или окружающей среде, значительный материальный ущерб и нарушение условий жизнедеятельности людей.

Причем, если перечень последствий чрезвычайной ситуации в рассматриваемых актах по смыслу совпадает, но именуется по разному (*ущерб здоровью – вред здоровью; ущерб окружающей природной среде – вред окружающей среде; значительные материальные потери – значительный материальный ущерб; нарушение условий жизнедеятельности населения – нарушение условий жизнедеятельности людей*), то перечень источников различается: в Законе «О чрезвычайном положении» он более узкий и не включает иных опасных ситуаций техногенного характера, например, пожаров, взрывов и др. В связи с этим необходимо согласование указанных норм.

Главным признаком установления режима чрезвычайного положения в рассматриваемых обстоятельствах является необходимость проведения *масштабных* аварийно-спасательных и других неотложных работ. Заметим, что эти работы проводятся только при ликвидации чрезвычайных ситуаций (статья 1 Закона «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера»), а не неблагоприятных экологических ситуаций. Последние являются основанием для объявления территории, на которой они сложились, зонами экологического риска, в которых проводятся мероприятия по предотвращению вредного воздействия на окружающую среду и ее восстановлению (статья 65 Закона «Об охране окружающей среды»).

Поэтому, на наш взгляд, неблагоприятные экологические ситуации не являются обстоятельствами введения чрезвычайного положения, так как данный признак к ним не применим.

Следует отметить, что признак масштабности проведения аварийно-спасательных и других неотложных видов работ не имеет правовой определенности, поскольку критерии оценки масштабности указанных видов работ либо порядок их определения в законодательстве отсутствуют.

Для сравнения, в Законе Украины от 16 марта 2000 г. «О правовом режиме чрезвычайного положения» чрезвычайное положение может вводиться при возникновении чрезвычайной ситуации не ниже государственного уровня и имеет четкие параметры.

По состоянию на 1 апреля 2020 года в Республике Беларусь было зафиксировано 157 случаев заболевания коронавирусной инфекцией во всех областях. 4 апреля количество зараженных составило 440 человек, 7 апреля их

число возросло до 794 человек. Согласно приложению 1 к Инструкции о классификации чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера для того, чтобы эпидемия повлекла возникновение чрезвычайной ситуации, должно наблюдаться превышение порогового уровня заболеваемости острыми респираторными заболеваниями в 3 и более раза на протяжении 3 дней в 1-2 районах (местный уровень), в 3-5 районах (региональный уровень), более чем в 5 районах (государственный уровень), чего за указанный период не было.

Согласно же нормам Закона «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера» количество пострадавших для признания ситуации чрезвычайной значения не имеет, но от их числа зависит определение ее уровня. Так, если пострадало не более 10 человек, то такая ситуация относится к локальной; свыше 10, но не более 50 человек – к местной; свыше 50, но не более 500 человек – к региональной; свыше 500 человек – к республиканской (государственной) (статья 5).

Коллизия между нормами вышеприведенных Инструкции и Закона решается в пользу Закона как нормативного правового акта, имеющего большую юридическую силу.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что на сегодняшний день в Беларуси есть основания для введения чрезвычайного положения, поскольку в результате эпидемии пострадало более 500 человек, что согласно нормам Закона «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера» повлекло возникновение чрезвычайной ситуации природного характера, требующей, с нашей точки зрения, проведения масштабных аварийно-спасательных и других неотложных работ. Думается, что возникшая чрезвычайная ситуация представляет непосредственную угрозу безопасности жизни и здоровья людей, устранение которой невозможно без применения чрезвычайных мер.

С учетом сказанного предлагается рассмотренные выше обстоятельства введения чрезвычайного положения изложить в статье 3 Закона «О чрезвычайном положении» следующим образом: «чрезвычайные ситуации природного и техногенного характера, требующие проведения масштабных аварийно-спасательных и других неотложных работ». При этом необходимо законодательно установить критерии оценки масштабности указанных видов работ либо порядок их определения.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЙ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Степанов О.В., доцент кафедры
международного экономического права
Белорусского государственного экономического университета
(Республика Беларусь)

1. Регулирование экологических правоотношений закреплено в Конституции Республики Беларусь, которая определяет основные экологические права граждан. В силу чего, правовые нормы Основного закона Республики Беларусь, во-первых, в ст. 46 закрепили право каждого человека на благоприятную окружающую среду и на возмещение вреда, причиненного нарушением этого права, во-вторых, в ст. 34 предусмотрели право граждан Беларуси на получение информации о состоянии окружающей среды, в-третьих, в ст. 45 утвердили гарантии права на охрану здоровья, которое обеспечивается в том числе мерами по оздоровлению окружающей среды. Таким образом, названные конституционные нормы составляют правовую основу экологических прав граждан Республики Беларусь и позволяют их в дальнейшем детально регламентировать в иных нормативных правовых актах. К числу которых, безусловно, относятся и правовые предписания Закона Республики Беларусь от 26 ноября 1992 г. № 1982-XXI «Об охране окружающей среды» и Закона Республики Беларусь от 15 ноября 2018 г. № 150-З «Об особо охраняемых природных территориях», а также иные подзаконные правовые акты.

Право граждан на благоприятную окружающую среду невозможно реализовать без решения многих экологических проблем современности XXI в. Создание особо охраняемых природных территорий можно считать решением одной из главной экологической проблемы: как сохранить биологическое разнообразие и природные ресурсы при их использовании в целях социально-экономического развития государства. Поэтому, очевидной целью образования особо охраняемых природных территорий является сохранение окружающей природной среды и ее обитателей в их естественном, первозданном виде. В связи со сказанным, особую актуальность приобретает рассмотрение теоретико-правовых аспектов правового режима особо охраняемых природных территорий Республики Беларусь.

2. Природные комплексы и экологические системы занимают значительную территорию Республики Беларусь и имеют огромное социально-экономическое значение, вследствие того, что постоянно находятся в поле зрения различных исследователей и соответствующих государственных органов. Как отметили С.А. Балашенко, В.Е. Лизгаро, формирование единой системы природных территорий и объектов, особо охраняемых со стороны государства, и ее правовое закрепление проходило на протяжении длительного времени. До определенного периода они рассматривались как заповедные. Но в силу различий в правовых ограничениях использования компонентов природной среды, входящих в их состав, выделяли три вида заповедания: абсолютное (свойственно для заповедников и памятников природы, исключает хозяйственную и рекреационную деятельность), относительное

(характерно для заказников, построено на сочетании абсолютного запрета с допущением ограниченной эксплуатации природных ресурсов) и смешанное (наблюдается в практике образования национальных парков) [1, 297].

А.Н. Иванов, В.П. Чижова отметили, что согласно заявлению Межправительственного комитета по охране Всемирного природного и культурного наследия (далее – Всемирного наследия), все объекты культуры и природы, объединенные в общемировой список, представляют собой бесценное достояние всего человечества. Основная задача Всемирного наследия – быть «памятью» человеческого сообщества в целом и его отдельных этносов путем сохранения его природных и культурных ценностей [2, с. 30].

В своей работе «Правовые вопросы создания и развития особо охраняемых природных территорий местного значения» Е. Ю. Изъюров полагает, что к особо охраняемым природным территориям относятся участки суши и/или моря, специально предназначенные для сохранения и поддержания биоразнообразия, природных и связанных с ними культурных ресурсов и имеющие особый юридический статус [3, с. 15].

В научно-практическом комментарии к Закону Республики Беларусь от 26 ноября 1992 № 1982-XXI «Об охране окружающей среды» (далее – Закон Республики Беларусь «Об охране окружающей среды») под особой охраной понимается совокупность запретов либо ограничений для выполнения специальных задач, возложенных на территорию или отдельные объекты. Для охраны таких природных территорий устанавливается особый правовой режим, и они объявляются особо охраняемыми природными территориями.

3. В Республике Беларусь впервые в законодательстве термин «особо охраняемые природные территории и объекты» появился с принятием в 1992 году первой редакции Закона Республики Беларусь «Об охране окружающей среды», согласно которому к особо охраняемым объектам природы относились территории государственных заповедников, национальных парков, заказников, памятники природы, а также животные и растения, относящиеся к видам, занесенным в Красную книгу Республики Беларусь.

В настоящее время понятие особо охраняемые природные территории (далее – ООПТ) закреплено в Законе Республики Беларусь от 15 ноября 2018 г. № 150-З «Об особо охраняемых природных территориях» (далее – Закон Республики Беларусь «Об особо охраняемых природных территориях»), который вступил в силу 14 июня 2019 г. В соответствии с Законом ООПТ понимаются как части территории Республики Беларусь с ценными природными комплексами и (или) объектами, в отношении которых установлен особый режим охраны и использования [4].

Анализируя данное определение, необходимо отметить, что под ООПТ прежде всего понимаются определенные участки земли. Однако учитывая, что некоторые категории ООПТ создаются для сохранения в естественном виде всего природного комплекса, находящегося на такой территории, то также важны и акватории в составе водоемов. В качестве примера таковых можно привести гидрологические заказники, предназначенные для сохранения и восстановления ценных водных объектов и связанных с ними экологических систем. Следует отметить, что в Законе Республики Беларусь «Об особо охраняемых природных территориях» данная особенность

рассматриваемого понятия отражена не в полной мере. Из сказанного следует вывод, что ООПТ – это прежде всего определенная территория или акватория.

Согласно данным, изученным сведений, размещенных на официальном сайте Министерства природы и охраны окружающей среды Республики Беларусь, система особо охраняемых природных территорий республики включает 1289 объектов, в том числе 1 заповедник, 4 национальных парка, 99 заказников республиканского значения (35 ландшафтных, 38 биологических, 17 гидрологических и 9 водно-болотных), 277 заказников местного значения, 326 памятников природы республиканского и 582 – местного значения. Общая площадь особо охраняемых природных территорий составляет 1862 тыс. гектаров или 8,9 % территории страны [5]. Анализируемые территории имеют также и международное значение. Так, Березинский биосферный заповедник, национальный парк «Беловежская пуца» и заказник республиканского значения «Прибужское Полесье» имеют статус биосферных резерватов ЮНЕСКО. Национальный парк «Беловежская пуца» включен в Список объектов Всемирного наследия ЮНЕСКО. 18 особо охраняемых природных территорий (Березинский биосферный заповедник, национальный парк «Припятский» и 16 республиканских заказников) включено в список водно-болотных угодий международного значения (Рамсарских угодий).

Таким образом, на основе вышеизложенного материала можно сделать следующие выводы. Во-первых, в соответствии с действующим законодательством Республики Беларусь, под словосочетанием «особо охраняемые природные территории» следует понимать участки земли (включая атмосферный воздух над ними и недра) с уникальными, эталонными или иными ценными природными комплексами и объектами, имеющими особое экологическое, научное, историко-культурное, эстетическое и иное значение, изъятые полностью или частично из хозяйственного оборота, в отношении которых установлен особый режим охраны и использования. К ним следует отнести заповедники, национальные парки, заказники и памятники природы. Во-вторых, особо охраняемые природные территории, как объекты общенационального достояния, играют важную роль в сохранении белорусских уникальных природных ресурсов и объектов окружающей природной среды для будущего поколения.

Литература:

1. Балашенко С.А., Макаровой Т.И., Лизгаро В.Е. Экологическое право: учеб. пособие. Минск: БГУ, 2008. 379 с.
2. Иванов А.Н., Чижова В.П. Охраняемые природные территории: учеб. Пособие. М.: Географический факультет МГУ, 2010. 184 с.
3. Изъюргов Е. Ю. . Огородова Л.Я. Правовые вопросы создания и развития особо охраняемых природных территорий местного значения. *Экологическое право*. 2015. № 6. С. 22–27.
4. Об особо охраняемых природных территориях: Закон Респ. Беларусь, 15 нояб. 2018 г., № 150-З // Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь. – 13.12.2018. – 2/2588.
5. Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь: официальный сайт. URL: <http://minpriroda.gov.by>.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА
ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ**

**МАТЕРІАЛИ ТРЕТЬОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

23 квітня 2020 р.

Друкується в авторській редакції
Відповідальність за точність наведених фактів, цитат та ін. несе автор
опублікованих матеріалів

Відповідальний за випуск *М.А. Михайліченко*